

KONINKRIJK BELGIË

Toepassing van de Verklaring en het Actieprogramma van Peking (1995) en de teksten van de drieëntwintigste buitengewone zitting van de Algemene Vergadering (2000) in de context van de twintigste verjaardag van de vierde Wereldvrouwenconferentie in 2015 en de goedkeuring van de Verklaring en het Actieprogramma van Peking

Mei 2014

Deel I - Algemene analyse van de verwezenlijkingen en de hindernissen sinds 1995¹

a) Welke zijn de drie tot vijf belangrijkste verwezenlijkingen van het land op het vlak van de bevordering van de gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen sinds de goedkeuring van de Verklaring en het Actieprogramma van Peking en de teksten van de drieëntwintigste buitengewone zitting van de Algemene Vergadering? Waarom beschouwt men deze verwezenlijkingen als de belangrijkste? Welke factoren hebben tot dit succes bijgedragen?

De institutionele en wetgevende verankering van het gelijkheidsbeleid op Belgisch niveau sinds bijna twintig jaar is een van de belangrijkste verwezenlijkingen op het vlak van de bevordering van de gelijkheid van vrouwen en mannen en de empowerment van vrouwen. Die verankering vormt een basisvoorwaarde voor de andere verwezenlijkingen en de vooruitgang die op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen wordt geboekt. Zonder werkelijk politiek engagement, zonder de nodige menselijke en financiële middelen en zonder wetgeving kan die gelijkheid niet in de praktijk worden omgezet.

In 1995 was de bevoegdheid inzake gelijke kansen voor vrouwen en mannen op ministerieel niveau over drie verschillende beleidsniveaus verdeeld (het federale niveau, de Vlaamse overheid en de Franse Gemeenschap). Maar de administraties belast met de opvolging van het beleid waren klein van omvang. De (federale) gelijkheidsdirectie telde zeventien personen, terwijl de cel 'Gelijke Kansen in Vlaanderen', die in 1996 het levenslicht zag, maar één persoon in dienst had – net als de 'Direction de l'égalité' van de Franse Gemeenschap, die een jaar eerder was opgericht.

Vandaag zijn op alle beleidsniveaus ministers actief (in totaal zes ministers) bevoegd voor gelijkheidsbeleid. Ook het personeelsbestand van de bevoegde overheidsdiensten is sinds de beginjaren aanzienlijk gegroeid.²

In dezelfde periode (2002) is ook het federale Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (IGVM) opgericht. De Belgische wetgever gaf er de voorkeur om aan een instituut in het leven te roepen dat zich specifiek bezighoudt met de gelijkheid van vrouwen en mannen en met gender. Het instituut waakt over de naleving van de beginselen op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen, bestrijdt elke vorm van discriminatie en ongelijkheid op basis van geslacht, en werkt hulpmiddelen en strategieën uit op basis van een geïntegreerde benadering van de genderdimensie (*gendermainstreaming*). Naast bepaalde klassieke bestuurstaken (opvolging van de *gendermainstreaming*-strategie, het internationale beleid, de invoering van wetgeving op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen, projecten op dit vlak enz.) is het op een onafhankelijke manier belast met de behandeling van klachten over discriminatie op basis van geslacht, het verlenen van advies en de uitvoering van studies over onderwerpen die verband houden met de gelijkheid van vrouwen en mannen. Via protocollen met bepaalde gefedereerde entiteiten (zie deel II, punt H) behandelt het instituut ook de klachten van burgers met betrekking tot hun bevoegdheden.

Ook de budgetten voor dit beleidsdomein zijn gestegen, net zoals de structurele ondersteuning van het vrouwenmiddenveld en feministische verenigingen is toegenomen. Sinds 1995 ontvangen heel wat verenigingen, zowel op federaal niveau als op het niveau van de gemeenschappen en gewesten, structurele subsidies.

Over een periode van bijna twintig jaar werden verschillende wetten over deze thematiek goedgekeurd (zie deel I, punt d) en werd een structureel en gecoördineerd beleid ontwikkeld, meer bepaald op het vlak van *gendermainstreaming* en de strijd tegen geweld op vrouwen.

Belangrijk in dit verband is de grondwetswijziging van 2002, waarbij een uitdrukkelijke verwijzing naar de gelijkheid van vrouwen en mannen werd ingevoegd. De Belgische wetgever koos hiermee het pad van de dwingende maatregelen. Op alle beleidsniveaus werden wetten op de pariteit van de kieslijsten goedgekeurd, waardoor vrouwen sindsdien veel beter vertegenwoordigd zijn in de wetgevende vergaderingen en de uitvoerende machten van de staat³. In twintig jaar tijd is het aantal vrouwen dat betrokken is bij de politieke besluitvorming aanzienlijk gestegen: van een vertegenwoordiging van ongeveer 10 % binnen de verschillende parlementen tot 40 % vandaag. Elke uitvoerende macht telt vrouwen en mannen en de regeringen bestaan gemiddeld voor 29,1 % uit vrouwen. In 2011 besliste België bovendien om nieuwe wetgeving op te stellen in de vorm van quota om het aantal vrouwen in de bestuursraden van ondernemingen te laten toenemen. Het aandeel vrouwen in de bestuursraden van de BEL20 (de twintig grootste beursgenoteerde Belgische bedrijven) steeg van 11 % in 2011 naar 13 % in 2012, tot bijna 20 % in 2013.

De gendermainstreaming-strategie werd intussen op meerdere beleidsniveaus ingevoerd (federaal niveau, Vlaamse overheid, Franse Gemeenschap, Waals Gewest, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Franse Gemeenschapscommissie-COCOF). Het accent ligt daarbij op een preventief beleid dat op gender focust en afstand neemt van een ‘inhaalbeleid’ dat uitsluitend op de ‘vrouwen’ gericht is. Deze strategie laat niet alleen toe het toepassingsgebied van het beleid uit te breiden, maar erkent hierdoor ook het bestaan van structureel verankerde mechanismen die de concrete leefomstandigheden van zowel vrouwen als mannen radicaal beïnvloeden en vormgeven. Naast de traditionele actiemiddelen waarmee men de gelijkheid van vrouwen en mannen nastreeft – het arsenaal wetten waarmee discriminatie op basis van geslacht wordt bestreden en specifieke doelgerichte beleidslijnen – worden ook geïntegreerde beleidsstrategieën ontwikkeld. Dit illustreert de dubbele benadering die de Europese Unie aanbeveelt om de gelijkheid van vrouwen en mannen te verwezenlijken: enerzijds specifieke acties en anderzijds *gender mainstreaming*.

Sommige beleidsniveaus hebben in dit verband gekozen voor specifieke wetgeving op het vlak van *gendermainstreaming* (federaal niveau, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, COCOF, Waals Gewest)⁴ of hebben de werkmethode/instrument wettelijk vastgelegd (Vlaamse overheid)⁵. Andere niveaus hebben gecoördineerde en geïntegreerde werkmethodes opgesteld (Franse Gemeenschap, Waals Gewest) binnen het beleid waarvoor ze bevoegd zijn. Wetgeving heeft het voordeel dat ze dwingend is en dat alle gevatte departementen of administraties ze moeten naleven. Ze garanderen continuïteit en een duurzame verankering, en maken een visie op langere termijn mogelijk. Ook op het niveau van de Belgische ontwikkelingssamenwerking past men deze strategie al jaren toe – sinds 1999 op basis van een wettelijk kader. De recente wet van maart 2013 stelt: “De Belgische Ontwikkelingssamenwerking integreert op transversale wijze in al haar interventies de genderdimensie die de *empowerment* van vrouwen en de gelijkheid van mannen en vrouwen in de samenleving beoogt”.⁶ In alle aangehaalde voorbeelden worden strategieën ontwikkeld die streven naar de responsabilisering van iedere bevoegde minister, en dit via de bepaling van concrete doelstellingen. In de meeste gevallen leidt dit tot actieplannen die (eventueel door de parlementen) geëvalueerd worden.

Ook op het vlak van genderindicatoren en van statistieken die naar geslacht zijn opgesplitst werd opvallende vooruitgang geboekt. In 1997 wees een federale studie (‘Vrouwen (on)zichtbaar: onderzoek naar de zichtbaarheid van vrouwen in de statistieken’) op heel wat lacunes in verband met de beschikbaarheid en de publicatie van gendergegevens. Vandaag bestaat in dit verband een wettelijke verplichting op federaal niveau. Alle beleidsniveaus moeten regelmatig cijfergegevens publiceren, die allemaal naar geslacht zijn opgesplitst, over een brede waaier aan bevoegdheden. Dit maakt het mogelijk om de vooruitgang (of het gebrek eraan) inzake de gelijkheid van vrouwen en mannen monitoren (zie deel III).

Verskillende factoren hebben bijgedragen tot deze institutionalisering en de evoluties op wetgevend vlak:

- politieke wil;
- de richtlijnen van de Europese Unie;
- de grotere zichtbaarheid van bepaalde onderwerpen in de media;
- de druk van het maatschappelijk middenveld.

De strijd tegen geweld op vrouwen krijgt sinds de jaren ‘80 politieke aandacht en is sinds 2001 ook institutioneel verankerd. België brengt zijn engagement op dit vlak in de praktijk via een nationaal actieplan waarbij de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten betrokken zijn, gecoördineerd door het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. De belangrijkste assen van de verschillende opeenvolgende plannen zijn sensibilisering, opleiding, preventie, opvang en bescherming van slachtoffers, begeleiding, opvolging en repressieve maatregelen tegenover de daders, registratie en ten slotte de coördinatie en de evaluatie van de gevoerde acties. Via een holistische aanpak die alle betrokken sectoren samenbrengt, wordt de doeltreffendheid en de samenhang van de acties versterkt. Bovendien wordt een directe en constructieve deelname van maatschappelijk middenveld aangemoedigd bij de uitwerking, de uitvoering en de opvolging van het beleid. De wetgevende en reglementaire voorzieningen werden versterkt om geweld tegen vrouwen te bestrijden en om een beschermde omgeving te garanderen. In 2000 en 2007 werden respectievelijk vrouwenbesnijdenis en gedwongen huwelijken strafbaar gesteld. In 2006 werd een eenvormig strafrechtelijk beleid inzake partnergeweld uitgewerkt. Er werden grote inspanningen geleverd om een duidelijker inzicht te krijgen in de problematiek, om het grote publiek en bepaalde doelgroepen bewust te maken van het probleem (telefoonnummers, campagnes, uitwerking van hulpmiddelen enz.), om hulpverleners te ondersteunen bij het opsporen en aankaarten van probleemsituaties, om slachtoffers te informeren, op te vangen en te begeleiden (brochures, website, referentiepersonen enz.) en om de daders te responsabiliseren.

Er zijn ook belangrijke verwezenlijkingen te melden met betrekking tot maatregelen die meer vrouwen toegang bieden tot de arbeidsmarkt. In België is de tewerkstellingsgraad van vrouwen de voorbije twintig jaar

met meer dan 12 % gestegen – van 49,2 % in 1995 tot 61,3 % in 2013. In dezelfde periode is de tewerkstellingsgraad van mannen relatief stabiel gebleven: 73 % in 1995 en 72,3 % in 2013.

Sinds 1995 werden talrijke maatregelen getroffen om het gezins- en het beroepsleven beter op elkaar af te stemmen:

- Toename van het onthaalplaatsen voor jonge kinderen (tot 3 jaar) waardoor de Barcelonanorm werd behaald die de Europese Unie in 2002 vastlegde.
- Wetgeving over ouderschapsverlof sinds 1997.
Ouderschapsverlof is in de loop der jaren veel flexibeler geworden (mogelijkheid om deeltijds te werken en opsplitsing in maanden), waardoor steeds meer vaders gebruikmaken van deze regeling. Aangezien het ouderschapsverlof in België niet overdraagbaar is naar de moeder, heeft iedere ouder voortaan recht op vier maanden betaald verlof per kind.
- Sinds 2002 bedraagt het vaderschapsverlof tien betaalde verlofdagen.
- Doelgerichte bewustmakingscampagnes voor vaders, ondernemingen enz.

De bestrijding van de loonkloof was ook een van de prioriteiten op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt. De loonkloof is de afgelopen jaren gestaag kleiner geworden in België: van 15 % in 2001 is het verschil teruggebracht tot 10 % in 2010.⁷ Vandaag is de loonkloof in België een van de kleinste in de EU (gemiddelde EU: 16,2 %).

De voorbije twintig jaar werden talrijke initiatieven genomen die rekening houden met de onderling afhankelijke en multidimensionale aspecten van de loonkloof:

- goedkeuring van nieuwe wetgeving (zie deel II, punt f);
- prioritair thema op het vlak van de gelijkheid tijdens de Belgische voorzitterschappen van de Europese Unie (in 2001 en in 2010);
- project ter beoordeling van de classificatiesystemen van seksneutrale functies gefinancierd door de EU gedurende zes jaar, waarbij een reeks hulpmiddelen werden uitgewerkt die o.a. bedoeld zijn voor de vakbonden;
- verspreiding van een ‘checklist seksneutraliteit bij functiewaardering en -classificatie’ voor werkgevers, zodat ze hun systemen kunnen doorlichten;
- publicatie sinds 2006 van een jaarverslag over de loonkloof tussen vrouwen en mannen (op vraag van de regering), waarmee opvolging mogelijk wordt en waarin aanbevelingen worden gegeven;
- invoering van een ‘Equal Pay Day’ (eerste Europese land op dit vlak) met campagnes voor het grote publiek enz.

Op het vlak van de gezondheid, en meer bepaald de seksuele en de reproductieve gezondheid, kan ook een reëel engagement van de verschillende regeringen tijdens de periode in kwestie vastgesteld worden.

Anticonceptie is veel toegankelijker geworden dankzij maatregelen waardoor bepaalde voorbehoedmiddelen gedeeltelijk worden terugbetaald of zelfs volledig gratis zijn voor jongeren onder 21 jaar. Er werden ook talrijke bewustmakingscampagnes en educatieve acties gevoerd over de naleving van seksuele en reproductieve rechten: grootschalige informatiecampagnes, toekenning van subsidies aan verenigingen in het veld, specifieke onderzoeken, websites, actieplannen in de scholen enz. In 2001 werd bovendien een ‘interministeriële’ werkgroep over anticonceptie bij jongeren opgericht.

Dit was daarenboven een prioritair thema in het internationale beleid en de ontwikkelingssamenwerking. Dit uit zich onder meer in een toename van de financiering uit de Belgische begroting inzake ontwikkelingssamenwerking voor projecten in het kader van gezondheid en seksuele en reproductieve rechten.

De strijd tegen genderstereotypen is eveneens een van de fundamentele verwezenlijkingen in de voorbije twintig jaar.

Seksisme is een gewiekst en betreuenswaardig verschijnsel dat vandaag nog steeds welig tiert. Het vervolgingsbeleid ter zake is relatief zwak omdat het bestaande juridische arsenaal al te vaak niet adequaat is gebleken. In 2009 en 2010 voerde het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen verschillende onderzoeken naar deze problematiek. In 2013 heeft de federale minister voor het gelijke kansen een wetsontwerp ingediend ter versterking van de huidige wetgeving en om specifieke instrumenten te ontwikkelen in de strijd tegen seksisme. In april 2014 keurde het federale parlement een wet goed die seksisme in openbare ruimten strafbaar stelt. Deze wet wijzigt de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie tussen vrouwen en mannen. De wet is bedoeld om van seksisme een autonoom misdrijf te maken en voorziet

daarvoor niet alleen een definitie, maar ook een strafbaarheidstelling. Bovendien voert deze wet, in de wijzigingen die ze in de genderwet aanbrengt, opnieuw strafrechtelijke sancties in voor discriminatie op basis van geslacht.

De Franse Gemeenschap kent verwezenlijkingen in het onderwijs (basisopleiding en voortgezette opleiding van onderwijzend personeel, voortgezette opleiding van de schoolinspectie, schoolboeken), de media (gelijkheidsbarometer in de audiovisuele media en de geschreven pers, deelname aan het *Global Media Monitoring Project*) en cultuur (stereotypering in de jeugdliteratuur). Ook de Vlaamse overheid heeft specifieke pedagogische hulpmiddelen ontwikkeld voor scholen (GenBasec-project en het project *Gender in de blender*, waarbij niet alleen theoretische elementen worden aangereikt, maar ook praktijkoefeningen voor ouders, onderwijzend personeel en leerlingen van het secundair onderwijs). Sinds 2010 streeft het project *Genderklik*⁸ naar een ruime bewustmaking van de bevolking over het begrip 'gender' via een campagne en een brede waaier van informerende initiatieven in het onderwijs, de media en de culturele sector.

Hoewel het moeilijk is om het werkelijke effect te meten van elke maatregel, stellen we binnen verschillende doelgroepen een groter bewustzijn vast over het bestaan van stereotypen en de invloed ervan op de gelijkheid van vrouwen en mannen en van meisjes en jongens. We stellen ook vast dat de professionals en de mensen in het veld (onderwijzend personeel, pers, animatoren/animatrices enz.) de hulpmiddelen die ze ter beschikking krijgen steeds meer gebruiken.

Het actieve gebruik van deze middelen ter bestrijding van de stereotypen en ter bevordering van gelijkheid is niet alleen te danken aan de politieke wil om deze hulpmiddelen te ontwikkelen, maar ook het feit dat de hulpmiddelen beter inspelen op de vraag en de behoeften van de mensen in het veld, speelde een belangrijke rol. Deze instrumenten werden immers ontwikkeld in samenwerking met de vakmensen actief in het veld, met aandacht voor een weldoordacht gebruik van humor. Ook nieuwe technologieën en sociale media hebben het mogelijk gemaakt om duidelijke boodschappen over te brengen naar jongere doelgroepen.

b) c) Welke zijn de drie tot vijf grootste hindernissen en de mislukkingen of tegenslagen bij de verwezenlijking van gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen sinds de goedkeuring van de Verklaring en het Actieprogramma van Peking en de teksten van de drieëntwintigste buitengewone zitting van de Algemene Vergadering? Waarom beschouwt men deze hindernissen als de belangrijkste? Wat waren de belangrijkste oorzaken van deze mislukkingen? Welke verzachtende of andere maatregelen zijn er eventueel genomen om die tegenslagen te boven te komen? Omschrijf de strategieën die beschikbaar zijn om die hindernissen te overwinnen.

België beschikt op heden over een zeer uitgebreid wetgevend arsenaal met betrekking tot de gelijkheid van vrouwen en mannen. Maar op sommige vlakken belemmeren een aantal obstakels **een optimale toepassing van deze wetten**.

Met betrekking tot de uitvoering van de wetten ter bestrijding van discriminatie op basis van geslacht of ter bestrijding van geweld is een verschijnsel van onderrapportering vast te stellen. Heel wat studies wijzen er namelijk op dat slachtoffers zelden een klacht durven indienen. Hier bestaan verschillende verklaringen voor, zoals vrees voor represailles, ontslag enz., de lange duur van de gerechtelijke procedures, de onwetendheid van slachtoffers inzake bevoegde instanties, maar ook het feit dat deze vorm van discriminatie wordt gebanaliseerd. Net zoals vrouwen het normaal vinden dat ze worden ontslagen of niet in dienst worden genomen vanwege hun zwangerschap of hun moederschap, menen veel slachtoffers van geweld dat ze zelf deels – of zelfs volledig – verantwoordelijk zijn voor en schuldig zijn aan het geweld dat ze ondergingen.

Om het hoofd te bieden aan deze belangrijke problematiek werden talrijke acties ondernomen op de verschillende beleidsniveaus. Een aantal studies hebben het mogelijk gemaakt om deze problematiek te bevestigen maar ook om de omvang ervan vast te stellen, en de oorzaken te analyseren. Verschillende informatiecampagnes werden gelanceerd voor de belangrijkste sleutelactoren (bevoegde overheidsdiensten, hulpdiensten voor slachtoffers enz.). Daarnaast werden grootschalige bewustmakingscampagnes opgezet voorslachtoffers van discriminatie. Bovendien werden folders en brochures ter beschikking gesteld op plaatsen waar potentiële slachtoffers vaak terechtkomen, zoals politiediensten, ziekenhuizen, sociale diensten, artspraktijken enz. Ten slotte werd ook uitgebreid aandacht geschonken in de media aan de nieuwe wetgeving ter bestrijding van discriminatie en geweld en aan verschillende rechtszaken daaromtrent. Op deze manier wordt het publiek niet alleen herinnerd aan de Belgische wetgeving die de slachtoffers beschermt en elke discriminatie

of vorm van geweld veroordeelt, maar worden ook de daders doeltreffend gewezen op de strafbaarheid van hun gedrag en slachtoffers aangezet om klacht in te dienen.

Hoewel de *gendermainstreaming-strategie* formeel is aanvaard op het politieke niveau, is de **concrete en effectieve toepassing ervan op alle domeinen nog lang geen realiteit**.

Ook al is gendermainstreaming op talrijke beleidsniveaus wettelijk verplicht vergt de concrete toepassing ervan de ontwikkeling en combinatie van een aantal elementen die niet alleen middelen maar ook tijd vergen.. Ten eerste moet het hoogste politieke en bestuursniveau zich engageren en de aanpak ondersteunen. Dit engagement is noodzakelijk omdat – ondanks de wetgeving en formele verbintenissen – de kwestie van de gendergelijkheid nog te vaak bijkomstig lijkt en naar de achtergrond verdwijnt naast uitdagingen die als dringender beschouwd worden (diversiteit, racisme, maatschappelijke uitsluiting, armoede enz.). Daarbij wordt vaak vergeten of genegeerd dat gender een transversaal aspect is en dat het beleid doeltreffender zou zijn als gender geïntegreerd wordt in alle maatschappelijke domeinen. .

Een tweede element dat rechtstreeks verband houdt met de aard van de aanpak, heeft te maken met de noodzaak om bij de sleutelactoren van de verschillende beleidsdomeinen een ontvankelijkheid en een zekere expertise te ontwikkelen inzake gender en de gelijkheid van vrouwen en mannen. Het transversale karakter van de aanpak, net als de evaluatielogica van het beleid die aan de basis van dit proces ligt, is vaak problematisch.

Aan *gendermainstreaming* doen, wordt overigens regelmatig als doel op zich beschouwd, waardoor men de echte doelstelling, nl het terugdringen van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, uit het oog verliest. *Gendermainstreaming* wordt ook vaak verward met de invoering van een diversiteitsbeleid bij overheidspersoneel of met specifieke acties op het vlak van gendergelijkheid.

De toepassing van *gendermainstreaming* vereist met andere woorden heel wat uitleg/vorming, bewustmaking en coördinatie. Sommige entiteiten organiseren opleidingen voor de actoren, die bij een aantal verplicht zijn. Elk beleidsniveau heeft ook hulpmiddelen (handleidingen, databases, statistische instrumenten) ontwikkeld om de daadwerkelijke toepassing gemakkelijker te later verlopen.

Voor de toepassing van *genderbudgeting* blijkt bijzonder moeilijk. Deze materie is technisch van aard en de meeste begrotingen beschikken niet over alle kenmerken van *performance-based budgeting*, waardoor de toepassing van de basisprincipes des te complexer wordt.

Voldoende menselijk kapitaal en statistische gegevens die voor alle domeinen per geslacht zijn uitgesplitst, zijn dan ook onmisbaar om deze strategie in de praktijk om te zetten. België voert een actief beleid om de leemtes op te vullen die op het vlak van statistische gegevens nog bestaan (zie deel III).

Ook al is onze maatschappij op een aantal vlakken ‘gelijker’ geworden, **verandert de mentaliteit slechts langzaam** en zijn bepaalde vormen van **seksisme** (die soms worden gebanaliseerd) nog steeds aanwezig. Daarom is het belangrijk om waakzaam te blijven voor de **neiging in bepaalde kringen om begrippen als ‘gender’ en zelfs bepaalde verworven rechten op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen opnieuw ter discussie te stellen**. De Belgische regeringen hebben altijd het begrip gendergelijkheid (*gender equality*) en het respect voor en de verdediging van de rechten van vrouwen als universele en onvervreembare mensenrechten verdedigd. Ze hebben altijd duidelijke taal gesproken over de seksuele en reproductieve rechten als integraal deel van de rechten van de vrouw. Ze zullen ook waakzaam blijven voor de opkomst van bepaalde ‘regressieve krachten’.

d) Welke zijn de belangrijkste wijzigingen die aan de grondwettelijke teksten, de wetteksten of de juridische teksten zijn aangebracht om de gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen te bevorderen?

België beschikt over een brede waaier grondwettelijke, wettelijke, reglementaire en decretale maatregelen⁹ die bedoeld zijn om discriminatie op basis van geslacht te bestrijden en de naleving van het beginsel van de gelijkheid van vrouwen en mannen te waarborgen in de verschillende domeinen van het economische, maatschappelijke, culturele en politieke leven van het land. Op dit vlak is in twintig jaar tijd grote vooruitgang geboekt.

Op 21 februari 2001 werd een specifieke bepaling die het beginsel van de gelijkheid van vrouwen en mannen waarborgt in artikel 10 van de Belgische grondwet ingevoegd. Daarnaast verplicht een nieuw artikel 11bis van

de Belgische grondwet de wetgever om maatregelen goed te keuren die bedoeld zijn om die gelijkheid te waarborgen, en dan meer bepaald door mannen en vrouwen gelijke kansen te garanderen om verkozen te worden en openbare mandaten op te nemen. Sinds 2002 zijn dan ook verschillende wetten goedgekeurd die de pariteit op de kieslijsten waarborgen en die de uitvoerende machten op de verschillende beleidsniveaus verplichten om personen van verschillend geslacht in hun midden op te nemen.

Sinds 2007 hebben de verschillende beleidsniveaus nieuwe wetgevende maatregelen getroffen die een reeks discriminatiegronden strafbaar stellen, waaronder geslacht, en dan meer bepaald op de arbeidsmarkt, in de sociale zekerheid, bij de levering van goederen en diensten en in de toegang tot economische, maatschappelijke en culturele activiteiten. Die wetten vormen de omzetting van meerdere Europese richtlijnen die het slachtoffer van discriminatie in het middelpunt plaatst.

Sinds 2007 werden specifieke wetten over *gendermainstreaming* (federaal niveau, Vlaamse overheid, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, COCOF, Waals Gewest) goedgekeurd. Deze wetten leggen de leden van de regering en de administraties verschillende verplichtingen op. Ze verplichten de overheidsdiensten om erover te waken dat de statistieken die ze voor hun domein samenstellen en verzamelen, per geslacht worden opgesplitst en dat genderindicatoren worden vastgelegd. Sommige van die wetten voorzien de toepassing van *genderbudgeting*.

In de strijd tegen geweld op vrouwen werd ook een uitgebreid wetgevend kader opgesteld. Daarin werd o.m. de familiale band tussen de dader en het slachtoffer als verzwarende omstandigheid erkend. In 2000 werd vrouwenbesnijdenis strafbaar gemaakt; in 2007 gebeurde hetzelfde met gedwongen huwelijken. In 2012 werden twee nieuwe wetten goedgekeurd met betrekking tot het beroepsgeheim en de uithuisplaatsing. In 2005 werd een nieuwe wet over mensenhandel goedgekeurd, zodat de Belgische wetgeving op één lijn kwam te liggen met de Europese en de internationale bepalingen op dit vlak.

De wetgeving inzake de gelijkheid van mannen en vrouwen op de werkplek en combinatie van het gezins- en het beroepsleven werd verbeterd. door verschillende wijzigingen aan te brengen in de reglementeringen over ouderschapsverlof, zwangerschapsverlof, vaderschapsverlof en tijdskrediet. Ook de strijd tegen ongewenst seksueel gedrag op het werk maakte het voorwerp uit van nieuwe wetgeving. In 2012 ten slotte werd een wet goedgekeurd ter bestrijding van de loonkloof tussen vrouwen en mannen. Die wet bepaalt dat maatregelen ter zake op drie onderhandelingsniveaus moeten goedgekeurd worden: interprofessioneel, sectoraal en op bedrijfsniveau.

Er werden quota ingevoerd in de bestuursraden van overheidsbedrijven en beursgenoteerde bedrijven (2011) en binnen het topmanagement van de federale overheidsdiensten (2012). Ook de gemeenschappen en gewesten voerden gelijkaardige voorschriften in.

In 2013 werd de transversale integratie van de genderdimensie in alle tussenkomsten van de Belgische ontwikkelingssamenwerking wettelijk vastgelegd. De Vlaamse overheid keurde in 2007 een decreet goed dat vergelijkbare bepalingen bevat voor de Vlaamse ontwikkelingshulp.

In 2014 werd het burgerlijk wetboek gewijzigd om de gelijkheid van mannen en vrouwen te waarborgen bij de naamgeving van kinderen en adoptiekinderen. Datzelfde jaar is een nieuwe wet goedgekeurd die de strijd tegen discriminatie en seksisme moet versterken.

e) Welk deel (bij benadering) van de nationale begroting gaat naar de bevordering van de gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen?

Op dit ogenblik kunnen alleen de budgetten die specifiek bestemd zijn voor de mechanismen ter bevordering van de gelijkheid van vrouwen en mannen verduidelijkt worden.

Op federaal niveau is het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen als autonome overheidsinstelling specifiek belast met de strijd tegen discriminatie op basis van geslacht, de bevordering van de gelijkheid van vrouwen en mannen, en de ontwikkeling van hulpmiddelen en strategieën die bedoeld zijn om een genderperspectief in het beleid te integreren. In de periode van 2009 tot 2013 bedroeg het budget van het instituut gemiddeld 5.226.107 EUR.

In 2013 is het budget over de volgende hoofdposten verdeeld:

- uitgaven in verband met het personeel: 2.437.352 EUR

- uitgaven voor projecten: 738.740 EUR
- subsidiëring van organisaties (structurele subsidies): 1.304.592 EUR
- subsidiëring van projecten (kleine subsidies): 189.461 EUR

Gelijke Kansen in Vlaanderen (GKV) is de administratieve instelling die het gelijkekansenbeleid in Vlaanderen voorbereidt, uitvoert en evalueert in opdracht van de minister van Gelijke Kansen binnen de Vlaamse regering. GKV bestaat uit twaalf personen die een budget beheren van ongeveer 5.000.000 EUR (gemiddelde in de periode 2007-2012).

- Budget voor projecten (2011): 345.000 EUR
  - projecten op het genderdomein: 131.000 EUR
  - projecten op het vlak van culturele en etnische minderheden, en minderheden op basis van geslacht: 53.900 EUR
- Subsidiëring van het maatschappelijk middenveld (2011): 3.038.000 EUR
  - vrouwenorganisaties (vijf organisaties): 1.172.000 EUR

De 'Direction de l'Égalité des Chances'¹⁰ is de overheidsinstelling die het Franstalige gelijkekansenbeleid voorbereidt, uitvoert en evalueert in opdracht van de minister voor gelijke kansen in de regering van de Franse Gemeenschap¹¹. Het gaat om een team van vijf personen dat, behalve de salarissen en de werkingskosten, over een budget van ongeveer 650 000 EUR beschikt (gemiddelde voor de periode 2012-2014).

In 2014 bedraagt het budget voor de ontwikkeling of de ondersteuning van projecten rond gelijke kansen 391.000 EUR, waarvan 216.000 EUR voor verenigingsprojecten.

De structurele subsidies die in 2014 in het kader van de permanente opleiding van vrouwenverenigingen zijn toegekend, bedragen 5.613.000 EUR (zeventien organisaties).

Het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen ontvangt elk jaar twee specifieke subsidies van het Waalse Gewest en twee van de Franse Gemeenschap:

- twee subsidies op basis van een samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest. Het gaat om 20.800 EUR (Waalse Gewest) en 48.925 EUR (Franse Gemeenschap) om het administratieve en financiële beheer te verzekeren van de 'Coordinations Provinciales pour l'Égalité entre les Femmes et les Hommes'.
- een subsidie in het kader van een samenwerkingsprotocol tussen het Waalse Gewest en het IGVM om de gelijke behandeling van vrouwen en mannen te bevorderen, te analyseren, te bewaken en te ondersteunen. Het instituut krijgt 66.000 EUR om de lonen (+/- 60.000 EUR) en de werkingskosten (+/- 6.000 EUR) te financieren.
- een jaarlijkse subsidie van 33.500 EUR in het kader van een samenwerkingsprotocol tussen de Franse Gemeenschap en het IGVM om de strijd tegen discriminatie in verband met geslacht en de aanverwante criteria te bevorderen, te analyseren, te bewaken en te ondersteunen.

Om de emancipatie, de gelijke behandeling van mannen en vrouwen en de eliminatie van discriminatie te bevorderen, kent het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vier keer per jaar subsidies toe aan verenigingen. Dankzij die financiële hulp kunnen die verenigingen een ruim publiek bewustmaken en betrekken bij de verschillende aspecten van het gewestelijke beleid inzake gelijke kansen en diversiteit.

In het kader van de '*gendermainstreaming-wet*' van 12 januari 2007¹² is in 2010 op federaal niveau een methode voor de toepassing van *genderbudgeting* uitgewerkt. De verplichtingen die bij deze methode horen, worden in een omzendbrief toegelicht¹³. Volgens deze methode moeten alle budgettaire boekingen in drie categorieën worden onderverdeeld: de kredieten met betrekking tot de dossiers die geen enkele genderdimensie bevatten (categorie 1), de kredieten met betrekking tot acties om de gelijkheid van vrouwen en mannen te verwezenlijken (categorie 2), en de kredieten met betrekking tot de dossiers die verband houden met het openbare beleid en een genderdimensie bevatten. De kredieten van categorie 2 worden opgenomen in een specifieke gendernota die bij de verantwoording van de basisallocaties moet worden gevoegd. In de verantwoording van de allocaties van categorie 3 moet aangegeven worden op welke manier rekening wordt gehouden met de genderdimensie bij de uitvoering van het dossier. Deze methode wordt sinds 2010 geleidelijk ingevoerd. Gelijktijdig voert men bewustmakingsacties om de correcte toepassing ervan te verbeteren. De verplichtingen op het vlak van *genderbudgeting* worden overigens elk jaar opgenomen in een omzendbrief met de richtlijnen over de uitwerking van het budget. Voor de budgetten van 2011 en 2013 werd reeds een doorlichting georganiseerd. Dankzij deze methode moeten de dossierbeheerders zich bevragen over de eventuele genderdimensie van de dossiers die niet budgetneutraal zijn. Er werden bovendien via de tweede budgetcategorie al een aantal

kredietlijnen geïdentificeerd in een aantal federale overheidsdiensten die specifiek bedoeld zijn om de gelijkheid van vrouwen en mannen te bevorderen.

Sinds de ordonnantie van 29 maart 2012¹⁴ wordt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een vergelijkbaar systeem van *genderbudgeting* toegepast.

Het decreet van 21 juni 2013¹⁵ ten slotte verplicht de Franse Gemeenschapscommissie om de genderdimensie in de volledige budgettaire cyclus te integreren. Daarbij wordt een methode toegepast die vergelijkbaar is met de federale werkwijze. Het decreet stelt dat *genderbudgeting* vanaf de begroting van 2015 (in 2014 voorbereid en goedgekeurd) verplicht wordt toegepast. Maar het college besliste eveneens om *genderbudgeting* bij wijze van test reeds voor de begroting van 2014 (in 2013 voorbereid en goedgekeurd) toe te passen. Dit heeft geleid tot de herziening van de budgettaire omzendbrief over de uitwerking van de begroting voor 2014 en aanvulling ervan met instructies in verband met *genderbudgeting*. Er werden in dit kader een bewustmakingsessie en meerdere coachingsessies (individueel of in kleine groepen) voorzien.

f) Welke mechanismen verzekeren een regelmatige dialoog tussen de regering en de maatschappelijk middenveld?

In de eerste plaats moet worden opgemerkt dat de verschillende beleidsniveaus talrijke vrouwenverenigingen en feministische organisaties structureel subsidiëren, waardoor ze hun basisopdrachten (lobbyen en knowhow ontwikkelen) kunnen uitvoeren. Parallel worden er subsidies toegekend aan specifieke projecten.

Meerdere beleidsniveaus (federaal, Waals Gewest, Brussels Hoofdstedelijk Gewest) hebben formele adviesraden voor de gelijkheid van vrouwen en mannen opgericht, die zijn samengesteld uit verschillende leden van het middenveld¹⁶. Deze raden formuleren adviezen in verband met de gelijkheid van vrouwen en mannen. De bevoegde ministers kunnen bovendien ontwerpen van regelgeving voorleggen aan deze adviesraden.

Het maatschappelijk middenveld wordt ook formeel geconsulteerd bij alle rapporteringsprocessen van België op het vlak van de mensenrechtenverdragen. Dit gebeurt via een constructieve dialoog die de FOD Buitenlandse Zaken in goede banen leidt. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de uitwerking van het recentste periodieke rapport van België over de toepassing van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (CEDAW). En dit is ook het geval voor de opvolging van de toepassing van de Peking-verklaring en bijhorend Actieprogramma.

Het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen werkt niet alleen samen met het maatschappelijk middenveld via vertegenwoordigers in de begeleidingscomités bij de onderzoeken die ze uitvoeren, maar is ook aanwezig in bepaalde tijdelijke werkgroepen van deskundigen die verantwoordelijk zijn voor de opvolging van het beleid. De samenwerking van het instituut met de sociale partners is ook belangrijk bij verschillende projecten die gericht zijn op de gelijkheid op de arbeidsmarkt.

De cel ‘Gelijke Kansen in Vlaanderen’ werkt samen met een brede waaier aan verenigingen en niet-gouvernementele organisaties. Het middenveld wordt geraadpleegd aan het begin van de cyclus van de open coördinatiemethode (toepassing *gendermainstreaming*) (zie deel II, punt H). Daar krijgt het de kans om de belangrijkste behoeften, wensen, problemen en uitdagingen naar voren te schuiven. Hun bijdragen worden opgenomen in de besprekingen met de verschillende departementen zodra er geïntegreerde actieplannen worden uitgewerkt. Het Steunpunt Gelijkekansenbeleid is een van de 21 Steunpunten Beleidsrelevant Onderzoek van de Vlaamse overheid. Die steunpunten werden opgericht om het beleid wetenschappelijk te ondersteunen. Het Steunpunt Gelijkekansenbeleid wil de oorzaken en mechanismen opsporen, analyseren en begrijpen die aan de basis liggen van (on)gelijkheid en betere instrumenten ontwikkelen om gelijkheid en integratie te definiëren en te bevorderen. Een van de vijf onderzoekslijnen heeft betrekking op gender.¹⁷

De Franse Gemeenschap kent een praktijk van permanente dialoog met het vrouwenmiddenveld onder meer door de deelname van de Directie Gelijkheid van Kansen aan talrijke comités en commissies die door het middenveld zijn opgericht (commissies geweld, onderwijs, diversiteit van de ‘Conseil des Femmes francophones de Belgique’ (CFFB), het ‘Réseau belge francophone pour l’Élimination des Violences entre partenaires’ (REV) enz.), door de vertegenwoordigers van het verenigingsleven te raadplegen bij de voorbereiding van door de Franse Gemeenschap ontwikkelde grootschalige bewustmakingscampagnes, en door begeleidingscomités op te richten die bepaalde door het middenveld uitgevoerde projecten met financiering van de Franse gemeenschap moeten begeleiden en vergemakkelijken.

g) Welke zijn de belangrijkste vormen van nationale, bilaterale, subregionale of regionale samenwerking waaraan het land deelneemt om kennis en ervaringen uit te wisselen over de opvolging en de toepassing van de Verklaring en van het Actieprogramma van Peking en de teksten van de drieëntwintigste buitengewone zitting van de Algemene Vergadering?

De **samenwerking op nationaal niveau** gebeurt voornamelijk via de formele kanalen die daarvoor zijn voorzien binnen het Belgische federale systeem, in het bijzonder voor de thema's waarvoor verschillende beleidsniveaus bevoegd zijn (zie document HRI/CORE/BEL/2012: meer bepaald § 85 en 86). De interministeriële conferenties (tussen de verschillende beleidsniveaus) bijvoorbeeld zijn niet alleen flexibele overleg- en dialoogstructuren, maar ook de aangewezen fora voor onderhandelingen over samenwerkingsakkoorden.

Zowel de federale staat, als de gemeenschappen en de gewesten hebben bevoegdheden op het vlak van de bestrijding van partnergeweld en andere vormen van geweld binnen het gezin. Die verschillende beleidsniveaus komen samen tijdens interministeriële conferenties inzake 'Integratie in de maatschappij'. Daar worden de belangrijkste beslissingen over dit thema genomen, onder meer de goedkeuring van het nationale actieplan. Een ander voorbeeld is het samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest met betrekking tot het administratieve en het financiële bestuur van de provinciale coördinatie van de gelijkheid van vrouwen en mannen. Dit akkoord uit 2007 maakt de gezamenlijke ontwikkeling van het lokaal genderbeleid voor de betrokken entiteiten mogelijk.

Binnen de FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking draagt de cel Multilaterale Coördinatie, een permanente coördinatie- en overlegstructuur voor multilaterale thema's binnen de Directie-Generaal voor Multilaterale Zaken, bij tot de samenhang van het Belgische beleid met betrekking tot multilaterale en mondiale kwesties, met inbegrip van de kwesties inzake gendergelijkheid. De cel doet dit door de coördinatie en het vereiste overleg met de verschillende betrokken beleidsniveaus en met de organisaties binnen het maatschappelijk middenveld te stimuleren en te verzekeren.

Daarnaast kan rond specifieke projecten (bestrijding van geweld, gender en media enz.) ook ad-hoc samenwerking tussen de verschillende beleidsniveaus worden georganiseerd. Op die manier wordt de uitwisseling van expertise versterkt.

Op **regionaal niveau** vindt de belangrijkste samenwerking op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen plaats binnen de Europese Unie (EU) en, in mindere mate, op het niveau van de Raad van Europa via de Commissie voor de gelijkheid van vrouwen en mannen (GEC).

De samenwerking binnen de EU gebeurt meer bepaald via de volgende specifieke mechanismen:

- het Raadgevend Comité voor gelijke kansen van mannen en vrouwen¹⁸
- de High-level Group on gender mainstreaming¹⁹.

Deze informele groep brengt de hoge ambtenaren van alle lidstaten samen die actief zijn op het domein van de gendergelijkheid. De groep wordt voorgezeten door de Europese Commissie, wordt tweemaal per jaar samengeroepen, en werkt in nauwe samenwerking met de voorzitter van de Raad. Deze groep organiseert o.m. de planning van de strategische opvolging van het Actieplatform van Peking via de uitwerking van indicatoren die sinds 1999 worden ontwikkeld²⁰.

De Europese Commissie organiseert ook driemaal per jaar een seminar om de lidstaten toe te laten onderling goede praktijken op vlak van gendergelijkheid uit te wisselen. Deze werkwijze kan het onderlinge begrip tussen landen nog versterken²¹ biedt inzicht in de mogelijke overdraagbaarheid en bijhorende uitdagingen van deze praktijken naar andere landen.

Het Europees Instituut voor Gendergelijkheid (EIGE)²² ten slotte streeft via zijn expertenforum en werkgroepen rechtstreeks expertise-uitwisseling na: opvolgingsrapporten in het kader van Peking (indicatoren) sinds 2011 voor elk voorzitterschap van de EU, uitwerking van geschikte methodologische hulpmiddelen om het genderperspectief te integreren in het gemeenschaps- en het nationale beleid, verzameling en analyse van objectieve en vergelijkbare gegevens op gemeenschapsniveau enz.

Op het **bilaterale niveau** is onlangs (februari 2014) een Memorandum van Overeenstemming inzake samenwerking afgesloten tussen de minister van Solidariteit, de Vrouw, het Gezin en de Maatschappelijke Ontwikkeling van Marokko en de vice-eersteminister en de minister van Binnenlandse Zaken en Gelijke Kansen

van België. Dit memorandum is vooral bedoeld om de uitwisseling van goede praktijken op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen mogelijk te maken.

h) Hoe en in welke mate hebben de Millenniumontwikkelingsdoelstellingen (MOD) in het algemeen, en meer bepaald de doelstellingen die betrekking hebben op de gendergelijkheid, de toepassing van de Verklaring en van het Actieprogramma van Peking vergemakkelijkt of versterkt?

België hecht veel belang aan de link tussen gender en duurzame ontwikkeling. Gendergelijkheid kan bijdragen tot armoedebestrijding, economische vooruitgang, inclusieve en duurzame ontwikkeling en goed bestuur. Het tegendeel is niet noodzakelijkerwijs waar. Daarom is België van oordeel dat de MOD's de toepassing van de Verklaring en van het Actieprogramma van Peking niet voldoende hebben vergemakkelijkt of versterkt. In dit verband bleek de MOD over gendergelijkheid te beperkt. In het post-2015 kader moet dan ook versterkte aandacht komen voor gendergelijkheid. De specifieke doelstelling met betrekking tot gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen moet behouden blijven en zelfs worden versterkt als de structurele oorzaken van de discriminatie en genderongelijkheid moet worden aangepakt. Bovendien is het absoluut noodzakelijk om een genderperspectief in de andere doelstellingen te integreren.

Deel II – Vooruitgang sinds 2009 bij de uitvoering van de kritieke domeinen van het Actieprogramma

a) b) Wat is de toestand van de geboekte vooruitgang en de aangetroffen hindernissen, lacunes en moeilijkheden sinds 2009 in elk van de twaalf kritieke domeinen en van hun strategische doelstellingen, net als van de relevante delen van de teksten die zijn voortgekomen uit de drieëntwintigste buitengewone zitting van de Algemene Vergadering?

A) Armoede

In 2012 werd 21,6 % van de Belgische bevolking, hetzij 2.356.000 personen, geconfronteerd met een risico op armoede en uitsluiting²³. Dit cijfer, dat sinds 2009 met 1,4 % is gestegen, combineert drie indicatoren die in het kader van de Europa 2020-strategie worden toegepast voor een intelligente, duurzame en inclusieve groei: het percentage personen dat onder de armoederisicodrempel leeft²⁴, de materiële deprivatie²⁵ en huishoudens met een lage werkintensiteit²⁶.

In 2012 is het armoederisico nog steeds groter bij vrouwen dan bij mannen. Het verschil leek tussen 2009 en 2012 wel af te nemen. Maar die (lichte) afname is meer toe te schrijven aan een stijging van het armoederisico bij mannen (dat van 13,4 % in 2009 gestegen is tot 14,4 % in 2012) dan aan een reële daling bij de vrouwelijke bevolking (van 15,7 % tot 15,5 %). Het percentage van materiële deprivatie steeg tijdens de periode van 2009 tot 2012 van 11,4 % naar 12,5 %. Deze toename treft vooral de mannen (+ 1,9 % bij de mannen tegenover + 0,4 % bij de vrouwen). Het aantal huishoudens met een lage werkintensiteit ten slotte nam in dezelfde periode toe van 12,3 % in 2009 tot 14,1 % in 2012 (percentages voor de volledige bevolking).

België moet dan ook meer inspanningen leveren om de Europa 2020-doelstellingen op het vlak van de armoede te halen²⁷ en heeft daarom meerdere actieplannen inzake armoedebestrijding goedgekeurd. Op 14 september 2012 is het Federaal Plan tegen Armoede goedgekeurd. Dit plan bestaat uit zes strategische doelstellingen die in operationele doelstellingen worden omgezet. In het plan wordt bijzondere aandacht besteed aan bejaarde vrouwen en eenoudergezinnen (in de meeste gevallen moeders die hun kind(eren) alleen opvoeden).

Het nieuwe Vlaamse Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014 houdt rekening met de groeiende diversiteit die men vaststelt binnen de doelgroep van de 'personen die in armoede leven': kinderen, bejaarden, nieuwe Vlamingen/personen van vreemde afkomst, genderproblematiek, eenoudergezinnen (en dan meer bepaald moeders die hun kinderen alleen opvoeden) en alleenstaanden. Het plan houdt ook rekening met de groepen die met meerdere risico's kampen (meer bepaald vrouwelijke immigranten). Ten slotte wordt elk jaar een Vlaamse armoedebarmometer opgesteld.

De Franse Gemeenschap stimuleert de toegang tot het culturele leven en de uitoefening van actief en participatief burgerschap voor alle doelgroepen en in het bijzonder voor jongeren in een preciaire situatie.²⁸ De rechtstreekse steun aan de vereniging 'Article 27' bevordert de toegang tot culturele manifestaties voor de bevolkingsgroepen in een socio-economisch preciaire situatie.

De Waalse regering ten slotte bestrijdt armoede bij vrouwen via een beleid van transversale actie op het vlak van huisvesting, opleiding en bezuiniging. Dit beleid bestaat onder meer uit de toekenning van hulp om een woning te verwerven of te behouden, de bepaling van prioriteiten met betrekking tot de toegang tot openbare woningen, hulp bij werkzaamheden met het oog op energiebesparingen en de uitwerking van plannen van sociale samenhang. Een voorbeeld in dit verband: de 'Société wallonne du crédit social' (SWCS), die de opdracht heeft om de toegang tot een eigendom te bevorderen of de renovatie van woningen mogelijk te maken, kent gemiddeld 40 % van zijn hypothecaire leningen toe aan alleenstaande vrouwen (met of zonder kinderen) met een laag inkomen.

B) Opvoeding en opleiding

Hoewel jonge vrouwen momenteel vaker hoger opgeleid zijn dan jonge mannen en er tegenwoordig stemmen weerklinken om de achterstand van de jongens weg te werken, is de seksuele segregatie in het onderwijs nog altijd even groot als in het verleden. De studiekeuzes van meisjes en jongens verschillen sterk en gender heeft nog altijd een grote invloed op de keuze van de vakken, de studies en de beroepen. Jongens zijn nog steeds beter

vertegenwoordigd in het technische secundair onderwijs en het secundair beroepsonderwijs, terwijl de seksuele segregatie de afgelopen jaren nog is toegenomen in het algemeen secundair onderwijs en het hoger onderwijs.

Studiekeuze in het Vlaams onderwijs

Bij de hervorming van het secundair onderwijs in Vlaanderen speelt de uitgestelde studiekeuze door middel van het werken met belangstellingsgebieden centraal. Dit moet jongeren de kans geven om op basis van hun interesses en competenties een zachte overgang te maken naar een specialisatie/studierichting. De hervorming moet bijdragen tot een ruimere keuze aan genderneutrale studietrajecten, waarbij met name de vooroordelen over bepaalde beroepen worden beperkt. In het kader van deze hervorming keurde de Vlaamse regering op 17 januari 2014 een 'Masterplan' goed.

Vlaanderen heeft de Lissabon-doelstelling bereikt om tegen 2010 het aantal diploma's wiskunde, wetenschappen en technologie met 15 % te verhogen. De doelstelling met betrekking tot een meer evenwichtige genderverdeling is echter niet gehaald. Het aandeel mannen dat zich inschrijft voor een hogere opleiding van dit type, bedraagt één op de drie; het aandeel vrouwen daarentegen iets meer dan één op de tien²⁹.

Om te vermijden dat schoolgaande (aanstaande) tienermoeders ongekwalificeerde uitstromen werd een systeem van moederschapsrust ingevoerd en het systeem van "tijdelijk onderwijs aan huis" uitgebreid voor deze doelgroep. Op die manier behouden ze niet alleen de band met de school, maar kunnen ze ook bij hun kind zijn en profiteren ze van een betere omkadering.

Aandacht voor gender in het Vlaams onderwijs³⁰

Çavaria (de koepelorganisatie van Vlaamse en Brusselse LGBT-organisaties³¹) ontwikkelt voortdurend expertise op het vlak van gender/LGBT en onderwijs. Deze organisatie krijgt subsidies waarmee ze scholen en lerarenopleidingen kan ondersteunen bij het implementeren van een gender- en LGBT-beleid. In november 2013 verstuurde de minister een pakket met pedagogisch materiaal over de gender- en de LGBT-thematiek, ontwikkeld o.m. door çavaria, naar alle basisscholen en scholen van het secundair onderwijs. In oktober 2012 werd de gemeenschappelijke verklaring over een genderbewust en LGBT-vriendelijk beleid binnen het onderwijs ondertekend. Onder impuls van de minister van Onderwijs werd een werkgroep 'gender en seksuele diversiteit' opgericht met vertegenwoordigers van de overheid, pedagogische begeleiders en middenveldorganisaties. De groep coördineerde de inventarisatie van bestaande educatieve materialen en organiseerde een studiedag³². Voorts hebben çavaria en de belangrijkste pedagogische begeleidingsdiensten de opdracht om scholen te begeleiden die een genderbeleid willen vormgeven (schooljaren 2013-14 en 2014-15).

Studies over de genderdimensie in Vlaanderen

In de loop van de academiejaren 2007-2008 en 2008-2009 ondersteunde de Vlaamse overheid het aanbod over de gender-/diversiteitstudies aan de vijf Vlaamse universiteiten. In 2011 onderstreepte de minister van Onderwijs en Gelijke Kansen het belang van het genderstudies in een brief aan de rectoren. Een haalbaarheidsstudie gaf aanleiding tot de invoering van een interuniversitaire masteropleiding (vijf universiteiten) in gender- en diversiteitsstudies. (2014-2015).

Vlaams onderwijspersoneel

In 2012 werden drie decreten voor het hoger onderwijs goedgekeurd die bepalingen inzake gender bevatten. Het ging om een bijsturing van de diversiteits- en mobiliteitsparameter van 2008, twee bijzondere decreten over de bestuurlijke inrichting van de universiteiten waarbij vanaf oktober 2013 een evenwichtige vertegenwoordiging moet gerealiseerd worden in de bestuursorganen en bepaalde adviesorganen en het decreet dat vanaf januari 2013 een evenwichtige vertegenwoordiging (maximaal twee derde personen van hetzelfde geslacht) oplegt in de raad voor studentenvoorzieningen. Daarnaast namen de rectoren samen met de overheid het initiatief tot een High Level Taskforce Gender, dat binnen de universitaire koepelorganisatie VLIR een Charter met krachtlijnen voor genderbeleid uitwerkte (2013), waarachter alle universiteiten zich scharen.

De rectoren namen overigens, in samenwerking met de overheid, het initiatief tot oprichting van een 'High Level Taskforce Gender' die binnen de Vlaamse interuniversitaire raad een charter opstelde met de krachtlijnen van het genderbeleid (2013) dat alle universiteiten moeten naleven. Elke betrokken instelling stelde een genderactieplan op dat een structuur-/cultuurverandering op maat uitwerkt (begin 2014)³³. Ze zullen om de twee jaar verslag uitbrengen over hun aanpak en voortgang.

Gelijke Kansen in de beleidsverklaring van de Franse Gemeenschap

Binnen de Franse Gemeenschap legt de '*Déclaration de politique communautaire 2009-2014*' onder meer de nadruk op de bewustmaking van het onderwijzende personeel voor gender en diversiteit in het kader van hun

basisopleiding en hun voortgezette opleiding; de ondervertegenwoordiging van vrouwen in universitaire loopbanen; de aanmoediging van hogescholen en universiteiten om gelijkheidsplannen in te voeren die doelstellingen bevatten m.b.t. het aantal vrouwelijke professoren; de organisatie van opleidingen over gender voor kleuterleid(st)ers, zodat de kleuters reeds op prille leeftijd evenwichtige genderverhoudingen bijgebracht worden; het streven naar integratie van de genderdimensie in de opleidingen van leerkrachten en opleiders van leerkrachten, en een ‘despecialiserende’ bewustmaking rond beroepen die momenteel vooral door mannen of door vrouwen worden uitgeoefend.

De bevordering van de gelijkheid van vrouwen en mannen in het kader van de studiekeuze in de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest

In 2009 en 2010 publiceerde de Franse Gemeenschap de resultaten van zeven onderzoeken en onderzoeksacties met betrekking tot de gelijke kansen van meisjes en jongens op school. De meeste onderzoeken vertrekken vanuit de vaststelling dat er een verschil bestaat tussen de formele en de reële gelijkheid met betrekking tot de studie- en de beroepskeuze. Enerzijds kennen de officiële teksten meisjes en jongens gelijke kansen toe bij de toegang tot alle types studies en opleidingen, zonder onderscheid op basis van geslacht. Anderzijds stelt men in de praktijk vast dat meisjes en jongens nog altijd zeer verschillende, door gender gekleurde keuzes maken inzake vakken (literair/wetenschappelijk), studies en beroepen.³⁴ De resultaten m.b.t. deze genderongelijkheden tussen de leerlingen werden in 2009 en 2011 tijdens twee colloquia voorgesteld en later in verschillende publicaties behandeld.³⁵

Hoewel jonge vrouwen vaak hogere diploma's behalen dan jonge mannen, blijft de horizontale seksesegregatie binnen het onderwijs van de Franse Gemeenschap opvallend. Het programma ‘Girls day, boys day’ is intussen algemeen ingeburgerd. Het tracht de ongelijkheden en de stereotypen verbonden aan gender in opleidingen en op de arbeidsmarkt in te perken. In het kader van het programma krijgen meisjes en jongens een dag lang de kans om een beroep uit te oefenen dat traditioneel door het andere geslacht wordt uitgeoefend. Het programma is ook bedoeld om vrouwen gemakkelijker toegang te bieden tot de ICT-sector en tot opleidingen voor beroepen in een sector waar vrouwen ondervertegenwoordigd zijn³⁶.

In 2013 werd bovendien in de Franse Gemeenschap het project ‘Technogirls’ opgestart. Dat maakt jongeren – en dan vooral jonge meisjes – warm voor studierichtingen die hen laten doorstromen naar de technische en technologische sector.³⁷

De ongelijkheden tussen vrouwen en mannen aan de universiteiten van de Franse Gemeenschap

De Franse Gemeenschap financierde in 2011 een actieonderzoek met de titel ‘Les inégalités entre femmes et hommes dans les universités de la Communauté française’ om de oorzaken van de verschillen tussen meisjes/jongens in de hogere studierichtingen en tussen mannen/vrouwen met academische carrières objectief voor te stellen, de evoluties van de studentenpopulaties in de loop van de voorbije tien jaar aan de verschillende Franstalige universiteiten te duiden en de vertegenwoordiging van de vrouwen op de verschillende niveaus van een academische loopbaan te analyseren. Het onderzoek wilde de hypothese testen dat de evolutie naar meer gelijkheid spontaan verloopt.

In 2013 kregen de Franstalige universiteiten een specifieke financiering toegekend om een netwerk van ‘gendercontactpersonen’ op te bouwen om op die manier gendergelijkheid te bevorderen in het personeelsbeleid van en de loopbaan aan de universiteiten.

De strijd tegen seksistische stereotypen via de schoolboeken in de Franse Gemeenschap

Overeenkomstig het *Decreet van 19 mei 2006*³⁸ verleent het Stuurcomité voor het verplicht onderwijs al dan niet zijn goedkeuring voor schoolboeken na onderzoek of een handboek beantwoordt aan een reeks criteria, waaronder de naleving van de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie³⁹.

In dat kader stelde de Directie Gelijke Kansen de publicatie ‘*Sexes & manuels. Promouvoir l'égalité dans les manuels scolaires*’⁴⁰ op. Deze publicatie is bestemd voor al wie een rol speelt in de onderwijswereld en bij de aanmaak van schoolboeken. Dit document wil hen met kritische ogen laten kijken naar de ongelijke, stereotyperende afbeelding van mannen en vrouwen en meisjes en jongens die in bepaalde handboeken opduiken.

De Franse Gemeenschap financierde en verdeelde ook de publicatie van het ‘Centre d’Archives pour l’Histoire des Femmes asbl’ (Carhif) : ‘*Femmes et hommes dans l’histoire. Un passé commun*’. Deze publicatie is bestemd voor leerkrachten in het secundair onderwijs en de toekomstige leerkrachten die aan de hogescholen een opleiding pedagogie volgen.

De ontwikkeling van pedagogische hulpmiddelen door de Franse Gemeenschap

Op de website van de Franse Gemeenschap, onder 'Éducation à la citoyenneté: égalité homme-femme'⁴¹ wordt een overzicht gegeven van specifieke pedagogische hulpmiddelen over gelijke kansen.

In 2011 lanceerde de Franse Gemeenschap de campagne 'Des livres pour ouvrir les horizons des filles et des garçons'. Het project stelde een selectie boeken van hoge kwaliteit voor met personages die afweken van de genderstereotypen. Er werd ook een rondtrekkende tentoonstelling georganiseerd voor kinderen van drie tot acht jaar⁴².

De opleidingen en maatregelen voor het Franstalige onderwijzende personeel

De Franse Gemeenschap stelde in 2009 online een opleidings- en bewustmakingscampagne samen voor leerkrachten, trainers van leerkrachten en toekomstige leerkrachten⁴³. Deze module voor de basisopleiding en voortgezette opleiding werd in februari 2014 aan het publiek voorgesteld en onder de leerkrachten verspreid.

Het 'Institut de la formation en cours de carrière' (IFC) organiseerde bovendien meerdere opleidingsmodules voor leerkrachten en integreerde de genderdimensie in de meeste opleidingen van zijn programma. Anderzijds is er een opleidingsmodule samengesteld om de onderwijsinspecteurs/-inspectrices van de Franse Gemeenschap op te leiden in de strijd tegen discriminatie in het schoolmilieu.

De integratie van de genderdimensie in de Franstalige onderwijsprogramma's

Bij de onderwijsprogramma's in de Franse Gemeenschap letten de Commissies voor de programma's voor de beroepshumaniora, de technische humaniora, het gewone onderwijs en het gespecialiseerde onderwijs erop om in de programma's de 'vrouwelijke/mannelijke' vorm te vermelden (bv.: 'technicien(ne) en informatique' enz.).

Tentoonstellingen in het Franstalige schoolmilieu

De Franse Gemeenschap heeft drie pedagogische fototentoonstellingen over 'Femmes en résistance' ondersteund die in verschillende secundaire scholen en verenigingen plaatsvonden⁴⁴.

Het 'Centre d'Archives pour l'Histoire des Femmes' heeft ook een webmodule ontwikkeld op basis van de tentoonstelling 'Garçon ou fille: un destin pour la vie?'⁴⁵. Deze tentoonstelling toont aan hoe de ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid de afgelopen twee eeuwen zijn geëvolueerd in België.

Onderwijs over seksuele en reproductieve rechten op Franstalige scholen

De 'Déclaration de Politique communautaire 2009-2014' van de Franse Gemeenschap vermeldt de geleidelijke veralgemening – via de centra voor gezinsplanning en in samenwerking met de gewesten – van animatiemodules over het affectieve en seksuele leven als een van haar doelstellingen voor de scholen. In 2009 is een projectoproep gelanceerd om tieners te informeren en sensibiliseren over het seksuele, affectieve, relationele en liefdesleven. In Wallonië en Brussel werden vier projecten geselecteerd en uitgevoerd. Deze projecten werden – na evaluatie – opgenomen in in het takenpakket dat scholen aanbieden inzake relationele, affectieve en seksuele opvoeding (EVRAS). Het parlement van de Franse Gemeenschap keurde deze nieuwe regeling goed in juli 2012.

Bevordering van de gelijkheid van vrouwen en mannen op de kleuterschool

De Franse Gemeenschap ondersteunde de vzw GenderatWork bij de ontwikkeling van een instrument⁴⁶ rond gender voor kleuterscholen en leerkrachten op kleuterscholen.

C) Vrouwen en gezondheid

België beschouwt het aanbod van hoogwaardige en universeel toegankelijke en betaalbare gezondheidszorg als een essentiële opdracht. Het percentage van het bruto nationaal product dat aan de gezondheidszorg wordt besteed, spreekt in dit verband boekdelen: in 2011 bedroeg dit 10,5 %⁴⁷.

Tussen 2009 en 2012 steeg de levensverwachting bij de geboorte licht van 77,15 tot 77,61 jaar voor mannen en van 82,43 tot 82,82 jaar voor vrouwen. Het verschil tussen mannen en vrouwen daalde van 6,42 % in 1997 naar 5,28 % in 2009 en tot 5,21 % in 2012. De levensverwachting in goede gezondheid verschilt weinig tussen de geslachten.

Seksuele gezondheid

Op nationaal niveau werd op 30 september 2013 een aids-plan 2014-2019⁴⁸ goedgekeurd. Het bepaalt het kader voor een transversaal meerjarenplan in de strijd tegen hiv/aids. Het plan is opgebouwd rond vier assen: preventie, opsporing en toegang tot behandeling, de behandeling van personen met hiv en ten slotte de levenskwaliteit van personen met hiv.

De opname van het genderspect in de preventie van seksueel overdraagbare ziekten is een van de aandachtspunten van de Franse Gemeenschap. De Franse Gemeenschap heeft een driejarig actieonderzoek gefinancierd om hulpverleners te sensibiliseren rond gender en seksuele geaardheid, zodat die thema's in hun preventiewerk geïntegreerd worden.

Vlaanderen zet in op de preventie van soa's (en meer bepaald hiv/aids) en besteedt daarbij bijzondere aandacht aan risicogroepen. De Vlaamse overheid heeft daartoe conventies en samenwerkingsakkoorden afgesloten met verschillende organisaties (zoals Pasop en GH@pro die medische, psychosociale, administratieve en juridische hulp bieden aan sekswerkers).

Kankerpreventie

Sinds 2008 bestaat een meerjarenplan inzake kankerbestrijding⁴⁹. Verschillende acties in dit plan zijn specifiek gericht op vrouwen (HPV-vaccinatie, opsporing van borst- en baarmoederhalskanker, hulp bij tabaksontwenning voor zwangere vrouwen enz.).

Vrouwen van 50 tot 69 jaar kunnen sinds 2001 om de twee jaar gratis een controlemammografie laten uitvoeren. Toch maken nog altijd te weinig vrouwen gebruik van die mogelijkheid. Daarom kregen deskundigen in het kader van het rapport 'Prestaties van gezondheidsstelsels' uit 2012 de vraag om een lijst op te stellen van acties en doelstellingen om dit percentage te verhogen. De resultaten daarvan worden in de loop van 2014 verwacht.

Sinds het schooljaar 2010-2011 wordt de HPV-vaccinatie (humaan papillomavirus) gratis aangeboden aan alle meisjes in het eerste jaar van het secundair onderwijs in Vlaanderen en in het tweede jaar in de Franse Gemeenschap.

Seksuele voorlichting en anticonceptie

De Franse Gemeenschap promoot vanaf de lagere school relationele, affectieve en seksuele opvoeding (EVRAS). In 2009 werd een projectoproep gelanceerd om tieners te informeren en sensibiliseren over het seksuele, affectieve, relationele en liefdesleven op school. In Wallonië en Brussel werden vier projecten geselecteerd en uitgevoerd. Deze projecten werden in 2012 – na evaluatie – opgenomen in het takenpakket van scholen omtrent relationele, affectieve en seksuele opvoeding. Dit leidde ertoe om EVRAS-cursussen uit te breiden naar alle schoolinstellingen. In 2013 werden in de plaatselijke centra voor de bevordering van de gezondheid tien steunpunten opgericht voor relationele, affectieve en seksuele opvoeding (EVRAS). Deze steunpunten ondersteunen de scholen bij de uitwerking van hun project, leveren hen de nodige instrumenten aan en vergemakkelijken partnerships met actoren uit het middenveld (en meer bepaald de centra voor gezinsplanning en de verenigingen voor de bevordering van de gezondheid).

In Vlaanderen ontvangt Sensoa vzw een subsidie van de minister van Volksgezondheid, om het schoolbeleid van scholen inzake relationele en seksuele vaardigheden te ondersteunen. Sensoa ontwikkelde daarvoor verschillende instrumenten:

- het 'vlaggensysteem', een methode om seksueel gedrag te beoordelen en eventueel grensoverschrijdend seksueel gedrag op te sporen;
- een handleiding die scholen moet helpen om een beleid uit te werken met betrekking tot de relationele en seksuele vaardigheden, rekening houdend met aspecten zoals de seksuele geaardheid, de genderidentiteit en -expressie, de socioculturele context en de verschillende onderwijscontexten (diversiteit van de leerlingengroep, leeftijd, niveau van seksuele ontwikkeling enz.).

De meeste voorbehoedsmiddelen worden gedeeltelijk terugbetaald door het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (RIZIV). Bovendien krijgen vrouwen jonger dan 21 jaar een aanvullende tegemoetkoming die automatisch wordt verrekend bij de aankoop van voorbehoedsmiddelen (pil, spiraaltje, patch, implantaat enz.). Op deze manier wil de overheid de toegang tot voorbehoedsmiddelen vergemakkelijken en ongewenste zwangerschappen bij jongeren voorkomen.

Toegang tot gezondheidszorg bij vrouwelijke migranten of vrouwen die tot een etnisch-culturele minderheid behoren (MME)

In België wonen 520.433 MME-vrouwen oftewel 49,2 % van de buitenlandse inwoners (FOD Economie 2011). MME-vrouwen zijn als het gaat om gezondheidszorg het slachtoffer van een dubbele discriminatie: enerzijds als

vrouw en anderzijds als migrant of als lid van een etnisch-culturele minderheid. In deze doelgroep worden meer ongewenste zwangerschappen vastgesteld, minder prenatale onderzoeken gedaan, en minder borstkanker- en baarmoederhalskankeronderzoek uitgevoerd. In 2011 stelde een groep deskundigen (Ethealth) een studie voor met aanbevelingen betere toegang tot gezondheidszorg te realiseren voor bevolkingsgroepen met een migratieachtergrond en etnisch-culturele minderheden die in België wonen⁵⁰.

België participeert ook aan het Equi-Health-project⁵¹. In dit kader werd een rapport opgesteld over de gezondheidstoestand van de Roma in België. Ook werden netwerken opgezet met interculturele bemiddelaars in België, Frankrijk, Italië, Spanje, Bulgarije, Slowakije en Roemenië.

Vlaanderen heeft daarnaast verschillende informerende instrumenten ontwikkeld voor 'nieuwkomers': brochures⁵² en een website⁵³ met basisinformatie over zwangerschap, geboorteplanning en/of seksueel overdraagbare ziekten⁵⁴.

De Franse Gemeenschap heeft de afgelopen jaren verschillende gezondheidsprojecten voor vrouwelijke migranten gefinancierd, zoals de elfde editie van de 'Rencontre Internationale Femmes et Santé' (RIFS) in 2011; een informatiecampagne over het seksuele en affectieve leven gericht op personen die het Frans niet goed beheersen⁵⁵; de projecten van vzw SIREAS bedoeld voor migranten en vluchtelingen⁵⁶; en tenslotte het gezondheidsplatform voor vrouwen, waar hulpverleners en andere geïnteresseerden ervaringen kunnen uitwisselen, bezinnen en samenwerken⁵⁷.om op die manier de gezondheidssituatie van vrouwen te verbeteren.

Bevordering van gezondheid vanuit genderperspectief

In de Franse Gemeenschap is de dimensie van gendergelijkheid voelbaar in elk aspect van het vijfjaarlijkse programma ter bevordering van de gezondheid⁵⁸. Dit programma omschrijft de krachtlijnen van het beleid ter bevordering van de gezondheid en de preventieve geneeskunde binnen de Franse Gemeenschap evenals het kader van haar operationele gemeenschapsprogramma⁵⁹.

Bovendien is een non-discriminatiestrategie opgenomen als een van de criteria voor de toekenning van projectsubsidies in het kader van gezondheidszorg.

De Franse Gemeenschap financiert voorlichtingscampagnes inzake gezondheid, wat het mogelijk maakt om deze campagnes voor het ruime publiek gratis te verspreiden via alle radio- en televisiestations⁶⁰.

Bovendien sensibiliseert het 'Office de la Naissance et de l'Enfance' (ONE) de ouders en de gezondheidswerkers over het belang van de prenatale consultaties⁶¹. In 2010 organiseerde de instelling hierover een internationaal colloquium. Het ONE organiseert ook gratis prenatale consultaties, voorziet terugbetaling van medische onderzoekskosten bij zwangere vrouwen in een precare situatie, organiseert bezoeken van de medisch-sociale medewerkers aan alle pas bevallen moeders in de kraamkliniek of thuis.

D) Geweld tegen vrouwen

Operationeel kader

Op 23 november 2010 keurde België een vierde nationaal actieplan ter bestrijding van partnergeweld en andere vormen van geweld binnen het gezin (NAP) 2010-2014 goed⁶². Waar het actieplan vroeger beperkt bleef tot partnergeweld, werd het actieterrein intussen uitgebreid naar gedwongen huwelijken, eerge relateerd geweld en vrouwelijke genitale verminking. Via dit nieuwe plan heeft België zich ertoe verbonden om meer dan 120 nieuwe maatregelen in te voeren ter bestrijding van geweldsituaties. Sensibilisering, opleidingen, preventie, slachtofferbescherming, de opvolging van de slachtoffers en de daders, en de invoering van een doeltreffend strafrechtelijk beleid vormen de fundamentele doelstellingen van het NAP.

De drie Franstalige regeringen (regering van de Franse Gemeenschap, van het Waalse Gewest en van het College van de Franse Gemeenschapscommissie) hebben op 17 december 2009 een oriëntatienota en een gemeenschappelijk actieplan geweld goedgekeurd. Dit is hun bijdrage aan het vierde nationale actieplan 2010-2014, met als doel een betere afstemming van de acties die onder hun bevoegdheid vallen (preventie en aanpak van de daders, slachtoffers en getuigen).

Op 10 juni 2013 werd het NAP geactualiseerd⁶³ en uitgebreid met nieuwe acties bij alle betrokken partijen. Er werd gelijktijdig een werkgroep seksueel geweld samengesteld om een nieuw specifiek luik over dit onderwerp in het volgende meerjaren-NAP voor te bereiden. Deze werkgroep kon een reeks leemtes blootleggen en

aanbevelingen formuleren⁶⁴. Op basis van deze aanbevelingen werden intussen al nieuwe maatregelen ingevoerd (cf. *infra*).

Op 22 juni 2012 stelden de minister van Justitie en de staatssecretaris voor Asiel en Migratie het nieuwe nationale actieplan ter bestrijding van mensenhandel en mensensmokkel voor op de ministerraad. Dit plan bevat de concrete maatregelen die de komende twee jaar zullen worden genomen. Het actieplan draait niet alleen om preventie, de bescherming van de slachtoffers, de opsporing van potentiële situaties van mensenhandel en mensensmokkel en de identificatie van de slachtoffers van deze praktijk, maar ook om de vervolging en de veroordeling van de mensenhandelaars en -smokkelaars.

Wetgevend kader

Op wetgevend vlak werden verschillende nieuwe wetten goedgekeurd om geweld op vrouwen nog beter te bestrijden.

Zo bracht de wet van 7 november 2011⁶⁵ meer duidelijkheid en transparantie met betrekking tot aanvragen voor DNA-analyses, de rapportering en de vergelijking van de DNA-profielen. De wet van 2 april 2014⁶⁶ wijzigde artikel 162 van het wetboek van strafvordering, dat aanvankelijk bepaalde dat wanneer de burgerlijke partij in het ongelijk wordt gesteld, de procedurekosten en de expertisekosten (die erg hoog kunnen oplopen door de DNA-analyses die op het slachtoffer worden uitgevoerd, bv. in geval van verkrachting) voor haar rekening zijn, zelfs als er geen twijfel bestaat over de legitimiteit van haar actie. Er bestond al een goed gevestigde jurisprudentie waarbij de rechter kon voorkomen dat de burgerlijke partij zou worden veroordeeld tot de betaling van de kosten die ongerechtvaardigd zouden blijken. Toch heeft de wetgever met het oog op maximale transparantie deze manoeuvreerruimte in de wet willen inschrijven. De wet van 30 november 2011⁶⁷ wijzigde de bepalingen volgens dewelke het artikel 458bis van het strafwetboek (dat in 2000 is ingevoerd) de houders van beroepsgeheim in staat stelt om een reeks inbreuken, waaronder genitale verminking, aan te geven bij de procureur des Konings. De wet van 23 februari 2012⁶⁸ breidde de mogelijkheid die artikel 458bis van het strafwetboek voorziet uit tot feiten van 'partnergeweld'.

De wet van 15 mei 2012⁶⁹ heeft een nieuwe procedure inzake de uithuisplaatsing ingevoerd om de situaties te dekken waarin gewelddaden nog niet zijn gepleegd, met de voorziening om een zeer snelle afkoelingsperiode voor een beperkte tijd op te leggen, los van het strafrechtelijke gevolg dat al dan niet aan de feiten zal worden gegeven. De wet van 15 juni 2012⁷⁰ bestraft de overtreding van het tijdelijke huisverbod in geval van huishoudelijk geweld. Beide wetten zijn op 1 januari 2013 van kracht geworden. Hun invoering gebeurde door omzendbrief 18/2012 van het College van procureurs-generaal, de minister van Justitie en de minister van Binnenlandse Zaken.

De wet van 2 juni 2013⁷¹ verhoogde de strafrechtelijke boetes voor gedwongen huwelijken (artikel 391sexies van het strafwetboek) en het schijnhuwelijk (artikel 79bis van de wet van 15 december 1980), en creëerde een nieuwe strafbaarstelling voor gedwongen wettelijk samenwonen (artikel 391septies van het strafwetboek) en schijnwettelijk samenwonen (artikel 79ter van de wet van 15 december 1980).

Daarnaast is op 23 april 2014 een wetsvoorstel goedgekeurd dat artikel 409 van het strafwetboek aanvult met betrekking tot genitale verminking bij vrouwen. Dit artikel bestraft voortaan uitdrukkelijk niet alleen de personen die elke vorm van genitale verminking bij vrouwen uitvoeren, vergemakkelijken en begunstigen – met of zonder instemming van het slachtoffer – maar ook de personen die deze praktijk aanmoedigen of die er reclame voor maken. Deze handelingen waren weliswaar al vervolgbaar op basis van eerdere bepalingen, maar deze wetgevende wijziging is meer dan een technische noodzaak op juridisch vlak. Ze toont vooral de wens van de Belgische wetgever om in dit verband een sterk ontradend signaal te geven.

Bovendien zijn met betrekking tot de mensenhandel meerdere nieuwe wetten goedgekeurd. De wet van 29 april 2013⁷² breidde de definitie van 'mensenhandel' uit tot alle vormen van seksuele uitbuiting en voegde ook een expliciete verwijzing in de wetgeving toe naar diensten die worden verleend in omstandigheden die strijdig zijn met de menselijke waardigheid (artikel 433 quinquies van het strafwetboek). Bovendien voorziet de wet van 24 juni 2013⁷³ de vermenigvuldiging van het bedrag van de boetes op het vlak van mensenhandel, mensensmokkel en exploitatie van prostitutie met het aantal slachtoffers. De wet van 27 november 2013⁷⁴ ten slotte maakt het mogelijk om een gebouw in beslag te nemen waar een van die inbreuken is gepleegd.

Internationale instrumenten

België ondertekende op 11 september 2012 de Conventie van de Raad van Europa over geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, en heeft zich ertoe verbonden om die conventie zo snel mogelijk te ratificeren. Op 29

november 2013 ratificeerde de Vlaamse regering al een decreet dat deze conventie goedkeurt. Op 26 februari 2014 keurde ook het parlement van de Franse Gemeenschap een decreet ter goedkeuring van deze conventie goed.

Statistische gegevens

In 2010 is in België een grootschalige studie uitgevoerd over de ervaringen van vrouwen en mannen met fysiek, seksueel en psychisch gendergerelateerd geweld⁷⁵.

De voorzieningen in het strafrechtelijke beleid op het vlak van geweld binnen een relatie die door de omzendbrieven COL 3/2006⁷⁶ en COL 4/2006⁷⁷ zijn ingevoerd, werden geëvalueerd⁷⁸. Momenteel legt men de laatste hand aan een nieuwe omzendbrief die tegen eind 2014 gepubliceerd zal worden. Intussen verzamelen de parketten en de politie nog steeds kwantitatieve gegevens over partnergeweld. Het doel daarvan is om een duidelijk zicht te krijgen op de problematiek en op basis daarvan beter te bepalen welke maatregelen aan de orde zijn⁷⁹.

De meest recente gegevens over de slachtoffers van mensenhandel en mensensmokkel zijn gepubliceerd in het jaarverslag van 2012⁸⁰ van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding.

Bewustmaking

Er is een folder⁸¹ samengesteld en in zeventien talen vertaald om meer in het bijzonder slachtoffers van vreemde afkomst op de hoogte te brengen van de ondersteuningsmogelijkheden en de rechtsmiddelen waarvan ze kunnen gebruikmaken bij partnergeweld. Elk jaar vinden talrijke bewustmakingscampagnes plaats (website die verbonden is met het Meldpunt Misbruik, Geweld en Kindermishandeling van de Vlaamse overheid, bewustmakingscampagnes over geweld in liefdesrelaties bij jongeren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest enz.). In Franstalig België werden tussen 2010 en 2014 jaarlijkse grootschalige bewustmakingscampagnes gevoerd via tv en radio. Dit was mogelijk dankzij de ondersteuning via de campagnes ter bevordering van de gezondheid, waardoor promotoren hun spots gratis op televisie en/of radio kunnen uitzenden⁸². In 2012 ging de lancering van de hulplijn van het Meldpunt Misbruik, Geweld en Kindermishandeling gepaard met een informatie- en bewustmakingscampagne. De eerste campagne spitte zich toe op de problematiek van kindermishandeling. In de lente van 2013 liep een tweede campagne over partnergeweld. In november 2013 werd een nationale website over partnergeweld gelanceerd⁸³. Alle actieve huisartsen hebben brochures en affiches over partnergeweld gekregen om hen bewust te maken van het probleem, hen aan te moedigen om het onderwerp aan te kaarten tijdens consultaties en hen te informeren over de opleidingen en hulpmiddelen en over de beschikbare middelen in het veld. De affiches werden ook aan de universitaire, algemene en psychiatrische ziekenhuizen bezorgd. In april 2014 lanceerde de FOD Volksgezondheid een tweede bewustmakingscampagne via een omzendbrief.

Opleiding van vakmensen

De Belgische magistraten volgen specifieke opleidingen over geweld tegen vrouwen en meer bepaald over partnergeweld. Deze opleidingen worden georganiseerd in cycli, in samenwerking met het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding (IGO). In die opleidingen ligt de nadruk op de wetgeving, de richtlijnen en de toepassingen van alternatieve bemiddeling in strafzaken. Ook politieagenten volgen een basisopleiding, met onder meer een specifiek luik over de opvang van slachtoffers. Daarin gaat ook aandacht naar de slachtoffers van partnergeweld. Bovendien maken opleidingen over partnergeweld deel uit van hun baremieke vorming. Daarnaast werden op het niveau van de FOD Volksgezondheid bewustmakingscampagnes en geavanceerde opleidingen over geweld binnen het gezin georganiseerd, zowel bij de ziekenhuizen⁸⁴ als bij de huisartsen. In 35 ziekenhuizen (18 in 2009 en 17 in 2011) werden de spoedgevallendienst, de psychiatrische dienst, de kraamafdelingen en de sociale diensten gesensibiliseerd over de thematiek van partnergeweld. Die bewustmakingsacties waren gericht op een vroegtijdige opsporing en de opvolging ervan in een multidisciplinaire optiek (netwerk). Ook huisartsen en geneeskundestudenten namen deel aan bewustmakingsmodules. 27 ziekenhuizen namen deel aan de geavanceerde opleidingen (17 in 2011 en 10 in 2012) en voerden een protocol voor de aanpak van geweld binnen het gezin of een hulpmiddel voor de opsporing ervan in bij de volgende diensten: kraamafdeling, spoedgevallen, psychiatrie en sociale diensten. Huisartsen volgden ook een opleidingscyclus van drie halve dagen. De gemeenschappen en de gewesten legden bovendien nadruk op de opleiding van de hulpverleners. In het Waalse Gewest gebeurde dat bijvoorbeeld via een voortgezet opleidingsprogramma voor alle mensen die in het veld met deze thematiek te maken krijgen⁸⁵. In de Franse Gemeenschap werd samen met en bestemd voor hulpverleners uit de sectoren onderwijs, jeugd en jeugdhulp een publicatie samengesteld om hun competenties te versterken in geval van geweldsituaties tussen partners waar kinderen getuige van waren⁸⁶.

Voorbeelden van nieuwe multidisciplinaire projecten

In Antwerpen is het safehouseproject (CO3-project) gelanceerd. Dit project brengt vertegenwoordigers uit verschillende sectoren samen, waardoor een multidisciplinair hulpaanbod kan uitgewerkt worden. Het project is bedoeld om via een ketensamenwerking de individuele en gemeenschappelijke situaties te verbeteren van personen die te maken krijgen met bijstand en zorgverlening, de politie en justitie. Daarnaast is in 2013 het proefproject LINK (Limburgse intrafamiliaal geweld keten) opgestart om een ketensamenwerking in te voeren in complexe dossiers over geweld bij risicogezinnen.

Evaluatie van geweldrisico's tussen partners

België beschikt momenteel niet over een instrument voor hulpverleners om risico's op partnergeweld in te schatten. Daarom is men onder leiding van de Hogeschool Thomas More Kempen en het NICC gestart met de ontwikkeling van een instrument om risico's op partnergeweld te beoordelen. Op termijn zal een toolbox worden uitgewerkt met een instrument voor risicotaxatie en andere instrumenten waar de mensen in het veld nood aan hebben. Er worden momenteel ook voor andere soorten geweld vergelijkbare inspanningen geleverd.

Voorbeelden van maatregelen die op het niveau van de gemeenschappen en van de gewesten zijn ontwikkeld

In maart 2012 heeft de Vlaamse overheid het meldpunt Misbruik, Geweld en Kindermishandeling (1712)⁸⁷ opgericht. Daarin zijn de bestaande onthaal- en contactpunten en de onthaalactiviteiten van de vertrouwenscentra kindermishandeling (VK) en van de centra algemeen welzijnswerk (CAW) ondergebracht. Het meldpunt behandelt alle vormen van geweld en past in de aanpak van geweld en seksueel misbruik die de Vlaamse regering heeft goedgekeurd. In november 2011 was geweld binnen het gezin het onderwerp van alle 'Klasse'-tijdschriften (Klasse voor leerkrachten, Klasse voor ouders, Maks!, Yeti). De thematiek werd afgestemd op de verschillende doelgroepen (onderwijzend personeel, ouders, jongeren enz.) en er werd een specifiek dossier samengesteld over partnergeweld⁸⁸. De vzw Ella, het expertisecentrum gender en etniciteit dat steun krijgt van de Vlaamse overheid, werkt aan de emancipatie van vrouwen en meisjes van etnische minderheden in Vlaanderen en in Brussel. In april 2014 heeft het Vlaams Parlement een resolutie goedgekeurd over de erkenning van slachtoffers van historisch geweld en misbruik in jongeren- en onderwijsinstellingen in Vlaanderen en over het beheer van het geweld in het algemeen. Deze resolutie wil enerzijds de slachtoffers uit het verleden erkennen, en anderzijds sensibiliseren en maatregelen treffen om dergelijk geweld en misbruik in de toekomst te voorkomen.

In 2009 voerden de Franstalige regeringen het gratis nummer 0800 30 030 'Écoute violences conjugales' in. Dit nummer staat in het ONE-boekje voor ouders, dat op grote schaal wordt verspreid. In 2011 maakte het grote publiek via de tv- en radiocampagne '*Fred et Marie*'⁸⁹ kennis met psychologisch partnergeweld⁹⁰. Het ging om een korte film met personages met wie iedereen zich wel kon identificeren: een slachtoffer van geweld, een dader, vriend(inn)en die getuige zijn van het geweld en daar meevoelend, onverschillig, diep verontwaardigd of machteloos op reageren. In 2012 hing men in de campagne '*Marie et Fred*' een positief beeld op van het slachtoffer, dat erin slaagt om zijn lot opnieuw in eigen handen te nemen. De Franse Gemeenschap heeft ook een register samengesteld van de basisopleidingen en de voortgezette opleidingen over partnergeweld en genitale verminking bij vrouwen. In de Franse Gemeenschap zijn verschillende partnerschappen gevormd, onder meer het 'Réseau belge francophone pour l'élimination des violences entre partenaires' (REV), de bilaterale samenwerking Wallonie-Bruxelles/Québec in het onderwijs, een samenwerking met de algemeen afgevaardigde voor de rechten van het kind in verband met kinderen die aan partnergeweld zijn blootgesteld enz. In 2013 werd de campagne van de feministische vrouwenvereniging 'Femmes prévoyantes' over partnergeweld en migratie ('Violences conjugales et Migration') ondersteund. Het doel van deze campagne was om vrouwen met een migratieachtergrond de gepaste instrumenten aan te bieden in het kader van partnergeweld.

De gezamenlijke oplossingen ter bestrijding van partnergeweld die sinds 2008 in Wallonië werden ingevoerd, werden nog versterkt. Hierdoor kunnen alle actoren die interventies uitvoeren bij slachtoffers en daders, overleg plegen en samen de geschikte interventiemiddelen bepalen, rekening houdend met alle behoeften van de personen in kwestie (met inbegrip van de kinderen) en dit met de bedoeling om hun veiligheid te verzekeren. In 2013 keurde de Waalse regering de oprichting goed van het steunpunt voor de bestrijding van partnergeweld om de duurzaamheid en de samenhang te verzekeren van de acties tegen dit soort geweld.⁹¹

In Brussel werd het actieterrein van de regionale coördinatie op het vlak van partnergeweld verruimd tot geweld binnen het gezin (genitale verminking bij vrouwen, gedwongen huwelijken, eergelateerd geweld). In het kader hiervan vonden opleidingen plaats voor de betrokken actoren: het gemeentepersoneel volgde een opleiding over de geweldcyclus en er werden instrumenten ontwikkeld om actoren beter te informeren zoals een regionale lijst van daders, een pedagogisch hulpmiddel voor de toekomstige vakmensen in de Brusselse hogescholen enz.

De strijd tegen seksueel geweld

De gerechtelijke politie ontwikkelde een handleiding over zedendelicten, met de bedoeling om de verschillen op vlak van de verhoorpraktijken, gegevensverzameling enz. bij verkrachtingen weg te werken. Deze handleiding zal binnenkort beschikbaar zijn in alle politiezones en op alle politiescholen. Als aanvulling op de handleiding heeft de federale politie ook een nieuwe opleiding ‘zedendelicten’ uitgewerkt voor alle politiescholen. Bovendien is er voortaan een nieuwe opleiding ‘opvang van slachtoffers’ beschikbaar voor het burgerpersoneel. Daarnaast hebben alle politiezones een memorandum over seksueel geweld gekregen voor het eerstelijnsperoneel. Daarin ligt de nadruk op de menselijke benadering en de professionele houding waarvan de politie blijk moet geven ten opzichte van de slachtoffers. Er is een checklist voor verhoortechnieken opgesteld voor de politie als leidraad bij het verhoor van slachtoffers van seksueel geweld. In februari 2014 werd een campagne gelanceerd om de slachtoffers van seksueel geweld aan te moedigen klacht in te dienen bij de politie. Er werd bovendien een filmpje, een website (www.hulpnaverkrafting.be) en een brochure bij het brede publiek verspreid. Bovendien is in februari 2014 de omzendbrief COL 10/2005 van het College van de procureurs-generaal bij de hoven van beroep met betrekking tot de seksuele-agressieset geëvalueerd⁹². In 27 Belgische ziekenhuizen zullen artsen een opleiding krijgen over het juiste gebruik van de seksuele-agressieset (SAS). Op termijn zou via protocollen een samenwerking moeten ontstaan tussen de ziekenhuizen en de parketten van de gewesten in kwestie.

De strijd tegen schadelijke traditionele gebruiken

België heeft gekozen voor een holistische benadering bij genitale verminking bij vrouwen, met bijzondere aandacht voor preventie en een totaalopvolging van de slachtoffers. Verschillende organisaties uit het middenveld krijgen financiële steun van alle beleidsniveaus om preventie- en bewustmakingsacties te voeren, en om opleidingen en workshops te organiseren bij de beoogde doelgroepen. De strijd tegen genitale verminking bij vrouwen is opgevoerd, onder meer via een studie over de prevalentie van het fenomeen⁹³ die onlangs nog is bijgewerkt.⁹⁴ Op 31 december 2012 waren naar schatting 13.112 meisjes en vrouwen “*zeer waarschijnlijk al besneden*” en liepen 4.084 meisjes en vrouwen “*een risico op besnijdenis*”. Er werd een collectief en participatief proces opgezet om de actie in de Franse Gemeenschap te analyseren.⁹⁵ Zo vonden er reflectiewerkshops en netwerkdagen plaats om een gemeenschappelijk referentiekader uit te werken en de situatie te analyseren (gezamenlijke strategieën om de strijd aan te binden met genitale verminking bij vrouwen). Binnen de Vlaamse overheid werd een subcomité voor genitale verminking bij vrouwen opgericht binnen het Vlaams Forum Kindermishandeling. Deze instantie heeft een aantal politieke aanbevelingen uitgewerkt. Er is een roadmap opgesteld om via het onderwijs risicogezinnen op het spoor te komen. Er werd ook een samenwerking opgezet met de kraamklinieken en de sector van de kinderopvang om gegevens uit te wisselen over vrouwen die het slachtoffer zijn geweest van genitale verminking om zo te voorkomen dat hun kinderen hetzelfde lot beschoren is. Op nationaal vlak is een interventiehandleiding voor de hulpverleners opgesteld⁹⁶, zijn bewustmakingscampagnes opgezet en werd een brochure over het beroepsgeheim⁹⁷ samengesteld. Binnen tien ziekenhuizen werd een project opgezet om gevallen van genitale verminking bij vrouwen te registreren, om na te gaan of een beter gebruik van de bestaande procedures het aantal geregistreerde gevallen doet toenemen. De doelstelling is om een monitoringsysteem te ontwikkelen. Bij dit registratieproject dienden de betrokken ziekenhuisdiensten gesensibiliseerd te worden. Het aantal geregistreerde gevallen van genitale verminking bij vrouwen bleek na de bewustmakingsacties 2,5 keer hoger dan het gemiddelde van de zes voorgaande jaren, wat wijst op een onderregistratie in de voorbije jaren. Onder meer dankzij een informatiefiche over genitale verminking bij vrouwen en de correcte registratie van zulke gevallen ging meer aandacht uit naar deze problematiek. Binnen het RIZIV is tegenwoordig een jaarlijks budget van 500.000 euro voorzien om een multidisciplinaire behandeling van besneden vrouwen mogelijk te maken in twee referentiecentra (het UZ Gent en het CHU St-Pierre).

Het eerste onderzoek naar het fenomeen van eengerelateerd geweld kwam er in opdracht van het instituut en de FOD Binnenlandse Zaken⁹⁸. In het verlengde daarvan is een brochure voor hulpverleners uitgewerkt en verspreid om hen te helpen het hoofd te bieden aan deze problematiek⁹⁹. Daarnaast heeft de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid van de FOD Justitie het verkennende onderzoek ‘Naar een strafrechtelijk beleid inzake eengerelateerd geweld’¹⁰⁰ uitgevoerd. Op 9 januari 2014 besliste het College van procureurs-generaal om een werkgroep op te richten die belast is met de voorbereiding van een ontwerp van omzendbrief over eengerelateerd geweld, net als een opleidingsprogramma dat moet worden voorgelegd aan het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding. Er werden ook projecten voor eerstelijnspreventie in het onderwijs gelanceerd in Mechelen, net als projecten voor gespecialiseerde opvang in Antwerpen.

Er werd actief beleid gevoerd om gedwongen huwelijken te bestrijden via specifieke opleidingen bij de politie, het parket van Brussel en de ambtenaren van de burgerlijke stand en via een bewustmaking van alle Belgische

consuls. In de Franse Gemeenschap ging het om de verspreiding van de brochure ‘Temps des vacances: temps de mariage?’¹⁰¹, de bewustmakingscampagne ‘Mon mariage m’appartient’¹⁰², de ondersteuning van het netwerk ‘Mariage et Migration’¹⁰³ en de verspreiding van een theaterstuk om jongeren bewust te maken van gedwongen huwelijken¹⁰⁴. De Vlaamse overheid organiseerde men onder meer ontmoetingen, gesprekken en contacten met de ouders.

Mensenhandel

In 2011 werd de ministeriële omzendbrief van 26 september 2008¹⁰⁵ geëvalueerd. Deze omzendbrief definieert de procedures om mensenhandel te identificeren en door te verwijzen, en om potentiële slachtoffers op te vangen en bij te staan. Bovendien komen de vereiste voorwaarden om het slachtofferstatuut te verkrijgen er opnieuw in aan bod. De resultaten van de evaluatie zijn in aanmerking genomen bij de uitwerking van het laatste NAP (zie supra). Een evaluatie van de specifieke situatie van de minderjarigen – potentiële slachtoffers van mensenhandel – is afgerond in oktober 2013. Deze evaluatie zou moeten leiden tot een betere structurering van de contacten tussen de jeugdmagistraten en de magistraten die gespecialiseerd zijn in mensenhandel, tot een specifieke rol voor de voogden, tot de opstelling van een brochure, tot een opleiding voor de voogden van niet-begeleide buitenlandse minderjarigen en tot een verduidelijking van de procedures die de politiediensten moeten volgen als ze vaststellen dat een minderjarige mogelijk het slachtoffer is van mensenhandel.

In april 2013 is een Koninklijk Besluit goedgekeurd inzake de erkenning van de centra die gespecialiseerd zijn in de opvang en begeleiding van slachtoffers van mensenhandel en van bepaalde zwaardere vormen van mensensmokkel, en inzake de erkenning om in rechte op te treden. Zo krijgen de centra een grotere zichtbaarheid en kan men ze beter inpassen in de multidisciplinaire mechanismen om mensenhandel te bestrijden.

Er zijn ook maatregelen getroffen om de slachtoffers bewust te maken en hulpverleners op te leiden in de problematiek van vrouwen- en kinderverhandel, en om de slachtoffers te beschermen en te helpen. In samenwerking met de gespecialiseerde onthaalcentra is bijvoorbeeld een brochure opgesteld om de artsen en maatschappelijk werkers in de ziekenhuizen bewust te maken van de mogelijke symptomen bij mensen die het slachtoffer zijn van mensenhandel, zodat ze gepast kunnen reageren. In 2011 en 2013 kregen de magistraten een opleiding over mensenhandel door het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding. De federale politie organiseert informatiesessies en publiceert instrumenten die de onderzoekstaken van haar diensten en de identificatie van de slachtoffers vergemakkelijken. De maatschappelijk werkers van de onthaalcentra voor asielaanvragers worden ook opgeleid om minderjarige slachtoffers van mensenhandel eenvoudiger te herkennen. In de belangrijkste landen van herkomst van de slachtoffers van mensenhandel worden bewustmakings- en informatiecampagnes gevoerd om vrouwen en kinderen te informeren over de risico's die ze lopen en over de praktijken van mensenhandelaars.

Op 30 september 2013 organiseerde de federale minister van Gelijke Kansen in samenwerking met de Franse minister voor de Rechten van de Vrouw een internationale interministeriële conferentie over de opvolging na 65 jaar van de Conventie van New York over de repressie van mensenhandel en uitbuiting door prostitutie. In het verlengde van deze conferentie wordt normaal gezien een gezamenlijke richtlijn uitgewerkt die de huidige regels opnieuw preciseert, de opvolging en verdere afhandeling door de politiediensten en de gerechtelijke diensten belicht en een betere coördinatie tussen de lokale overheden tot stand moet brengen.

Obstakels, lacunes en moeilijkheden sinds 2009

Het recente onderzoek naar geweld tegen vrouwen door het Europees Agentschap voor Fundamentele Rechten toont aan dat geweldsituaties nog veel voorkomen in alle landen van de Europese Unie, ook in België. Volgens dit onderzoek zegt 24 % van de Belgische vrouwen vanaf hun vijftiende het slachtoffer te zijn geweest van fysiek en/of seksueel geweld door hun (huidige of vroegere) partner. 36 % van de vrouwen zegt het slachtoffer te zijn geweest van fysiek en seksueel geweld, ongeacht de dader ervan.

Ondanks de vele bewustmakingsmaatregelen die jarenlang werden genomen, wijzen deze resultaten er ook op dat veel slachtoffers het nog altijd moeilijk vinden om geweld te erkennen en te benoemen, en dat ze terughoudend zijn om erover te praten met derden. In België heeft amper 33 % van de slachtoffers erover gesproken met een arts of een verzorgingscentrum, 22 % met de politie, 18 % in het ziekenhuis, 17 % met een juridische dienst of een advocaat, en 10 % met sociale diensten. Deze cijfers liggen boven het Europese gemiddelde, en moeten ons aansporen om nog meer inspanningen te leveren om geweld tegen vrouwen te voorkomen en te bestrijden.

Een efficiënte bestrijding van het geweld tegen vrouwen veronderstelt een goede kennis van het fenomeen. Daarom is het essentieel om kwantitatieve gegevens te verzamelen, opgesplitst per leeftijd en per geslacht, zodat er een beter beeld en een beter begrip komt van het gepleegde geweld en de impact van de acties ten aanzien

van slachtoffers en daders kan geëvalueerd worden. Op dit ogenblik vindt in België echter geen volledige naar geslacht opgesplitste gegevensverzameling plaats en dat maakt het moeilijk om het beleid te evalueren.

Sinds een aantal jaren levert België meer inspanningen om de betrokken hulpverleners op te leiden, om hen te helpen om geweldsituaties te begrijpen, op te sporen en aan te pakken, en om hen, indien nodig, naar de bestaande hulpdiensten te kunnen doorverwijzen. Toch is niet in alle onderwijsrichtingen die aanleiding geven tot een beroep waar je mogelijks te maken krijgt met geweld tegen vrouwen een basismodule over deze problematiek opgenomen. Ook zijn de voortgezette opleidingen voor deze hulpverleners die in aanraking kunnen komen met de slachtoffers of daders van geweld nog niet voldoende ingeburgerd.

De Belgische aanpak wil de geweldplegers verantwoordelijk te stellen en behandelingsmogelijkheden aanbieden om herhaling te voorkomen. Niettemin zijn bijkomende inspanningen nodig om ondersteunings- en/of behandelingsprogramma's voor geweldplegers jegens vrouwen te ontwikkelen, versterken en bestendigen, om zo recidive beter te voorkomen.

E) Vrouwen en gewapende conflicten

Bijna vijftien jaar na de goedkeuring van resolutie 1325 door de Veiligheidsraad van de VN zijn vrouwen nog steeds ruimschoots ondervetegenwoordigd in vredesonderhandelingen en wordt hun stem maar zelden gehoord in het heropbouwproces. Voor heel wat landen, waaronder ook België, is het niet vanzelfsprekend om meer vrouwen te laten deelnemen aan vredesopdrachten en crisisbeheersingsmissies. Bij de planning en de uitvoering van allerlei soorten interventies (humanitaire, juridische enz.) wordt overigens niet altijd rekening gehouden met de specifieke behoeften van vrouwen en meisjes. Uiteindelijk blijft geweld tegen vrouwen en meisjes te courant tijdens conflicten.

Toch heeft België in 2009 beslist om deze problemen op federaal niveau aan te pakken via de goedkeuring van opeenvolgende nationale actieplannen (NAP's) om de resolutie om te zetten. Deze NAP's bieden geen onmiddellijke oplossing, maar creëren wel een kader dat het mogelijk maakt om naar oplossingen te zoeken.

In februari 2009 werd het eerste nationale actieplan ter omzetting van resolutie 1325 'Vrouwen, Vrede en Veiligheid' voorgesteld aan de ministerraad. Dit NAP bestreek een periode van vier jaar (2009-2012) en werd opgesteld onder de auspiciën van de FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, in samenwerking met het ministerie van Defensie, de FOD Binnenlandse Zaken, de FOD Justitie, het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, en de Commissie Vrouwen en Ontwikkeling. Het NAP bestreek een breed spectrum, gaande van humanitaire opdrachten en vredesonderhandelingen tot herinstallatie- en wederopbouwprogramma's.

In december 2011 werd een stand van zaken opgemaakt met de acties die de betrokken actoren hadden ondernomen sinds 2009. Deze stand van zaken werd voorgesteld aan en besproken met het maatschappelijk middenveld tijdens een conferentie.

Uit de ervaringen met dit eerste actieplan en het debat met het middenveld konden enkele lessen worden getrokken met het oog op een tweede NAP (2013-2016). Daarin koos men voor een nieuwe verdeling die de prioriteiten van de Belgische federale regering weerspiegelt. De belangrijkste doelstellingen zijn: het internationale normatieve kader opvolgen en ondersteunen, de genderdimensie opnemen in het kader van resolutie 1325, vrouwen en meisjes beschermen tegen elke vorm van geweld, vrouwen laten deelnemen aan processen om vrede te handhaven en te consolideren, de omzetting van resolutie 1325 en het NAP ondersteunen, en de opvolging, rapportering en monitoring van het NAP. De nieuwe structuur preciseert ook welke acties gepland zijn binnen elke doelstelling en de instantie(s) die deze acties zal (zullen) leiden, zodat de verantwoordelijkheden duidelijk kunnen worden omschreven. Om een antwoord te bieden op de toenemende vraag naar meetbaarheid en rapportering, bevat dit nieuwe NAP een controlemechanisme. Aan elke actie werden een of meer indicatoren toegevoegd, zodat men jaarlijks kan rapporteren aan het parlement.

Het tweede NAP werd in juli 2013 voorgelegd aan de ministerraad. De FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Samenwerkingsontwikkeling en het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen leidden de opstelling van dit plan, dat werd uitgewerkt in samenwerking met het ministerie van Defensie, de FOD Binnenlandse Zaken en de FOD Justitie, in goede banen. Het plan werd bovendien voorgelegd aan het maatschappelijk middenveld.

Het middenveld speelt een zeer actieve rol ter zake en ondersteunt de overheid via bijeenkomsten binnen het 'Belgisch platform 1325', dat verschillende acties organiseert om de aandacht te vestigen op de thema's vrouwen, vrede en veiligheid.

Een van de grootste lacunes op federaal niveau in België blijft de ondervertegenwoordiging van vrouwen bij internationale organisaties en missies, in de Belgische diplomatie, rond de onderhandelingstafels enz. De toevoeging van een prioritaire doelstelling op dat vlak in het tweede NAP betekent evenwel een stap voorwaarts en maakt het mogelijk om engagementen aan te gaan, concrete acties te coördineren en de uitvoering daarvan te controleren.

F) Vrouwen en economie

De tewerkstellingsgraad van vrouwen mag de afgelopen twintig jaar dan wel een enorme vlucht hebben genomen (zie deel I, punt a), door de crisis kent deze evolutie een drastische vertraging. Toch lijkt het erop, in eerste instantie althans, dat vrouwen – als het gaat over tewerkstelling - de crisis over het algemeen beter hebben doorstaan dan mannen. De tewerkstelling van vrouwen blijft positief evolueren (61,3 % in 2008 tot 62,1 % in 2013), terwijl we bij mannen een terugval vaststellen (74,7 % in 2008 tegenover 72,3 % in 2013).¹⁰⁶

Hoe dan ook blijft de tewerkstellingsgraad van vrouwen lager dan die van mannen, in haast alle leeftijdscategorieën. Vooral bij vrouwen van buitenlandse afkomst (46 %) en oudere vrouwen¹⁰⁷ (32 %) is de tewerkstellingsgraad bijzonder laag.

In het kader van de Europa 2020-strategie wordt gestreefd naar de verhoging van de algemene tewerkstelling van de 20- tot 64-jarigen tot 75 % tegen 2020¹⁰⁸. Dat streefcijfer is alleen haalbaar als de regering krachtige maatregelen neemt op het vlak van gendergelijkheid, en ze zich ertoe verbindt om de obstakels weg te nemen die vrouwen in de toegang tot de arbeidsmarkt belemmeren.

In dat opzicht zijn sinds 2009 verschillende acties ondernomen, zowel op vlak van moederschapsbescherming, maatregelen om combinatie arbeid-gezin voor vrouwen en mannen te vergemakkelijken, als de strijd tegen de loonkloof.

Bescherming van het moederschap (en het vaderschap)

In België werd de arbeidswet van 16 maart 1971 gewijzigd om vrouwelijke werknemers de kans te bieden om de laatste twee weken van hun moederschapsverlof om te zetten in postnatale verlofdagen, zodat ze het werk geleidelijk kunnen hervatten. Ze moeten deze verlofdagen opnemen binnen de acht weken na de hervatting van het werk.¹⁰⁹

De wet van 3 juli 1978 op de arbeidsovereenkomsten werd eveneens gewijzigd¹¹⁰ om werknemers in ouderschapsverlof te beschermen tegen ontslag. De forfaitaire vergoeding in geval van ontslag van een werknemer wegens de omzetting van moederschapsverlof in vaderschapsverlof (als de moeder overleden is) bedraagt voortaan bovendien zes maanden.

In het kader van de strijd tegen discriminatie omwille van zwangerschap en moederschap werkte het instituut in 2013 een handleiding uit voor vrouwelijke werknemers en werkgevers. Die handleiding bevat een reeks adviezen en tips die binnen een onderneming moeten gevolgd worden, evenals een overzicht van de wettelijke stappen die een werknemer moet nemen bij zwangerschap of opname van moederschapsverlof.

Binnen de Vlaamse overheid is het sinds 2009 mogelijk om tien dagen 'meemoederschapsverlof' op te nemen (ouderschapsverlof voor de lesbische partner van de biologische moeder). Bovendien wordt een dienstvrijstelling verleend om het voorbereidende programma voor een adoptie te volgen.

Binnen de administratie van de Franse Gemeenschap is het vaderschapsverlof of geboorteverlof (homoseksuele koppels) op 1 januari 2012 uitgebreid van tien tot vijftien werkdagen. Het wordt volledig ten laste genomen door de overheid, zowel voor de statutaire als voor de contractuele werknemers.

Betere combinatie van werk en gezin voor vrouwen en mannen

In een maatschappij waar ervaring zeer hoog wordt ingeschat, vormen loopbaanonderbrekingen en deeltijds werk (meestal opgenomen door vrouwen) echte obstakels voor de loopbaanperspectieven van vrouwen.

Het is dan ook symptomatisch om vast te stellen dat de tewerkstellingsgraad van vrouwen met minstens drie kinderen 60,9 % bedraagt, terwijl mannen in dezelfde situatie voor 84,3 % tewerkgesteld zijn.¹¹¹

Thematische verlopen

In mei 2012 wijzigde de reglementering van het ouderschapsverlof¹¹². Werknemers krijgen voortaan vier maanden ouderschapsverlof (voorheen drie maanden). Dit verlof kan worden opgesplitst per maand en de werknemers kunnen hun werkzaamheden volledig opschorten of hun werkuren met de helft of met een vijfde verminderen. Het verlof kan nooit tussen de ouders onderling overgedragen worden, maar zowel de vader als de moeder heeft er recht op. In 2009 werd de regeling bovendien uitgebreid: ouderschapsverlof kan opgenomen worden tot het kind 12 jaar wordt (voorheen respectievelijk tot zes of acht jaar). Ten slotte kan de werknemer een aanpassing van zijn werkregime/dienstrooster vragen na afloop van het ouderschapsverlof en dat gedurende zes maanden.

Sinds het ouderschapsverlof is ingevoerd, kent het elk jaar meer succes – zowel bij mannen als bij vrouwen¹¹³. Het aantal mannen dat ervan gebruikmaakt, stijgt voortdurend: van 8 % in 2002 tot 23 % in 2009 en 26 % in 2012. Qua arbeidsduurvermindering kiezen mannen het vaakst om hun prestaties met een vijfde te verminderen.

Toch blijven de vrouwen ruimschoots in de meerderheid. Daarom hebben het instituut en de Vlaamse regering in 2012 allebei brochures uitgewerkt om vaders te sensibiliseren en te informeren over de mogelijkheden van het ouderschapsverlof en aan te moedigen meer tijd te investeren in hun gezinsleven.

Kinderopvang

De arbeidsparticipatie van vrouwen hangt zonder twijfel het meest af van de toegang tot opvangdiensten voor jonge kinderen.

België heeft ruimschoots voldaan aan de Barcelona-doelstellingen, die de dekkingsgraad op het vlak van kinderopvang vastleggen op 33 % voor kinderen van nul tot drie jaar en op 90 % voor kinderen van drie tot zes jaar¹¹⁴. Toch zijn er nog inspanningen nodig om ieder kind jonger dan drie jaar te kunnen opvangen in kwaliteitsvolle en betaalbare voorzieningen.

Vlaanderen keurde een decreet goed waarin voorzien werd dat tegen 2016 minstens de helft van de kinderen jonger dan drie jaar een opvangplaats hebben en dat vanaf 2020 ieder gezin een kwaliteitsvolle en betaalbare plaats vindt binnen een redelijke termijn en afstand. In elke gemeente komt bovendien een loket bevoegd voor kinderopvang.

De Franse Gemeenschap blijft het inrichten van opvangplaatsen voor kinderen van nul tot drie jaar steunen via o.a. de Cigogne-plannen. Sinds 2003 zijn er 11.400 plaatsen bijgekomen in het kader van de opeenvolgende Cigogne-plannen. Het ONE (Office de la Naissance et de l'Enfance) levert ook specifieke ondersteuning voor het creëren van opvangmilieus via een nieuw informatieloket, het proefproject 'coaching maisons d'enfants', subsidies voor materiaal enz. Het ONE subsidieert bovendien gemeenten die meewerken aan een project voor de coördinatie van de vrijetijdsoptvang, zoals de buitenschoolse opvang, taakscholen en vakantiecentra.

De strijd tegen de loonkloof en de loopbaankloof

De loonkloof in België behoort tot de kleinste van Europa. Bovendien blijft ze kleiner worden sinds 2009 (15 % in 2009 tegenover 10 % in 2012). Volgens verschillende Europese en internationale studies is dat in grote mate te danken aan het feit dat de lonen in België collectief worden vastgelegd.

De loonverschillen tussen vrouwen en mannen blijven niettemin hardnekkig. Bovendien is de loonkloof op jaarbasis (waarbij dus meer rekening wordt gehouden met het effect van deeltijds werk) veel groter: in 2012 bedroeg ze 23 %.

Daarom blijft België bijzondere aandacht besteden aan dit probleem en zijn de afgelopen vijf jaar verschillende initiatieven genomen op verschillende niveaus.

Sinds 2007 publiceren de Belgische overheden elk jaar een rapport over de loonkloof. In 2010, tijdens het Belgische voorzitterschap van de Europese Unie, werd ook een Europees rapport opgemaakt. Bovendien liet België dit onderwerp op de agenda zetten met het oog op de goedkeuring van raadsconclusies door alle Europese lidstaten. Sinds 2012 analyseert het rapport over de loonkloof eveneens de ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op het vlak van de toekenning van extralegale voordelen (voordelen boven op het loon).

Op 8 maart 2012 ten slotte keurde het federale parlement een wet goed die het loonverschil tussen mannen en vrouwen moet bestrijden.¹¹⁵ Deze wet stelt dat er op drie onderhandelingsniveaus moet worden onderhandeld over loonkloofmaatregelen: interprofessioneel, sectoraal en op bedrijfsniveau. Deze meervoudige aanpak omwille van de complexiteit en multidimensionale aspecten van de loonkloof.

Vlaanderen besliste om zich toe te leggen op de loopbaankloof, een begrip dat ruimer is dan de loonkloof en gelinkt is met verschillende sectoren: werkgelegenheid, onderwijs, welzijn en economie. Het Vlaamse actieplan 'Bestrijding van de loopbaankloof' betreft daarom de voornaamste vertegenwoordigers uit deze beleidsdomeinen, net als de actoren uit het maatschappelijk middenveld en de academische wereld. Een universiteit kreeg de vraag om verschillende vragen op te stellen over de loopbaankloof en om die vervolgens door te sturen naar adviesorganen van werkgevers en werknemers enerzijds en onderwijsinstellingen anderzijds. Het doel was om gedetailleerde antwoorden te krijgen over de belangrijkste prioriteiten, de geschikte types van indicatoren en de gepaste doelstellingen. Na een diepgaande analyse en een deconstructie van de problematiek van de loopbaankloof vonden in 2014 twee rondetafelgesprekken plaats met politieke actoren, arbeidsmarktspecialisten, onderwijsactoren en vertegenwoordigers van het middenveld. De conclusies van die gesprekken zullen uitmonden in een actieplan met instrumenten en initiatieven voor de nieuwe Vlaamse regering.

Sinds 2005 organiseren de grootste vakbondsorganisaties van het land elk jaar samen met de vrouwenorganisaties grote bewustmakingscampagnes in het kader van de 'Equal Pay Day'. Sinds 2009 brengen deze campagnes de evolutie van de loonkloof en de bijbehorende thema's op een originele en soms choquerende manier onder de aandacht: de verdeling van huishoudelijke taken tussen mannen en vrouwen¹¹⁶, transparantie van de bezoldigingen¹¹⁷, gevolgen van de studiekeuze op het loon¹¹⁸ en van het loon op het pensioenbedrag, enz.

Ten slotte heeft Vlaanderen zich ook gebogen over de problematiek waarbij echtgenoten die een stap opzij zetten in hun loopbaan in het kader van de combinatie arbeid-gezin en daar bij een echtscheiding voor afgestraft worden. Er bestaat tot op heden namelijk geen enkel recht op compensatie bij gemiste kansen of rechten tussen partners. Er bestaan wel tal van compensatiemogelijkheden in het huwelijksvermogensrecht die in huwelijkscontracten kunnen worden opgenomen. Daarom werd begin 2014, in het kader van de bewustmakingscampagne 'Act of Love'¹¹⁹, een brochure¹²⁰ gepubliceerd om de notariële clausules te promoten bij (toekomstige) koppels, notarissen, bemiddelaars, advocaten enz. Deze brochure bevat voorbeelden van 'notariële clausules' die een billijke compensatie kunnen garanderen wanneer partners (gehuwd of samenwonend) uit elkaar gaan.

Ten slotte heeft het instituut begin 2014 de gegevensbank 'goede praktijken in de ondernemingen' uit 2008 bijgewerkt. In deze gegevensbank worden de maatregelen verzameld die ondernemingen hebben ingevoerd om de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen in hun organisatie.

Begeleiding naar werk

Het Waalse Gewest organiseert via de 'Carrefours Emploi Formation Orientation' van Forem (Waalse overheidsdienst voor tewerkstelling en opleiding) acties om gelijke kansen te promoten via een reeks mechanismen en acties: digitale workshops en opleidingen voor vrouwen die ver van de arbeidsmarkt staan, de integratie van de genderdimensie tijdens groepsessies in de zoektocht naar een baan en de bewustmaking van de adviseurs van Forem in verband met genderdiversiteit in de bouwsector.

Naar aanleiding daarvan stelde Forem vast dat het aantal vrouwen dat een opleiding volgt in wat traditioneel als 'mannelijke' beroepen worden bestempeld permanent stijgt. Dezelfde vaststelling geldt voor het aantal mannen dat een opleiding volgt voor traditioneel 'vrouwelijke' beroepen (bijvoorbeeld schoonmaken). Zo hebben in 2012 192 vrouwen een opleiding gevolgd in de bouw- en houtsector, de industrie en het logistieke transport. Deze resultaten zijn bemoedigend, maar er bestaat nog altijd discriminatie. Blijvende inzet en bestending van de verschillende opgestarte programma's is noodzakelijk.

Bovendien zorgt Forem tijdens jobbeurzen voor kinderopvang, zodat werkzoekende ouders gemakkelijker kunnen deelnemen.

Ondersteuning vrouwelijk ondernemerschap

In 2010 kende het Agentschap voor Economische Stimulering van het Waalse Gewest financiële steun toe aan het Belgische Netwerk van de Ambassadrices van het Ondernemerschap. Bovendien heeft het een prijs in het leven geroepen voor de beste vrouwelijke ondernemer in het kader van de 'Grand Prix Wallon de l'Entrepreneuriat'.

Het Vlaams Agentschap Ondernemen, dat wordt ondersteund door de minister van Economie, kreeg een mandaat om nieuwe maatregelen in te voeren die de oprichting van bedrijven in Vlaanderen ondersteunen. In die context ging bijzondere aandacht naar bepaalde doelgroepen (waaronder vrouwen) die kunnen rekenen op een diepgaand begeleidingstraject. Het Vlaams netwerk Mabizz van markant, het netwerk voor vrouwelijke ondernemers, voerde naar aanleiding hiervan gerichte acties.

G) Vrouwen en besluitvorming

De aanwezigheid van vrouwen in wetgevende vergaderingen en regeringen

Sinds 2002 voorziet de Belgische grondwet de invoering van maatregelen die de gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot door verkiezing verkregen en openbare mandaten moet bevorderen (artikel 11bis).¹²¹ Verschillende wetten¹²² zijn vervolgens goedgekeurd om de aanwezigheid van vrouwen in de parlementen te versterken. Deze wetten leggen een pariteit op de kieslijsten op en bepalen dat de eerste twee kandidaten van elke lijst van een verschillend geslacht moeten zijn. Als de politieke partijen die bepalingen niet naleven, worden hun kandidatenlijsten ongeldig verklaard. De wetgever heeft ook een aantal maatregelen goedgekeurd om de aanwezigheid van personen van een verschillend geslacht te waarborgen in alle regeringen van het land.¹²³

De Vlaamse overheid, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebben gelijkaardige wetgeving ingevoerd voor de lokale verkiezingen (verkiezingen voor de provincie- en de gemeenteraad). Op 15 maart 2012 heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn wetgeving uitgebreid om een gelijke en alternerende aanwezigheid van vrouwen en mannen te verzekeren op alle kandidatuurlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen vanaf 2018. In 2009 werd naar aanleiding van de Vlaamse en Europese verkiezingen de campagne 'Denk niet cliché, stem niet cliché'¹²⁴ gelanceerd, om de kiezer bewust te maken van het belang van diversiteit in de politiek.

De aanwezigheid van vrouwen in de politiek is er duidelijk op vooruitgegaan, al is er nog geen pariteit tussen mannen en vrouwen. Die vooruitgang is te danken aan de goedkeuring van deze verschillende regelgevingen¹²⁵. Een volgende stap zou kunnen zijn om quota op te leggen die een beter evenwicht tussen mannen en vrouwen garanderen binnen de uitvoerende instellingen.

Aanwezigheid van vrouwen in de bestuursorganen

De Belgische federale overheid is opgebouwd rond vier niveaus die overeenstemmen met verschillende kwalificatiegraden (A, B, C en D, van meest tot minst gekwalificeerd). In 2014 telt men 43,6 % vrouwen die een functie van niveau A bekleden (37,2 % in 2006), 52 % met een functie van niveau B (45,8 % in 2006), 53,6 % met een functie van niveau C (59,5 % in 2006) en 65 % met een functie van niveau D (51,4 % in 2006). In totaal vertegenwoordigen de vrouwen 52,7 % van het ambtenarenbestand bij de federale overheid (49,9 % in 2006). Die cijfers tonen duidelijk aan dat het aandeel vrouwen bij de federale overheid gestegen is tussen 2006 en 2014. De toename geldt weliswaar alleen voor de niveaus A en B en D, terwijl het aandeel vrouwen op niveau C gedaald is.

Het Koninklijk Besluit van 2 juni 2012¹²⁶ legt een quotum vast voor vrouwen op de eerste twee niveaus bij de federale overheid. Voortaan moet namelijk minstens één topambtenaar op drie een vrouw zijn. Diensten die de opgelegde norm niet halen, moeten bij evenwaardig gerangschikte kandidaten de voorkeur geven aan de vrouwelijke kandidaat. Volgens de recentste cijfers vertegenwoordigden de vrouwen in 2013 16,3 % van het ambtenarenbestand op het eerste niveau en 31,6 % van het ambtenarenbestand op het tweede niveau bij de federale ministeries (federale overheidsdiensten of FOD's, programmatorische overheidsdienst of POD en ministerie van Defensie).

Binnen de federale ambtenarij bestaan er tal van initiatieven om de aanwezigheid van vrouwen te versterken. Zo is Top skills een project dat vrouwen wil aanmoedigen om deel te nemen aan de selectieproeven voor managersfuncties. Felink is dan weer een netwerk van de federale overheid om alle vrouwen binnen de federale overheid te ondersteunen. Bovendien moet de opleiding 'Selectie en Diversiteit' voor de selectiedeskundigen mannen en vrouwen een gelijke toegang garanderen tot alle selecties.

Tegen 2015 moet 33 % van de functies in het hogere en middenmanagement bij de Vlaamse overheid ingevuld zijn door vrouwen (streefcijfer). Om vrouwen meer kansen op promotie te bieden, vinden netwerkvergaderingen plaats onder de noemer Vlechtwerk, een project dat ambtenaren met managementambities verenigt. Het nieuwe project Wo_Mentoring is dan weer een mentoringprogramma van de Vlaamse overheid voor vrouwelijke ambtenaren die een managersfunctie ambiëren.

In 2012 telde het personeel bij het ministerie van de Franse Gemeenschap 58 % vrouwen (1.309 statutairen – 1.627 contractuelen). De gelijke toegang tot de verschillende functies van de gemeenschapsadministratie mag dan een realiteit zijn, de algemene vervrouwelijking van het overheidsapparaat zet zich niet altijd door in de hogere functies van het ministerie. Zo telt het negenkoppige directiecomité momenteel geen enkele vrouw. Het plan ‘Lutte contre les discriminations et promotion de la diversité au sein des services du Gouvernement de la Communauté française – 2012-2015’ zet dan ook verschillende acties op om de toegang tot verschillende functies ‘aantrekkelijker’ te maken voor vrouwen en om hun aanwezigheid in de rangen te versterken.

Maatregelen die een grotere aanwezigheid van vrouwen op de hoogste niveaus van de administratie opleggen of stimuleren, hebben nog geen duidelijk resultaat opgeleverd. De komende jaren zal moeten ingezet worden om de aanwezigheid van de vrouwen in het middenkader te verzilveren in de hoogste niveaus van de administratie.

Aanwezigheid van vrouwen in advies- en beheersorganen

In 2010 zijn twee Koninklijke Besluiten¹²⁷ goedgekeurd in het kader van de uitvoering van de wet van 3 mei 2003 ter bevordering van de evenwichtige participatie van mannen en vrouwen in organen met een adviserende bevoegdheid op federaal niveau. Binnen de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen is een commissie opgericht ter bevordering van de evenwichtige participatie van mannen en vrouwen in de adviesorganen. Deze commissie legt momenteel de laatste hand aan een stand van zaken over de omzetting van de wet.

Een decreet van de Vlaamse overheid van 13 juli 2007¹²⁸ over de participatie van mannen en vrouwen in advies- en bestuursorganen stelt dat maximaal twee derde van de leden van een advies-, beheer- of bestuursorgaan van de Vlaamse overheid van hetzelfde geslacht mogen zijn. Het orgaan kan alleen geldig beraadslagen of advies geven als aan die proportionele samenstelling is voldaan. In maart 2014 bevatte de gegevensbank VLIOM¹²⁹ 1.453 organen, waarvan er 408 moesten voldoen aan de verplichtingen van het decreet. 54 % van deze organen was evenwichtig samengesteld (27,8 % in 2011). 28 % was niet evenwichtig samengesteld (18,9 % in 2011) en over de samenstelling van 18 % van de organen waren geen gegevens bekend (53,5 % in 2011).

Ook het decreet van de Franse Gemeenschap van 17 juli 2002¹³⁰ stelt dat maximaal twee derde van de leden van de adviesorganen van hetzelfde geslacht mogen zijn. Een decreet van 15 december 2010 ter bevordering van de evenwichtige participatie van vrouwen en mannen in de organen van rechtspersonen aangesteld door de Franse Gemeenschap voorziet dat wanneer twee personen worden aangesteld of voorgedragen ze van verschillend geslacht moeten zijn.

In 2013 bleek uit de evaluatie van deze twee decreten dat het percentage vrouwen sterk varieert van sector tot sector, dat er in de sector van de sterk vervrouwelijkte beroepen heel wat meer organen zijn die voldoen aan het decreet, dat er aanzienlijk minder vrouwelijke voorzitters zijn dan mannelijke, en dat 55,7 % van de adviesorganen het decreet respecteren tegenover 41,5 % van de rechtspersonen. Met het oog op die vaststellingen is het decreet van 17 juli 2002 vervangen door het decreet van 12 maart 2014. Dat bevat de verworvenheden van het decreet van 2002, maar verbetert de aanstellings- en controleprocedure voor de evenwichtige vertegenwoordiging in de adviesorganen. Het nieuwe decreet bepaalt dat minstens een derde van de leden van hetzelfde geslacht moet zijn, vereenvoudigt de bijbehorende formaliteiten en geeft de regering een hefboom om de doeltreffendheid ervan te garanderen.

In maart 2014 lanceerde de Franse Gemeenschap een campagne voor het middenveld over het belang van genderdiversiteit en gendergelijkheid. Tijdens deze campagne¹³¹ kregen de verenigingen twee instrumenten ter beschikking: een handleiding en een proefproject met begeleiding voor een tiental verenigingen.

Om vrouwen gelijke toegang tot en deelname aan de machtsstructuren en aan de besluitvorming te garanderen, heeft de Waalse regering ‘mixité’-decreten goedgekeurd die in werking zijn getreden in 2014. Deze decreten leggen een evenwichtige vertegenwoordiging van vrouwen en mannen op in de beheersorganen van de door de Waalse overheid erkende vzw’s en van de rusthuizen in Wallonië. Deze beheersorganen mogen maximaal twee derde leden van hetzelfde geslacht bevatten. Is dat niet het geval, dan kan men de erkenning intrekken of weigeren.

Sinds 2005 wordt jaarlijks aan het parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een rapport voorgelegd over de evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de Brusselse adviesorganen, conform de ordonnantie van 5 juli 2001¹³². Die bepaalt dat maximaal twee derde van de leden van een adviesorgaan van

hetzelfde geslacht mag zijn. In 2012 voldeden negen van de dertien adviesorganen aan deze 2/3-regel. De situatie kan als bemoedigend worden omschreven.

Ook de ordonnantie van 4 september 2008 om de evenwichtige participatie van mannen en vrouwen te waarborgen in de raden van bestuur van de pararegionale instellingen naar publiek recht of van openbaar belang, stelde dat niet meer dan twee derde van de bestuursleden van hetzelfde geslacht mag zijn (onder de personen die moeten worden aangesteld door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest). Deze ordonnantie werd herroepen door de ordonnantie van 12 februari 2014. Die moet binnen de beheersorganen van rechtspersonen een evenwichtige aanwezigheid (1/3-2/3) garanderen van vrouwen en mannen onder de leden die zijn benoemd door de regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Vier van de zes pararegionale instellingen waarop de ordonnantie betrekking heeft, voldoen aan de wetgeving.

Vrouwen en economische besluitvorming

De wet van 28 juli 2011 om de aanwezigheid van vrouwen in de raden van bestuur van de autonome overheidsbedrijven, de genoteerde vennootschappen en de Nationale Loterij te waarborgen, voert een quotum in voor de hele raad van bestuur. Zo moet minstens een derde van de leden tot het geslacht behoren dat het minst sterk vertegenwoordigd is en dit binnen een termijn van zes jaar voor de zeer grote ondernemingen, acht jaar voor de kleine en middelgrote ondernemingen (kmo's), en onmiddellijk voor de overheidsbedrijven. Indien deze bepalingen niet worden nageleefd, zijn sancties voorzien: nietigheid van de benoeming of schorsing van de financiële voordelen. Twaalf jaar na de inwerkingtreding van de wet (in 2023), zal het parlement de impact ervan op de participatie van vrouwen in de raden van bestuur evalueren.

In het Waalse Gewest beogen de decreten van 9 januari 2014 met betrekking tot de bevordering van een evenwichtige vertegenwoordiging van vrouwen en mannen in de raden van bestuur van de privé-instellingen die erkend zijn door het Waalse Gewest¹³³, net als in de beheersorganen van de instellingen voor ouderen in het Waalse Gewest, eveneens een meer evenwichtige participatie van vrouwen en mannen (2/3 leden van hetzelfde geslacht).

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Franse Gemeenschap financieren de vzw Jump. Deze vereniging reikt sinds 2010 jaarlijks, in samenwerking met het instituut, een prijs uit aan een manager die zich onderscheiden heeft door zijn inzet om de aanwezigheid van vrouwen in directie- en managementfuncties te verzekeren.

Het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ondersteunden het project 'Women on Board'. Dat probeert sinds 2009 de aanwezigheid van vrouwen in de raden van bestuur van bedrijven te bevorderen door een databank bij te houden van vrouwelijke kandidaten die geschikt zijn om in zo'n raad te zetelen.

De omzetting van deze wetgevingen zal een voluntaristische houding vereisen van de overheidsinstanties ten opzichte van de raden van bestuur van de overheidsbedrijven. Bovendien zal er extra steun moeten komen voor initiatieven (opleiding, *coaching*, *mentoring* ...) die vrouwen gemakkelijker toegang bieden tot de raden van bestuur van Belgische bedrijven (openbare en particuliere), net als voor de opmaak en het gebruik van databanken van vrouwen die gekwalificeerd zijn om deel uit te maken van raden van bestuur.

H) Institutionele mechanismen om de promotie van de vrouw te stimuleren

Instellingen voor gelijke kansen van vrouwen en mannen in België

Op federaal niveau is het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen een autonome instelling van openbaar nut die specifiek belast is met de strijd tegen discriminatie op grond van geslacht. Bovendien bevordert het instituut de gelijkheid van vrouwen en mannen door instrumenten en strategieën te ontwikkelen om het genderperspectief te integreren in de federale beleidslijnen. Onder het gezag van de minister die bevoegd is voor het gelijkheidsbeleid, is het instituut ook belast met de voorbereiding en de uitvoering van de regeringsbeslissingen inzake de gelijke kansen van vrouwen en mannen.

Binnen de Vlaamse overheid is Gelijke Kansen in Vlaanderen (GKV) het administratieve orgaan dat het Vlaamse gelijkheidsbeleid voorbereidt, uitvoert en evalueert voor rekening van de minister die bevoegd is voor gelijke kansen. GKV heeft als opdracht om de achterstellings- en uitsluitingsmechanismen zichtbaar te maken die verband houden met gender, seksuele oriëntatie en handicap, om het ontstaan van nieuwe vergelijkbare mechanismen te voorkomen, om de strijd aan te binden met vooroordelen en om de evenwichtige deelname in alle maatschappelijke domeinen te stimuleren.

In de Franse Gemeenschap adviseert de 'Direction de l'Egalité des Chances' de minister bevoegd voor gelijke kansen en voert ze het bijbehorende beleid uit dat is vastgelegd in de context van de communautaire bevoegdheden¹³⁴. In het kader van haar opdrachten voert ze onder meer studies uit op het vlak van gelijke kansen van vrouwen en mannen, ontwikkelt en realiseert ze sensibiliseringsacties en opleidingen, en biedt ze financiële steun aan het middenveld.

In het Waalse Gewest staat de 'Direction de l'Intégration des personnes étrangères et de l'Egalité des chances' in voor de coördinatie en de opvolging van het Waalse gelijkheidsbeleid, voor rekening van de minister van Gelijke Kansen.

Op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt de staatssecretaris voor Gelijke Kansen ondersteund door de Cel Gelijke Kansen. Die heeft het beleid voor diversiteit en de gelijkheid van vrouwen en mannen onder haar hoede binnen de Gewestelijke Overheidsdienst van Brussel. De Directie voor Gelijke Kansen is voortaan bevoegd voor het beleid op het vlak van gelijke kansen en diversiteit voor de Brusselse bevolking. De administratie Brussel Lokale Besturen neemt dan weer het lokale gelijkheidsbeleid voor haar rekening.

Binnen de diensten van het College van de Franse Gemeenschapscommissie is een afdeling opgericht die de strijd aanbindt met discriminatie en ijvert voor gelijke kansen. Deze afdeling treedt op in alle aangelegenheden die verband houden met discriminatie en gelijke kansen. Ze speelt een rol bij de omzetting van het decreet van 21 juni 2013 over de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van de Franse Gemeenschapscommissie. Deze afdeling organiseert o.a. opleidingen voor het personeel van de diensten van het College.

Gendermainstreaming

Op federaal niveau heeft de wet *gendermainstreaming* van 12 januari 2007¹³⁵ als doel de structurele integratie van de genderdimensie in alle beleidsmaatregelen van de regering te verzekeren. Het instituut moet dat integratieproces begeleiden en ondersteunen. Een interdepartementale coördinatiegroep (GIC), samengesteld uit vertegenwoordigers van de federale ministers, ambtenaren en leden van het instituut, staat in voor de omzetting van de wet¹³⁶. De belangrijkste taken van deze groep zijn de samenwerking tussen de verschillende departementen bevorderen, instrumenten en methodes verspreiden die nuttig zijn voor de toepassing van de wet, een 'federaal plan' aannemen bij het begin van de legislatuur¹³⁷ en de wettelijke verslagen¹³⁸ goedkeuren. De leden van deze groep krijgen een opleiding in *gendermainstreaming*.

In 2010 keurde de ministerraad een specifieke omzendbrief over *genderbudgeting* goed. Het instituut publiceerde een handleiding over *genderbudgeting* waarin de basisbegrippen ervan worden toegelicht en de wetgeving en richtlijnen ter zake aan bod komen. Sinds eind 2013 is de '*gendertest*', voorzien door de wet van 12 januari 2007, goedgekeurd als specifiek onderdeel voor een impactanalyse op vlak van gelijke kansen binnen een meer algemene impactanalyse van de regelgeving (RIA). Ook andere thema's komen aan in bod in deze analyse *ex ante* die betrekking heeft op de regelgevingsontwerpen die worden voorgelegd aan de ministerraad. Deze analyse kwam tot stand door de wet van 15 december 2013¹³⁹.

Binnen de Vlaamse overheid speelt de Vlaamse minister voor Gelijke Kansen een coördinerende rol bij de integratie van een gelijkheidskansenperspectief in alle Vlaamse bevoegdheidsdomeinen (transversaal beleid) via de 'Open Coördinatiemethode' (OCM). In dat kader bepalen de leden van de regering samen het doelstellingenkader inzake gelijke kansen en is ieder van hen vervolgens verantwoordelijk voor de realisatie van die doelstellingen binnen de eigen bevoegdheid. De Commissie Gelijke Kansen, die is samengesteld uit vertegenwoordigers van alle Vlaamse beleidsentiteiten (administratie), speelt een centrale rol in dit proces. In de Commissie worden actieplannen die de doelstellingen concretiseren opgesteld, de voortgang van het proces opgevolgd en de doelstellingen en actieplannen in de toepassing van de OCM geëvalueerd. De eerste cyclus van de OCM liep van 2006 tot 2009. Bij de aanvang werd een doelstellingenkader gedefinieerd dat werd vertaald in actieplannen. De tweede cyclus 2010-2014¹⁴⁰ loopt op zijn einde.

Op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is in 2010 het project *gendermainstreaming* opgezet in de voorbereiding van de opmaak van een nieuwe ordonnantie. In zes afdelingen van de Brusselse administratie heeft men proefprojecten opgestart. De deelnemers aan die projecten kregen begeleiding van een genderexpert. Dankzij deze inspanningen kon men concrete instrumenten ontwikkelen die in de toekomst kunnen worden gebruikt binnen de Gewestelijke Overheidsdienst van Brussel.

De goedkeuring van de ordonnantie van 29 maart 2012 die het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ertoe verbindt om “*de genderdimensie te integreren in alle beleidslijnen, maatregelen, begrotingsvoorbereidingen of acties die worden genomen en dat om een eventuele ongelijkheid tussen vrouwen en mannen te vermijden of te corrigeren*”, betekende een belangrijke stap voor de gelijke kansen van vrouwen en mannen. Met deze ordonnantie gaf het gewest gevolg aan de aanbevelingen van de Wereldvrouwenconferentie om de gendergelijkheid te verbeteren, om instrumenten te ontwikkelen om genderongelijkheid te meten, om gegevens te verzamelen en om de behoeften van vrouwen in aanmerking te nemen. De ordonnantie voorziet dat elk reglementeringsontwerp wordt doorgelicht op het vlak van gender, en dat de genderdimensie in aanmerking wordt genomen in de beheersplannen, overheidsopdrachten en -contracten, net als in de strategische planningsinstrumenten van de Brusselse overheidsdiensten, bij de toekenning van subsidies en bij overheidsopdrachten. De ordonnantie voorziet ook de invoering van *genderbudgeting* met aandacht voor de genderdimensie in de volledige budgettaire cyclus, net als de oprichting van een coördinatiegroep.

Het Franstalig Brussels Parlement keurde op 21 juni 2013 het decreet goed over de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van de Franstalige Gemeenschapscommissie. Dit decreet is in werking getreden op 1 januari 2014 en moet worden uitgevoerd op het niveau van de diensten van het College van de Franse Gemeenschapscommissie en op het niveau van zijn instelling van openbaar nut, namelijk het Franstalig Brussels Instituut voor de beroepsopleiding (Bruxelles-Formation). Binnen de diensten van het College van de Franse Gemeenschapscommissie is een afdeling opgericht die de strijd aanbindt met discriminatie en ijvert voor gelijke kansen. Ze speelt een rol bij de uitvoering van het decreet door opleidingen te organiseren voor het personeel van de diensten van het College.

Met haar Gewestelijke Beleidsverklaring 2009-2014 (DPR) heeft de Waalse regering de integratie van de genderdimensie in al haar beleidsplannen (*gendermainstreaming*) op de agenda gezet.

Het Globaal Plan van Wallonië voor Gelijke Kansen (PGE) definieert het regeringsbeleid op het vlak van gelijke kansen. Het gaat om een transversaal plan met een reeks maatregelen die ingedeeld worden naargelang het type politieke actie dat ze beogen en daarbij kwalitatieve en/of kwantitatieve evaluatie-indicatoren voorziet. Verder hebben drie punten van het Marshallplan 2.Groen – specifiek gericht op het economische beleid – betrekking op de gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Op 11 april 2014 werd een decreet goedgekeurd om de genderdimensie te integreren in alle beleidsdomeinen van het Waalse Gewest.

Gendermainstreaming blijft een grote uitdaging die op tal van struikelblokken stoot. Het gaat hoofdzakelijk om de moeilijkheden om door een transversale benadering resultaten te boeken in de verschillende beleidssectoren; het gebrek aan politieke en hiërarchische steun voor de aanpak; het gebrek aan belangstelling in de beleidsdomeinen voor gendergelijkheid; het gebrek aan menselijk kapitaal om de aanpak toe te passen binnen de departementen; het gebrek aan statistieken (of het gebruik ervan) opgesplitst per geslacht; en het gebrek aan impactanalyses/evaluaties van het overheidsbeleid.

Samenwerkingsprotocollen tussen het instituut en bepaalde gefedereerde entiteiten

De Franse Gemeenschap, het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschapscommissie hebben samenwerkingsprotocollen afgesloten met het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Deze protocollen geven het instituut de bevoegdheid om individuele gevallen van gendergerelateerde discriminatie te behandelen, het grote publiek te informeren en te sensibiliseren, het personeel op te leiden, advies en aanbevelingen te formuleren voor de gewestelijke en gemeenschapsoverheden, en studies aan te sturen rond onderwerpen die verband houden met de strijd tegen discriminatie. De coördinatie van de toepassing van deze samenwerkingsprotocollen is in handen van de ‘Direction de l’Égalité des Chances’ van het ministerie van de Franse Gemeenschap, de ‘Direction de l’Action Sociale’ van het Waalse Gewest en een begeleidend comité opgericht door COCOF (voor wat hun respectievelijke bevoegdheden betreft). Concreet brengen ze de verschillende actoren met elkaar in contact, om zo hun middelen en mogelijkheden in de strijd tegen discriminatie optimaal te benutten.

Tussen 2009 en 2013 werden op basis van deze protocollen 107 dossiers behandeld in toepassing van deze non-discriminatie-decreten: 68 voor de Franse Gemeenschap, 37 in het Waalse Gewest en 2 voor COCOF. Bovendien werden in elf grote steden lokale contactpunten bij de ‘Espaces Wallonies’ opgericht die dienstdoen als meldpunt voor klachten over discriminatie op basis van het geslacht.

Ook Actiris (Brusselse gewestelijke dienst voor arbeidsbemiddeling) sloot een samenwerkingsprotocol af met het instituut. De samenwerking in het kader van deze overeenkomst betreft:

- het aanreiken van expertise en ondersteuning aan Actiris als werkgever en dienst opdracht betreffende het arbeidsmarktbeheer;

- het aanreiken van expertise en ondersteuning aan de diensten van Actiris die zich meer specifiek bezighouden met de gelijke kansen en discriminatie (juridische informatie; uitwerking van een tewerkstellingsbeleid met aandacht voor het principe van de gendergelijkheid; hulp en ondersteuning aan werkzoekenden die het slachtoffer zijn van discriminatie).

I) Vrouwen en fundamentele rechten

De strijd tegen discriminatie en haatmisdrijven op grond van het geslacht

De Gemeenschappelijke Omzendbrief 13/2013 van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken en het College van procureurs-generaal bij de hoven van beroep betreffende het opsporings- en vervolgingsbeleid inzake discriminatie en haatmisdrijven (met inbegrip van discriminatie op grond van het geslacht) is een belangrijke maatregel in de strijd tegen discriminatie in België. Discriminatie op grond van het geslacht wordt expliciet vermeld in de titel van de omzendbrief, in de veronderstelling dat de actoren deze vorm van discriminatie niet automatisch associëren met de algemene term ‘discriminatie’. De omzendbrief werd opgesteld in nauwe samenwerking met de actoren in het veld, waaronder het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Na goedkeuring op 17 juni 2013 werd de omzendbrief op 16 december 2013 in aanwezigheid van de twee betrokken ministers voorgelegd aan de magistraten van het land.

De omzendbrief 13/2013 beoogt een standaardisering van het opsporings- en vervolgingsbeleid voor inbreuken inzake discriminatie en haatmisdrijven. De omzendbrief beoogt volgende doelstellingen: gevallen van discriminatie efficiënter identificeren en registreren, betrokken actoren (vooral de magistraten en de politie) bewustmaken van de problematiek en de huidige wetgeving, magistraten en politie doeltreffender oriënteren bij de opsporing en vervolging van deze misdrijven, en de samenwerking en informatie-uitwisseling tussen de verschillende actoren verbeteren. Extra aandacht gaat uit naar de opsporing van misdrijven die via het internet worden gepleegd.

De omzendbrief 13/2013 creëert een netwerk van actoren. Een coördinerende magistraat centraliseert voor het hele land de vonnissen en arresten rond de thema's die verband houden met de omzendbrief, en is de bevoorrechte gesprekspartner van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding en het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Hij verzamelt bij de politie en referentiemagistraten de informatie die noodzakelijk is voor mogelijke verbeteringen aan de omzendbrief en organiseert eenmaal per jaar een algemene vergadering voor referentiemagistraten om de toepassingsvoorwaarden van de omzendbrief te evalueren. De referentiemagistraat staat onder meer in voor de coördinatie van de behandeling van de dossiers. Ook vergewist hij zich ervan dat de politiediensten, de magistraten en het parketsecretariaat vertrouwd zijn met de omzendbrief, gaat hij na of de instructies over de identificatie en registratie van de misdrijven daadwerkelijk en correct worden toegepast, en verzekert hij tot slot dat de verschillende actoren informatie uitwisselen met elkaar.

De omzendbrief voorziet ook de aanstelling van referentieambtenaren in elke zone en binnen de diensten van de lokale politie die politieopdrachten van de eerste lijn uitvoeren. Deze ambtenaren moeten erop toezien dat de leden van hun dienst vertrouwd zijn met de omzendbrief en de instructies toepassen. Ze moeten de informatie overmaken die het mogelijk maakt om de slachtoffers correct op te vangen en om op gepaste wijze te reageren op hun situatie. Ten slotte moeten de referentieambtenaren de referentiemagistraten en hun hiërarchie op de hoogte brengen van alle moeilijkheden die zich voordoen bij de toepassing van de omzendbrief.

De omzendbrief 13/2013 wijzigt de registratieprocedure van de misdrijven inzake racisme en xenofobie en introduceert voortaan een specifieke code die verplicht is voor discriminatie “op grond van geslacht” (preventiecode 56D, sinds september 2013 geïntroduceerd in het informaticasysteem van de correctionele rechtbanken). De omzendbrief 13/2013 legt ook de klemtoon op de noodzaak om de actoren in het veld op te leiden in de wetgeving en hen concrete praktische voorbeelden aan te bieden. Zo is voorzien dat bij elk parket en elk auditoraat minstens één magistraat de opleiding van het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding over de strijd tegen discriminatie moet volgen. Iedere referentieambtenaar zal ook een specialisatie moeten volgen bij de overheden die zijn belast met de opleiding van de politieambtenaren. De eerste opleidingen voor ambtenaren en referentiemagistraten van het land hebben al plaatsgevonden.

Bovendien bevat de omzendbrief 13/2013 een aantal gedragsregels bij discriminatie. Het gaat o.m. om de opmaak van een proces-verbaal bij elke aanwijzing of vaststelling van daden van discriminatie en haatmisdrijven, de seponering van feiten zonder de dader ten minste te wijzen is op de geldende wetgeving. Ten slotte is voorzien dat de evaluatieverslagen van de referentiemagistraten om de twee jaar worden opgestuurd naar de

Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid van de FOD Justitie. Die stelt vervolgens op basis daarvan een algemeen evaluatieverslag op.

De naam van het kind

Op 25 april 2014 heeft de Senaat, in laatste lezing, het wetsontwerp goedgekeurd tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op de invoering van de gendergelijkheid bij de naamgeving van het kind en adoptiekind. Na de inwerkingtreding van deze wet, voorzien uiterlijk een jaar na publicatie in het Belgisch Staatsblad, zullen ouders kunnen kiezen of hun kind de naam van de vader, de naam van de moeder of beide namen draagt, en dit in de volgorde die zij bepalen, weliswaar beperkt tot één naam voor alle kinderen.

Bovendien heeft de wetgever de mogelijkheid voorzien dat ook de kinderen geboren voor de inwerkingtreding van de regeling onder bepaalde voorwaarden gebruik kunnen maken van de nieuwe naamgevingsregeling. De ouders kunnen gedurende een verklaring afleggen voor de ambtenaar van de burgerlijke stand om hun gemeenschappelijke kinderen die geboren zijn vóór de inwerkingtreding van de wet en voor zover ze allemaal minderjarig zijn, dezelfde naam te geven overeenkomstig de regels van de nieuwe wet. Deze verklaring moet worden afgelegd binnen twaalf maanden na inwerkingtreding van de wet. Als de geboorte of adoptie na de inwerkingtreding van de wet plaatsvindt, moet de verklaring gebeuren binnen drie maanden na de bevalling of de adoptie indien die in België heeft plaatsgevonden, of de registratie van de adoptie door de Federale Centrale Autoriteit voor adoptie, indien de verklaring is afgelegd in het buitenland.

Seksisme

Uitgaande van de vaststelling dat seksistisch gedrag het respect voor en de vrijheid van personen ernstig ondermijnt en dat het juridische arsenaal ontoereikend is gebleken om dit fenomeen te bestrijden, werden verschillende wetsontwerpen in die zin ingediend. Geen van deze voorstellen leidde tot resultaat tot het federale parlement eind april een wet ter bestrijding van seksisme in de openbare ruimte en tot aanpassing van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen om de daad van discriminatie te bestraffen, goedgekeurde.

Zodra deze wet in werking treedt, wordt seksisme een autonoom misdrijf aangezien de wetgever de daad heeft gedefinieerd en strafbaar heeft gesteld. Daarnaast werden in het kader van deze wetgeving opnieuw strafmaatregelen ingevoerd voor discriminatie op basis van geslacht.

Genderidentiteit

Overeenkomstig het Gemeenschapsrecht werd in de Belgische non-discriminatiewetgeving discriminatie op grond van geslachtswijziging gelijkgesteld met discriminatie op grond van het geslacht. Dit betekende dat formeel enkel de personen die een geslachtsverandering ondergaan hadden of die intentie hadden beschermd waren op basis van de bestaande wetgeving. Eind april 2014 keurde het federale parlement nimmer een wet goed tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen om de wet zo uit te breiden tot genderidentiteit en genderexpressie. De Vlaamse overheid wijzigde het gelijkheidsdecreet in die zin reeds op 28 maart 2014. Met deze nieuwe discriminatiegronden worden alle transgender personen, inclusief travestieten, interseksuele personen en andere personen die zich niet associëren met de traditionele man-vrouw tweedeling, uitgebreid beschermd tegen discriminatie.

Genderdimensie in het asiel- en migratiebeleid

De Belgische instanties bevoegd voor de behandeling van asielaanvragen houden rekening met de specifieke noden en de kwetsbaarheden van bepaalde doelgroepen zoals vrouwen met een migratieachtergrond of personen die hun land zijn ontvlucht omwille van gendergerelateerde verdrukking (gedwongen huwelijken, genitale verminking bij vrouwen, eergelateerd geweld enz.).

Vrouwen met een migratieachtergrond kunnen een beroep doen op bepaalde specifieke regelingen. Krachtens artikel 11, §2, alinea 4 van de wet van 15 december 1980 kan de minister of zijn gemachtigde geen einde maken aan het verblijf verkregen in het kader van gezinshereniging als de vreemdeling aantoonbaar het slachtoffer is geweest tijdens het huwelijk of partnerschap van een feit zoals bedoeld in de artikelen 375, 398 tot 400, 402, 403 of 405 van het Strafwetboek. Bovendien is het beginsel van non-refoulement op hen van toepassing. In de andere gevallen houdt men rekening met de situatie van personen die het slachtoffer zijn van familiaal geweld, die niet langer een gezin vormen met de persoon die zij vervoegden en waartegen ze bescherming nodig hebben. Artikel 11, § 2, alinea 5 van diezelfde wet voorziet dat de aard en de hechtheid van de gezinsbanden van de persoon in kwestie en de duur van het verblijf in het land, net als het bestaan van familiebanden, culturele banden of sociale banden met het land van herkomst in aanmerking worden genomen bij de beslissing om een einde te maken aan het verblijf. Ten slotte voorziet artikel 74/17, §1 dat de verwijdering van iedere vreemdeling tijdelijk wordt

uitgesteld indien de beslissing tot terugleiding of verwijdering naar de grenzen van het grondgebied de onderdaan van een derde land blootstelt aan een schending van het non-refoulementbeginsel.

Met betrekking tot de gronden van vervolging waarmee rekening wordt gehouden bij de toekenning van het vluchtelingenstatuut, vermeldt de wet op de Vreemdelingen van 15 december 1980, gewijzigd in mei 2013, dat “er rekening moet worden gehouden met genderaspecten, waaronder genderidentiteit, wanneer moet worden vastgesteld of iemand tot een bepaalde sociale groep behoort of wanneer een kenmerk van een dergelijke groep wordt geïdentificeerd” (art. 48/3 §4, d).

Vrouwelijke asielzoekers kunnen vragen om verhoord te worden door een vrouwelijke ambtenaar, zowel bij de Dienst Vreemdelingenzaken als op het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS). Tijdens een verhoor wordt de ambtenaar (beschermingsofficier) verzocht om een vertrouwensklimaat te scheppen, meer bepaald door de vertrouwelijkheid van het gesprek te benadrukken. De verhoren gebeuren individueel om mogelijke feiten van gendergerelateerd geweld te kunnen blootleggen, zelfs als de asielaanvraag gekoppeld is aan die van een ander familielid. Als er kwalijke feiten aan het licht komen, verzekert het CGVS dat die in geen enkele beslissing vermeld worden en strikt vertrouwelijk blijven. Om een verhoor vlotter te laten verlopen, wordt er ook opvang voorzien voor kinderen tussen één en elf jaar.

In 2005 heeft het CGVS een gendercel opgericht die richtlijnen moet ontwikkelen om asielaanvragen van vrouwen beter te behandelen, gelet op de specifieke situatie en de kwetsbaarheid van bepaalde vrouwelijke asielzoekers. Bovendien moet deze cel de toepassing van die richtlijnen homogener doen verlopen.

In 2013 had 19,77 % van alle dossiers die het CGVS behandelde betrekking op asielaanvragen op grond van een of meerdere gendergerelateerde redenen (3.597 op een totaal van 18.193 dossiers)¹⁴¹. Het CGVS kende tussen 2010 en 2013 aan 898 personen die een gedwongen huwelijk inriepen, 775 personen die een vrees voor vrouwelijke genitale verminking inriepen (voor henzelf of voor hun dochters) en 105 personen die beweerden te willen ontsnappen aan een eerdergerelateerd misdrijf, het statuut van vluchteling toe. Deze toekenning gebeurde op basis van de drie gendergerelateerde asielmotieven uit het vierde federale NAP ter bestrijding van het geweld tussen partners en bepaalde vormen van intrafamiliaal geweld, met name gedwongen huwelijken, genitale verminkingen en eerdergerelateerd geweld.¹⁴²

Sinds 2009 kunnen de nieuwe beschermingsofficiërs die worden aangenomen bij het CGVS deelnemen aan een algemene informatiesessie over genderkwesties in asielprocedures. Sinds 2010 krijgen ze ook een specifieke, praktijkgerichte eendaagse opleiding toegespitst op gendergerelateerde asielaanvragen. Sommige beschermingsofficiërs volgen specifieke trainingen over verhoortechnieken bij personen die verklaren verkracht of slachtoffer van genitale verminkingen te zijn. Sinds september 2011 is bij het CGVS en de Dienst Vreemdelingenzaken de nieuwe brochure ‘Vrouwen, meisjes en asiel in België. Informatie voor vrouwen en meisjes die asiel aanvragen’ beschikbaar voor alle vrouwelijke asielaanvragers. De brochure is opgemaakt in negen talen, bevat informatie over de aspecten van de asielprocedure die nuttig zijn voor vrouwen, gendergerelateerde thema’s, hulp- en ondersteuningsmogelijkheden enz. In 2012 hebben een honderdtal tolken in dienst van het CGVS de opleiding ‘vertalen in het kader van gendergerelateerde asielaanvragen’ gevolgd.

België verricht ook heel wat onderzoek naar gender en migratie. In 2010 voerde de Nederlandstalige Vrouwenraad een onderzoeksproject uit met als titel ‘Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie. Naar een gendergevoelig opvangbeleid’¹⁴³, in samenwerking met de ‘Conseil des femmes francophones de Belgique’ (de Franstalige Vrouwenraad). Op basis van dit onderzoek werd de brochure ‘Vrouwen en collectieve opvang bij asiel en migratie. Tips & tricks voor een gendergevoelige aanpak’ opgesteld. In 2011 heeft het Centrum voor Migratie en Interculturele Studies van de Universiteit Antwerpen een stand van zaken opgemaakt gewijd aan het onderzoek rond de genderdimensie in het Belgische asiel- en migratiebeleid¹⁴⁴. Deze stand van zaken werd aangevuld met een overzicht van het beleid ter zake en van goede praktijken in andere lidstaten van de EU, bij de Europese Commissie en bij de Raad van Europa. Er werden ook een reeks aanbevelingen in opgenomen.

J) Vrouwen en de media

Op federaal niveau werd een samenwerking opgezet tussen het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen en de Belgische Jury voor Ethische Praktijken inzake Reclame (JEP)¹⁴⁵. Deze jury, die paritair is samengesteld uit vertegenwoordigers van de **reclamesector** en het maatschappelijk middenveld, behandelt klachten over reclame. Aan haar beslissingen wordt gevolg gegeven. Het instituut is sinds 1 juli 2009 vertegenwoordigd in de JEP. Via deze samenwerking wordt getracht om nog meer rekening te houden met de

genderdimensie bij de behandeling van klachten over seksisme in reclame¹⁴⁶. Deze samenwerking maakt het mogelijk om rechtstreeks betrokken actoren beter te sensibiliseren omtrent de genderproblematiek. Het instituut liet in dit kader een studie uitvoeren over de beeldvorming van vrouwen en mannen in reclame.¹⁴⁷

De Vlaamse overheid en de Franse Gemeenschap hebben acties ontwikkeld om **stereotypen te bestrijden, in het bijzonder bij jongeren**.

De Vlaamse overheid wil via de projecten en activiteiten ingeschreven in de 'Genderklik'-campagne¹⁴⁸ de de invloed van 'gender' als maatschappelijk ordeningsmechanisme op de dagdagelijkse situaties waarmee mannen en vrouwen geconfronteerd worden, blootleggen. Die mechanismen moeten eerst worden herkend en erkend om ze daarna te kunnen veranderen. De website definieert het begrip 'gender' en de manier waarop gender verweven zit in de verschillende fasen van iemands leven, zowel in de privésfeer als in het openbare leven (opvoeding, werkplek, onderwijs, sport, relaties, taal, religie, criminaliteit). In het kader van de Internationale Vrouwendag is in 2012 een campagne gelanceerd gericht op scholen, de media en de culturele sector.

Het project 'Weetewa, ge zijt mijn stereotype niet!'¹⁴⁹ is bedoeld om jongeren aan te moedigen om na te denken over de stereotype rollen die aan mannen en vrouwen worden toegewezen en op die manier uitingen van seksisme en homofobie aan de kaak te stellen. De campagne nodigt jongeren van 14 tot 21 jaar uit om een vlog (videoblog) te maken over stereotypen, mannelijke en vrouwelijke rollen en/of homofobie, en om die te verspreiden via sociale media zoals Facebook, Twitter en YouTube. Seksisme en homofobie zijn zeer vaak geïnspireerd op stereotype ideeën over de manier waarop een man of vrouw wordt verondersteld zich te gedragen. De ingestuurde vlogs worden achteraf verwerkt in een educatief pakket voor het secundair onderwijs en naschoolse projecten voor jongeren.

Een studie uit 2006 van de Franse Gemeenschap naar de gevoeligheid van jongeren voor seksistische stereotypen in de media heeft aangetoond dat jongeren zulke stereotypen vaak overnemen. Velen onder hen zijn intensieve tv-kijkers en in hun favoriete programma's (tv-series, muziekclips, tekenfilms) komen vaak seksistische stereotypen aan bod. Het bleek dus nodig om hen aan te zetten om kritischer om te gaan met de media. Sinds januari 2009 wordt informatie in de vorm van het stripverhaal 'Stéréotype toi-même'¹⁵⁰ verspreid in de basisscholen, de secundaire scholen en de pedagogische hogescholen van de Franse Gemeenschap, maar ook bij alle instellingen, verenigingen of personen die ernaar vragen.

In 2009 heeft de Franse Gemeenschap een **Actieplan voor gelijke kansen en diversiteit in de audiovisuele media**¹⁵¹ goedgekeurd. Dit plan is gespreid over drie jaar en steunt op twee pijlers (de publicatie van een barometer en een 'Panorama van goede praktijken'). Het plan wordt aangestuurd door de 'Conseil supérieur de l'Audiovisuel' (CSA), het regelgevende orgaan voor de audiovisuele sector van de Franse Gemeenschap. Een stuurgroep¹⁵² staat in voor de coördinatie van het plan en de organisatie van debatten en positieve acties rond de bijbehorende doelstellingen. De jaarlijkse barometer die in het kader van het plan op basis van een steekproef wordt opgemaakt, geeft een momentopname van de wijze waarop mannen en vrouwen, maar ook andere doelgroepen in het diversiteitsbeleid (ethische minderheden, personen met een handicap, jongeren, ouderen enz.) aan bod komen in de tv-programma's die worden uitgezonden in de Franse Gemeenschap. Met deze barometer wil men de balans opmaken van diversiteit en gelijke kansen in de audiovisuele media van de Franse Gemeenschap, als sensibiliserend instrument voor de zenders en audiovisuele operatoren. Anderzijds valoriseert, initieert en stimuleert een 'Panorama van goede praktijken' jaarlijks elk initiatief, idee of gebruik uit de audiovisuele sector dat de betrokken actoren collectief vooruithelpt. Deze publicatie is de vrucht van talrijke ontmoetingen met vakmensen uit de sector en werkt obstakels weg, neemt de bestaande oplossingen onder de loep en stelt werkpistes voor.

Er worden ook acties opgezet bedoeld voor de **actoren in de media**.

De Vlaamse overheid heeft een **databank** ontwikkeld met experts uit groepen die traditioneel maar weinig aandacht krijgen in de media: vrouwen, allochtonen en mensen met een handicap. Met dit project wil de Vlaamse overheid de **zichtbaarheid** in de media van bepaalde kansengroepen in een niet-stereotype context bevorderen. Deze databank van experts werd officieel opgestart in maart 2008 en bevat intussen de namen van een duizendtal mensen die journalisten, studenten journalistiek en programmamakers kunnen inschakelen als deskundige in een hele waaier van domeinen, zelfs de meest technische. De databank bevat ook gegevens van organisaties die werken rond thema's armoede, gender en halebiseksualiteit en rond de kansengroepen vrouwen, transgenders, allochtonen en personen met een beperking. . De Vlaamse Vereniging van Journalisten (VVJ) werd nauw betrokken bij de ontwikkeling van de databank. De journalisten en programmamakers kunnen zich gratis registreren en de databank raadplegen op www.expertendatabank.be. Om de databank te promoten, zijn bekende

mannelijke experts het gezicht van de campagne 'Het moet niet altijd ... zijn'.¹⁵³ Eind 2011 werd de brochure 'Voorbij het cliché' gepubliceerd, om journalisten aan te zetten tot een meer genuanceerde beeldvorming.

De Franse Gemeenschap financiert sinds 2010 het project 'Genre et diversité dans l'information journalistique et dans les effectifs rédactionnels', dat geleid wordt door de AJP (Association des Journalistes Professionnels; de Franstalige beroepsvereniging van journalisten). Dit project is opgebouwd rond vier pijlers en stond aan de basis van het Global Media Monitoring Project (GMMP) in de Franse Gemeenschap, net als de verspreiding van de resultaten ervan.¹⁵⁴ Uit deze studie blijkt dat mannen en vrouwen in de Franse Gemeenschap niet gelijk (kwantitatief noch kwalitatief) worden behandeld als het om informatieonderwerpen. Daarom is een sensibiliserings- en vormingscampagne over genderkwesties in de berichtgeving opgezet bij **studenten journalistiek** enerzijds en **beroepsjournalisten** anderzijds. In 2011, 2012 en 2013 vonden ontmoetingen (opleidingsmodules) met studenten en rondetafelgesprekken met de journalisten plaats. Die worden momenteel voortgezet in het kader van een **onderzoeksactie betreffende de uitwerking van een pedagogische kit** die samen met de docenten journalistiek en communicatie wordt ontwikkeld.

Wat de personeelsbezetting in de journalistiek betreft, is 70% van de journalisten in alle media samen in de Franse Gemeenschap mannelijk. De redacties tellen zeer weinig vrouwen, niettegenstaande er meer vrouwelijke journalisten dan mannelijke afstuderen en dat bij de toetreding tot het beroep een pariteit wordt bereikt en zelfs overschreden. Er liggen waarschijnlijk verschillende factoren aan de basis te liggen van het lage aantal vrouwelijke redacteuren (verband met de aanwervingen, de arbeidsvoorwaarden ...), maar dit werd nog niet onderzocht. In dat kader heeft men in 2012-2013 getracht om meer studenten aan te zetten tot een universiteitsverhandeling over dit thema en om in elk mediabedrijf HR-directeurs bewust te maken van deze problematiek. De resultaten worden midden 2014 verwacht.

Ten slotte werd er ook **onderzoek** gedaan naar vrouwen in de media.

Het **Steunpunt Media** is een van de 21 onderzoekscentra voor beleidsrelevant onderzoek van de Vlaamse overheid. Het steunpunt doet wetenschappelijk onderzoek naar nieuwsberichtgeving en mediawijsheid in Vlaanderen. De focus van het onderzoek ligt op de volledige nieuwscyclus: van de nieuwsselectie door de journalist tot de mediakeuze van de mediagebruiker. De **Monitor** is een periodiek wetenschappelijk rapport over een actueel onderwerp in de Vlaamse media. In 2012 en 2013 werden twee monitors gepubliceerd waarbij de klemtoon op genderkwesties lag.¹⁵⁵

De Vlaamse overheid heeft ook een inventaris van goede praktijken op het vlak van gelijke kansen en beeldvorming ontwikkeld: **Online Kennisplatform van het Kenniscentrum voor Mediawijsheid**¹⁵⁶. Eind 2014 zullen die goede praktijken worden overgezet op een onlinekennisplatform dat nu reeds dossiers bevat over mediagebruik bij senioren, kansarme groepen, over online privacy en over 'reclamewijsheid' bij de bevolking.

De studie **Global Media Monitoring Project (GMMP)**, die vijfjaarlijks gepubliceerd wordt, analyseert de aanwezigheid van vrouwen in het nieuws in alle media wereldwijd en op dezelfde dag. Ze werd voor het eerst gevoerd in de Franse Gemeenschap door de AJP in samenwerking met CSA, de Universiteit van de vrouwen, het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen en verschillende academici (met subsidies van de Franse Gemeenschap). De eindresultaten werden eind oktober 2010 bekendgemaakt. De Franse Gemeenschap en AJP sloten een overeenkomst om de Franstalige pijler van de volgende studie voor hun rekening te nemen en op die manier een vergelijking tussen de resultaten van 2010 en 2015 mogelijk te maken.

K) Vrouwen en milieu

Tijdens het Deense voorzitterschap van de Europese Unie in het eerste semester 2012 heeft België meegewerkt aan het rapport van het Europees Instituut voor Gendergelijkheid (EIGE) over gendergelijkheid en de klimaatwijzigingen in het kader van de opvolging van het actieplatform van Peking en de ontwikkeling van de indicatoren binnen de EU.¹⁵⁷

Binnen de Vlaamse overheid voert het Steunpunt Milieu en Gezondheid sinds 1999 een project inzake humane biomonitoring om de impact van het milieubeleid op vrouwen te evalueren. Bij dit onderzoek worden bepaalde milieusubstanties opgespoord. Tijdens de verwerking van deze resultaten is rekening gehouden met de genderdimensie en daaruit blijkt dat vrouwen gevoeliger zijn voor bepaalde soorten vervuiling. Deze resultaten zijn een belangrijke informatiebron voor specifieke preventieve maatregelen en bevestigen dat humane biomonitoring een waardevol instrument is voor het beleid gericht naar bepaalde doelgroepen, zoals zwangere vrouwen.

In de huidige campagne rond humane biomonitoring (2012-2015)¹⁵⁸ vormen pasgeborenen en hun moeders een specifieke doelgroep. Bijzondere aandacht gaat naar de impact van het milieu op de gezondheid van de vrouwen uit een lagere sociaaleconomische klasse, een zeer belangrijk aspect in tijden van wereldwijde economische crisis.

L) Jonge meisjes

Kindermishandeling

In 2010 hebben de Vlaamse minister van Welzijn en de minister van Justitie een protocol over kindermishandeling ondertekend. Het bevat drie actielijnen: de voorbereiding van een beleid voor kwalitatieve zorgverlening in de strijd tegen kindermishandeling, de voorbereiding van akkoorden over de raadplegingsmodaliteiten, en de oprichting van een Vlaams Forum rond kindermishandeling. Dit forum werd in het leven geroepen om structurele problemen in de strijd tegen kindermishandeling op te lossen, om de opvolging van het protocol te organiseren en om opleidingen en bewustmakingsacties te organiseren.¹⁵⁹

In 2011 zag een Vlaams actieplan voor de preventie en opsporing van kindermishandeling het levenslicht. Dit plan is opgebouwd rond vier pijlers: de uitbreiding van de hotline 1712 (telefonische hulplijn in de strijd tegen misbruik, geweld en mishandeling van kinderen); de uitbreiding van de website www.1712.be met informatie voor slachtoffers en hulpverleners, evenals informatie over de sensibiliseringscampagne¹⁶⁰; de organisatie van een opleiding voor hulpverleners; en een engagementsverklaring over de bescherming van de seksuele integriteit van minderjarigen in het onderwijs, het sportmilieu, de jeugdsector en de kinderopvang.

De Vlaamse overheid stelde een strategisch kader op rond seksualiteit en fysieke integriteit. Dit kader verenigt een modelvisie met concrete instrumenten en algemene informatie. Sensoa en Child Focus zijn hiermee gestart als antwoord op het toenemende aantal gevallen van seksueel misbruik, onder meer in de Kerk, het sportmilieu en de sociale bijstandssector. Dit engagement resulteerde in verklaringen door de Vlaamse ministers van Welzijn, Onderwijs, Jeugd en Sport. Op dit ogenblik bestaan er vijf specifieke kaders¹⁶¹, afgestemd op de geïntegreerde jeugdbijstand, de jeugdsector, de kinderopvang, het sportmilieu en het onderwijs.

In de Franse Gemeenschap verlenen de ‘Services d’Aide à la Jeunesse’ en de ‘Services de Protection judiciaire’ bijstand aan kinderen die in gevaar of in moeilijkheden verkeren. De teams van SOS enfants zijn gespecialiseerd in de opsporing en psychosociale begeleiding van kindermishandeling.

De bevolking kan terecht op twee gratis telefoonnummers. 103, het gratis nummer van ‘Écoute-enfants’ van de Franse Gemeenschap, is 24u op 24u bereikbaar. Kinderen kunnen er hun problemen bespreken met opgeleide mensen die hen helpen om oplossingen te vinden. Ook 110, het gratis nummer van Childfocus, is de klok rond bereikbaar. Hier kan men een onrustwekkende verdwijning of seksueel misbruik melden. Childfocus komt tussenbeide bij onverklaarbare verdwijningen, ontvoeringen, weglopers, gevallen van seksuele uitbuiting en pedofilie.

Via de preventiecampagn Yapaka, een preventiecampagne van de Franse Gemeenschap, probeert men advies en steun te verlenen, zodat we met zijn allen beter kunnen samenleven (www.yapaka.be). De opdracht van de algemeen afgevaardigde voor de rechten van het kind bestaat erin om te waken over de bescherming van de rechten en belangen van de kinderen.

Strijd tegen genitale verminking bij vrouwen

Parallel met de acties beschreven in punt D over het geweld tegen vrouwen ondersteunen de Vlaamse overheid en de Franse Gemeenschap verenigingen die actief zijn in het kader van de strijd tegen genitale verminking bij vrouwen. Zo ondersteunt de Franse Gemeenschap de vzw GAMS (Groupement pour l’abolition des mutilations sexuelles féminines), die al jaren genitale verminking bij vrouwen uit de wereld probeert te helpen. Deze vereniging levert delicaat preventiewerk en werkt aan een mentaliteitswijziging waarvoor een vertrouwensband met de doelgroep moet worden opgebouwd en gehandhaafd. Sinds 2010 steunt de Franse Gemeenschap ook de vereniging INTACT. Die neemt initiatieven en ondersteunt maatregelen, in het bijzonder op juridisch en gerechtelijk vlak, die gericht zijn op het uitbannen van genitale verminking bij vrouwen en andere ‘traditionele’ praktijken die schadelijk zijn voor de gezondheid van vrouw en kind, zoals vroegtijdige of gedwongen huwelijken.

Begin 2011 heeft de Vlaamse overheid een subsidie toegekend aan de vzw INTACT om het publiek en de professionele hulpverleners via een campagne bewust te maken van deze problematiek. Er werd een informatiebrochure over het beroepsgeheim en genitale verminking bij vrouwen uitgewerkt. Daarin wordt het

probleem toegelicht, krijgt de lezer aanbevelingen om mogelijke slachtoffers, vaak kinderen, te beschermen, en werd een referentielijst van specifieke instanties opgenomen.

Op het vlak van asiel heeft het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS) specifieke preventie- en controlemaatregelen getroffen om de fysieke integriteit op te volgen bij meisjes die het risico op genitale verminking lopen en om die reden erkend zijn als vluchteling (opvolging via een medisch document dat elk jaar moet worden overgemaakt aan het CGVS en waaruit blijkt dat er geen verminking is). Tussen 2008 (invoering van het mechanisme) en eind 2013 had dit opvolgingsmechanisme van het CGVS betrekking op 500 jonge meisjes.

Hyperseksualisering van kinderen

Al jarenlang trekken verschillende actoren aan de alarmbel in verband met de mogelijk schadelijke effecten die de excessieve hyperseksualisering van de maatschappij heeft op kinderen. De openbare ruimte wordt steeds meer geërotiseerd en laat een vaak stereotiep en seksistisch beeld zien. En dat bemoeilijkt de strijd inzake gendergelijkheid. De algemeen afgevaardigde voor de rechten van het kind van de Franse Gemeenschap organiseerde begin 2014 een rondetafelgesprek met verschillende actoren actief rond kinderrechten. Het doel was om een gezamenlijk standpunt te ontwikkelen en gezamenlijke, concrete en realistische voorstellen uit te werken om kinderen zo doeltreffend mogelijk te beschermen. De overheid ondersteunde in 2013 ook de opmaak en verspreiding van een handleiding over seksualiteit ('Comment réagir aux situations d'hyper sexualisation en collectivité?') voor animatoren van vakantiecentra en al wie in groep samenleeft met kinderen en/of jongeren.

Preventie van kinderhandel, prostitutie en kinderpornografie

De Franse Gemeenschap past binnen de audiovisuele diensten en de media regels toe om de productie en verspreiding te verbieden van materiaal dat reclame maakt voor illegale praktijken op het vlak van kinderhandel, kinderprostitutie en kinderpornografie. In het verlengde van dat beleid voorziet het besluit van 21 december 2012 tot goedkeuring van de beheersovereenkomst van de RTBF voor de jaren 2012-2017 dat "de RTBF zich er algemeen toe verbindt om geen programma's met audiovisuele inhoud die in strijd zou zijn met de wet te produceren, te coproduceren, aan te kopen, te programmeren en te verspreiden".

Sport en opvoeding

Op sportief vlak levert de Franse Gemeenschap veel inspanningen om sportactiviteiten toegankelijk te maken voor iedereen. Zo stimuleert ze de toegang voor jonge meisjes tot haast alle sportkampen die worden georganiseerd in internaat/externaat sterk, aangezien de meeste kampen gemengd zijn of voor meisjes. Die vrije toegang verzwakt bepaalde stereotypen en de gewoontepraktijken. Binnen het DG Sport van de Franse Gemeenschap worden jaarlijks statistische gegevens opgesplitst naar geslacht verzameld over de deelname aan kampen, acties van de dienst 'Sport pour Tous' en de aansluiting bij de erkende federaties en sportverenigingen.

Om de strijd aan te binden met gendergerelateerde stereotypen en om gezinseducatie te stimuleren, heeft het ONE (Office de la Naissance et de l'Enfance) binnen de Franse Gemeenschap de algemene opdracht om kinderen te begeleiden in en over hun gezinssituatie en maatschappelijke omgeving. Het voert ook acties rond ouderschapsbegeleiding en gezondheidsbeleid.

c) Zijn het bezuinigingsbeleid of de bezuinigingsmaatregelen, zoals de belastingverhoging, de inkrimping van de overheidsuitgaven of de afbouw van het personeel in de overheidssector, in uw land goedgekeurd na de financiële crisis van 2007-2008 ?

Zijn er conjuncturele stabiliseringsmaatregelen genomen in uw land sinds 2009 om de gevolgen van de wereldwijde economische en financiële crisis te verzachten?

Als dat het geval is, omvatten die maatregelen een actie gericht op gendergelijkheid of waren de vrouwen erin als doelgroep opgenomen?

In vergelijking met andere Europese landen is de impact van de economische en financiële crisis op de maatschappelijke situatie aanvankelijk vrij beperkt gebleven in België. Ook al blijft de sociaaleconomische situatie van vrouwen globaal gezien minder goed dan die van mannen en heeft de economische vertraging negatieve gevolgen gehad voor de tewerkstelling, tonen verschillende indicatoren aan dat de situatie van de vrouwen op de arbeidsmarkt, op het vlak van werkloosheid of armoede, licht verbeterd is tussen 2008 en 2012, terwijl die van mannen achteruit lijkt te gaan. Tussen 2012 en 2013 is de werkloosheid gestegen, zowel bij mannen als vrouwen. Het Planbureau evalueerde de impact van de maatregelen die in 2012 werden genomen om de toegang tot werkloosheidsuitkeringen en het pensioen te beperken of te vertragen. De evaluatie van die maatregelen wijst op een gedifferentieerde impact voor vrouwen en mannen.

Indicatoren betreffende de situatie van vrouwen en mannen op het vlak van tewerkstelling, werkloosheid, ondernemerschap en armoede

Tewerkstellingsgraad 2008-2013 - Populatie van 20 tot 64 jaar						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mannen	74,7	73,2	73,5	73,0	72,7	72,3
Vrouwen	61,3	61,0	61,6	61,5	61,7	62,1
Totaal	68,0	67,1	67,6	67,3	67,2	

Tussen 2008 en 2013 is de tewerkstellingsgraad bij de mannen met 2,4 % gedaald, terwijl die bij de vrouwen met 0,8 % is gestegen. Hoewel de tewerkstellingsgraad bij de vrouwen veel lager blijft dan die bij de mannen, is het verschil tussen de mannen en de vrouwen dus gedaald: van 13,4 % tot 10,2 %.

Werkloosheidsgraad 2008-2012 - Populatie van 15 tot 64 jaar ¹⁶²						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mannen	6,5	7,8	7,2	7,7	7,4	8,7
Vrouwen	7,6	8,1	7,2	7,4	7,3	8,2
Totaal	7	8	7,2	7,6	7,4	8,5

Tussen 2008 en 2012 is de werkloosheidsgraad bij de mannen met 1,2 % gestegen, terwijl die bij de vrouwen stabiel is gebleven (-0,1 %). Het verschil tussen de werkloosheidsgraad van vrouwen en mannen is aanzienlijk kleiner geworden tussen 2008 en 2013. De oorzaak is de stijging van de werkloosheidsgraad bij de mannen tijdens deze periode. Het lijkt erop dat in 2013 de vrouwen bijna even sterk als de mannen te lijden hebben van de crisis.

Zelfstandige tewerkstelling (% van de totale actieve bevolking)					
	2008	2009	2010	2011	2012
Mannen	16,3	16,9	16,7	16,6	16,6
Vrouwen	8,5	9,0	8,8	8,5	9,0
Totaal	12,8	13,3	13,1	12,9	13,1

Tussen 2008 en 2012 is het percentage mannelijke zelfstandigen met 0,3 % gestegen, tot 16,6 %. In diezelfde periode is het percentage vrouwelijke zelfstandigen met 0,5 % gestegen tot 9 %. Terwijl het aandeel mannelijke zelfstandigen lichtjes stijgt in België, is het verschil tussen het percentage mannen en vrouwen die als zelfstandige werken dus stabiel en zeer groot gebleven (van 7,8 naar 7,6 %).

In een context van algemene economische vertraging lijkt de situatie van de vrouwen op de arbeidsmarkt zich in eerste instantie te hebben gestabiliseerd en zijn ze er zelfs licht op vooruit gegaan, terwijl die van de mannen is achteruitgegaan.

Deze evolutie is wellicht deels te verklaren door het feit dat de activiteitensectoren die als eerste werden getroffen door de crisis eerder mannelijke sectoren waren (industrie, landbouw, visserij enz.) en dat met uitzondering van de bouwsector de sectoren waar vrouwen goed vertegenwoordigd zijn (financiële activiteiten, vastgoed, overheidsadministratie, openbare diensten enz.) het best weerstand boden. Terwijl de werkloosheidsgraad bij de vrouwen vrij stabiel is gebleven tussen 2008 en 2012, zien we een substantiële stijging tussen 2012 en 2013, zowel bij de vrouwen (+ 0,9) als bij de mannen (+1,3).

Risico op armoede bij de vrouwen en de mannen in procent						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mannen	14,4	13,6	13,4	13,9	14,6	14,4
Vrouwen	15,9	15,9	15,7	15,2	16,0	15,5
Totaal	15,2	14,7	14,6	14,6	15,3	15,0

Tussen 2007 en 2012 is het armoederisico bij mannen stabiel gebleven op 14,4 %, terwijl dat risico bij vrouwen met 0,4 % gedaald is tot 15,5 %. Ook al is het verschil in armoede risico tussen mannen en vrouwen van 1,5 % in 2007 gezakt naar 1,1 % in 2012, lopen vrouwen nog altijd meer risico dan de mannen. Hierbij moeten we benadrukken dat eenoudergezinnen, waarin hoofdzakelijk de vrouwen de kosten dragen, het meest zijn blootgesteld aan het armoederisico (33,2 %), gevolgd door vrouwen ouder dan 65 jaar (23,4 %).¹⁶³

We noteren evenwel dat de subjectieve armoede¹⁶⁴ tussen 2007 en 2012 gestegen is, en vooral bij het begin van de crisis – zowel bij de mannen als bij de vrouwen.

Subjectieve armoede ¹⁶⁵				
	2007	2008	2009	2012
Mannen	14,7 %	21,0%	20,4%	21,4%
Vrouwen	16%	22,1%	21,7	23
Totaal	15,3%	21,6%	21,1%	22,3%

Deel III – Gegevens en statistieken

a) *Is een reeks nationale indicatoren vastgelegd waarmee men de vooruitgang op het vlak van gendergelijkheid kan volgen?*

De statistieken opgesplitst naar geslacht en genderindicatoren zijn essentiële elementen om beleidslijnen te kunnen uitwerken waarin de genderdimensie aan bod komt (*gendermainstreaming*), en met andere woorden rekening houden met de verschillen tussen mannen en vrouwen. Artikel 4 van de federale wet van 12 januari 2007 stipuleert dat “*elke minister er, in de domeinen die onder zijn bevoegdheden vallen, op toeziet dat de statistieken die de federale overheidsdiensten, het ministerie van Landsverdediging, de programmatorische overheidsdiensten, de overheidsinstellingen voor sociale zekerheid, de federale wetenschappelijke instellingen en de instellingen van openbaar nut in hun actiedomein produceren, verzamelen en bestellen, naar geslacht opgesplitst worden en dat er genderindicatoren worden opgesteld wanneer dit relevant is*”.

In 2011 heeft het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen de tweede editie gepubliceerd van de brochure ‘Vrouwen en mannen in België. Genderstatistieken en genderindicatoren’¹⁶⁶. In deze publicatie zijn tal van indicatoren en statistieken verzameld, opgesplitst naar geslacht op federaal niveau en biedt overzicht van de verschillen tussen vrouwen en mannen in heel wat domeinen van de Belgische samenleving (werk, armoede, combinatie arbeid en gezin, gezondheid, criminaliteit, besluitvorming, mobiliteit, opleiding enz.).

Deze brochure is een bijzonder nuttig werkinstrument, niet alleen om het nut van *gendermainstreaming* te begrijpen, maar ook om deze aanpak concreet in de praktijk om te zetten.

Begin 2012 heeft het instituut het Departement Toegepaste Economie van de Vrije Universiteit van Brussel (DULBEA) de opdracht gegeven om de federale overheidsstatistieken te analyseren, om een inventaris op te stellen van de statistieken opgesplitst naar geslacht en de genderindicatoren, om de lacunes op te sporen op het vlak van de statistieken opgesplitst naar geslacht en de genderindicatoren, en om aanbevelingen te doen.

In de zomer van 2013 ontving het instituut dat rapport¹⁶⁷, dat als basis zal dienen om de federale statistieken en het gebruik ervan te verbeteren in het kader van de invoering van *gendermainstreaming*. Een eerste stap bestaat erin om de federale administraties ertoe aan te zetten om ‘boordtabellen’ op te maken met de voornaamste genderstatistieken die verband houden met hun bevoegdheden.

Op basis van de aanbevelingen van het Adviescomité voor gelijkheid van kansen tussen de vrouwen en de mannen (een initiatief van de Senaat, met de steun van de minister van Economie) is een thematische werkgroep ‘gender en statistiek’ opgericht binnen de Hoge Raad voor de Statistiek. De opdrachten van deze werkgroep, waarvan het instituut het voorzitterschap waarneemt, bestaan erin om:

- de opsplitsing naar geslacht te verifiëren van de statistieken die de federale overheidsdiensten hebben opgesteld, net als de opmaak van genderindicatoren;
- lacunes op te sporen op het vlak van de statistieken, in samenhang met de vragen van Europese en internationale instanties;
- de genderneutraliteit van de methodologie te testen;
- na te gaan of bij de presentatie van de gegevens voldoende rekening is gehouden met de genderdimensie.

Het instituut publiceerde de studie ‘Vrouwen aan de top in 2012’. Daarin wordt de participatie van vrouwen en mannen in de hoogste functies bij bedrijven, werknemers- en werkgeversorganisaties, de media, de academische instellingen, de ordes van de vrije beroepen, ngo’s, de politieke wereld, het gerechtelijke apparaat, het leger, de overheidsadministratie en de Nationale Bank geanalyseerd.

Het instituut analyseert systematisch de resultaten van de federale, regionale en Europese verkiezingen vanuit een genderperspectief, en verzamelt informatie in verband met de lokale verkiezingen (provincie- en gemeenteraadsverkiezingen).

Sinds 2007 stelt het instituut elk jaar een rapport op van de loonkloof in België, in samenwerking met de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie en het Federaal Planbureau.

Tijdens de tweede cyclus van de Open Coördinatiemethode (OCM) in het kader waarvan de leden van de regering samen doelstellingen vastleggen op het vlak van gelijke kansen, heeft het Steunpunt Gelijkekansenbeleid van de Vlaamse overheid een nulmeting laten uitvoeren (2011). Eind 2014 (na de voltooiing van de tweede OCM-cyclus) zal de meting worden bijgewerkt en kan de geboekte vooruitgang geëvalueerd worden aan de hand van de ingeschreven indicatoren. Bij het begin van de derde cyclus zal het Steunpunt advies verlenen over de nieuwe strategische en operationele genderdoelstellingen in het OCM-doelstellingskader en de bijbehorende indicatoren uitwerken (2015).

Het eerste deel van de nulmeting¹⁶⁸ laat een aantal kerncijfers aan bod komen. Ze zijn verdeeld over vijf thema's: demografie en gezondheid, opleiding, betaald en onbetaald werk, armoede en besluitvorming. Het tweede deel gaat over de specifieke indicatoren die zijn vastgelegd in het kader van de Open Coördinatiemethode 2010-2014. De OCM-doelstellingen liggen aan de basis van de classificaties in dit tweede deel. Het derde deel bevat een aantal conclusies en aanbevelingen voor de inzameling van kerncijfers en de meetindicatoren binnen de Open Coördinatiemethode. Aan het einde van het document krijg je een overzicht met tabellen en grafieken van gegevens uit de kernindicatoren.

In de Franse Gemeenschap zijn de dimensies 'jongens-meisjes' en 'mannen-vrouwen' geïntegreerd in de verschillende bundels van de 'Onderwijsindicatoren'¹⁶⁹ sinds 2007.

Volgens de CWEHF, Waalse Raad voor de gelijkheid van mannen en vrouwen zijn tijdens de legislatuur 2009-2014 inspanningen geleverd op het vlak van genderstatistieken, onder meer met twee brochures¹⁷⁰ van en een tweeledig onderzoek (2012 en 2013) genaamd 'Baromètre social de la Wallonie' door het IWEPS, Waals instituut voor evaluatie, prospectie en statistiek. Vermeldenswaardig is ook de activering in het Marshallplan 2.Groen van een twintigtal indicatoren waarmee men de genderdimensie in de verf kan zetten bij de opvolging van het overheidsbeleid. De CWEHF stelt niettemin vast dat genderstatistieken nog ongelijk en onvolledig worden gebruikt bij de evaluatie van het overheidsbeleid.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voorzag de ordonnantie van 29 maart 2012 "*de integratie van de genderdimensie in het geheel van zijn beleidslijnen, maatregelen, begrotingsvoorbereidingen of acties en dit met het oog op het vermijden of corrigeren van eventuele ongelijkheden tussen vrouwen en mannen*", expliciet de invoering van instrumenten om de ongelijke kansen van mannen en vrouwen te meten en hierover gegevens in te zamelen. Hoewel deze maatregelen pas van kracht worden tijdens de volgende legislatuur, zijn de overheidsinstanties sinds 2012 verplicht om de statistieken die verband houden met hun actieterrein, op te splitsen naar geslacht.

b) Is er al begonnen met de inzameling en de samenstelling van de gegevens over de "Minimum set of gender indicators" dat de Commissie Statistiek van de VN in 2013 heeft goedgekeurd?

De verzameling en samenstelling van gegevens in het kader van de "Minimum set of gender indicators" is momenteel aan de gang in België. De meeste indicatoren in dit document dat de Commissie Statistiek van de VN in 2013 heeft goedgekeurd, zijn gegevens die België heeft overgemaakt aan de verschillende instellingen (IAO, OESO, WGO, UIS enz.).

c) Is er al begonnen met de inzameling en de samenstelling van de gegevens over de nieuwe indicatoren inzake geweld tegen vrouwen, zoals goedgekeurd door de Commissie Statistiek van de VN in 2013?

In 2010 heeft het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen een eerder vermelde studie uitgevoerd over de ervaringen van vrouwen en mannen inzake psychologisch, fysiek en seksueel geweld.¹⁷¹

Via deze studie werd getracht een beter zicht te krijgen op de frequentie, de vormen en de ernst van fysiek, seksueel en psychologisch gendergerelateerd geweld dat vrouwen en mannen ervaren, evenals de risico- en beschermingsfactoren. Ook economisch geweld kwam aan bod in deze studie.

Zowel de aard van het ervaren geweld in de loop van de afgelopen twaalf maanden of in de loop van hun leven, de ernst ervan, als de relatie met de dader en een categorisering per leeftijdsgroep werden onderzocht. Er ging veel aandacht naar geweld tussen huidige of voormalige partners. Deze studie maakt het dus mogelijk om een antwoord te bieden op de indicatoren 1 tot 8. Deze studie moet echter hernieuwd om over meer actuele cijfers te beschikken, desgevallend rekening houdend met de recente werkzaamheden van het Europees Instituut voor

Gendergelijkheid (rapport van het Cypriotische voorzitterschap in 2012) en het recente onderzoek over geweld tegen vrouwen door het Europees Agentschap van de fundamentele rechten van de Europese Unie (publicatie maart 2014).

Met betrekking tot indicator 9 is op initiatief van Volksgezondheid ook een kwantitatief onderzoek uitgevoerd naar het aantal besneden vrouwen in België zijn en het aantal meisjes het risico op besnijdenis lopen¹⁷². Die gegevens worden momenteel bijgewerkt.

Meer algemeen wil het instituut in de loop van het jaar 2014 werkzaamheden opstarten naar de indicatoren in verband met gendergerelateerd geweld, door een wisselwerking op te zetten tussen de verschillende betrokken entiteiten. De indicatoren in verband met geweld tegen vrouwen die de Commissie Statistiek van de Verenigde Naties heeft goedgekeurd, zullen aan bod komen bij deze inspanningen.

d) Via welke processen zijn gegevens ingezameld over de situatie van specifieke vrouwengroepen, zoals vrouwen op het platteland, oudere vrouwen, vrouwen met een handicap, autochtone vrouwen, vrouwen met hiv/aids of andere groepen?

De Studiedienst van de Vlaamse regering voert zowel algemene analyses uit als onderzoeken naar de participatie aan de samenleving van doelgroepen zoals personen met een handicap, oudere personen enz. Elk jaar organiseert de Studiedienst een grote enquête over de culturele en economische veranderingen in de samenleving, waarbij rekening wordt gehouden met gender, de houding tegenover mensen met een handicap, tegenover etnische minderheden enz. De inzameling van specifieke gegevens valt onder de verantwoordelijkheid van de verschillende ministeries (via subsidies voor onderzoek of via de 21 steunpunten). De gezondheid van lesbische en biseksuele meisjes bijvoorbeeld werd specifiek onderzocht met subsidies van het gelijkkansenbeleid. Ook de inzameling van de gegevens over personen met een handicap werd zo gefinancierd. Deze inspanning wordt gecoördineerd door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) en zijn partners.

In 2012 heeft het IWEPS, het Waals instituut voor de evaluatie, prospectie en statistiek een mededeling voorgelegd aan de Vrouwenuniversiteit over de situatie de vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt en op het vlak van opleidingen. Sinds 2012 houden alle indicatoren van het AWIPH, het Waals agentschap voor de integratie van personen met een handicap rekening met gender.

In heel wat statistieken die de bevoegde instanties publiceren, komen verschillende kruisingen van gegevens (leeftijd, nationaliteit enz.) met die van het geslacht aan bod. Daardoor is het mogelijk om de analyse van de situatie van specifieke vrouwengroepen te verfijnen.

De statistieken over de hiv-besmetting of aidsaandoeningen die het federaal Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid publiceert, zijn opgesplitst per geslacht.

Deel IV – De prioriteiten die zich aftekenen

a) Wat zijn de voornaamste prioritaire actiepunten in de komende drie tot vijf jaar om de toepassing te versnellen van de Verklaring en het Actieprogramma van Peking en de teksten die voortvloeien uit de drieëntwintigste buitengewone zitting van de Algemene Vergadering, net als de latere intergouvernementele akkoorden met het oog op de realisatie van gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen op nationaal niveau?

Op 25 mei aanstaande vinden er in België verkiezingen plaats voor alle beleidsniveaus. In die context lijkt het moeilijk om de concrete prioritaire actiepunten te preciseren voor de komende jaren inzake gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen.

Gendergelijkheid zal een hoofdbekommernis blijven voor toekomstige regeringen. Het gaat om een van de fundamentele waarden van de EU en de Belgische regeringen hebben het begrip gendergelijkheid (*gender equality*) altijd verdedigd. Het **engagement voor gelijke kansen van vrouwen en mannen en de verdediging van die gelijkheid is een integraal onderdeel van de onvervreembare universele mensenrechten**. Beleidslijnen inzake gendergelijkheid zijn ook essentieel voor de economische groei en dragen bij tot een betere werking van onze samenleving.

De steun aan de institutionele mechanismen om gelijke kansen van vrouwen en mannen te bevorderen, maar ook aan het maatschappelijk middenveld zal worden voortgezet. Maatregelen of actieplannen om alle betrokken actoren beter te laten samenwerken aan initiatieven, in voorkomend geval op de verschillende beleidsniveaus, zullen overwogen worden.

De verschillende regeringen zullen, naast een specifiek gelijkheidsbeleid op vlak van gender, de **invoering van een strategie voor gendermainstreaming** zeker voortzetten.

De toepassing ervan blijft een uitdaging, met name als het gaat over *genderbudgeting*. De inzet is ervoor te zorgen dat *gendermainstreaming* een doeltreffend middel wordt om de samenleving concreet te doen evolueren naar meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Dat zal menselijke en eventueel financiële middelen vergen, maar vooral de ondersteuning en betrokkenheid van alle regeringen en de administraties die onder hun bevoegdheden vallen. Een sterk engagement om de genderdimensie te integreren in het gevoerde beleid is een van de fundamentele voorwaarden om ongelijke kansen tussen mannen en vrouwen te voorkomen, in het bijzonder op sociaaleconomisch vlak. Er moet bovendien blijvend ingezet worden op de betere beschikbaarheid van genderstatistieken en genderindicatoren, zodat het overheidsbeleid vanuit die invalshoek geëvalueerd kan worden.

Meerdere factoren liggen aan de basis van de **ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt** en deze kennen vaak een onderlinge samenhang: de loonkloof, een moeilijk combinatie van werk en gezin, verticale segregatie, seksistische stereotypen, 'ongewild' deeltijds werk enz. België zal er daarom op toezien dat er transversaal en in overleg wordt gewerkt om de doeltreffendheid en de coherentie van de acties te verzekeren.

De regeringen zullen ook extra aandacht moeten besteden aan de tewerkstelling van vrouwen die het minst vertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt: alleenstaande vrouwen met kinderen, oudere vrouwen of vrouwen met een migratieachtergrond.

Een **nieuw meerjarig nationaal actieplan ter bestrijding van gendergerelateerd geweld** zal moeten worden goedgekeurd zodat de inspanningen om deze problematiek doeltreffend te bestrijden, verder gezet kunnen worden en de ontwikkeling van gezamenlijke en geïntegreerde interventiestrategieën op dat vlak te versterken. Dit plan zal verruimd moeten worden tot seksueel geweld, zoals blijkt uit de voorbereidende werken en het overleg met het maatschappelijk middenveld hieromtrent. Het plan zal in de lijn moeten liggen van de internationale en Europese verbintenissen die België is aangegaan, in het bijzonder **het Verdrag van de Raad van Europa voor de preventie en de strijd tegen geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld**. Dat verdrag, dat België heeft ondertekend op 11 september 2012, **wordt binnenkort bekrachtigd**.

Ook de evenredige participatie van vrouwen en mannen in de **besluitvorming** zal naar alle waarschijnlijkheid opnieuw een centraal aandachtspunt zijn voor de volgende regeringen. De voorbije jaren zijn heel wat wetten goedgekeurd om een meer evenwichtige participatie van vrouwen aan de besluitvorming te bevorderen – op

politiek vlak, in adviesorganen, in bepaalde directiecomités op overheidsniveau en in de raden van bestuur van bepaalde private en overheidsbedrijven of instellingen van algemeen nut. De recentere wetgevingsinitiatieven daaromtrent zullen moeten worden opgevolgd en geëvalueerd, zodat men de vooruitgang kan vaststellen en desgevallend begeleidende maatregelen of een versterking van de wetgeving kan overwegen. Er kan overwogen worden bepaalde domeinen bijzondere aandacht te geven, zoals de vertegenwoordiging van vrouwen in de diplomatie, de economische besluitvorming of andere kritieke sectoren.

De strijd tegen seksistische stereotypen en bewustmakingsacties om de gendergelijkheid te bevorderen zullen ook de komende jaren een prioriteit zijn, en dit zowel binnen onderwijs, media (waaronder reclame) als cultuur. Jongeren, zowel meisjes als jongens, zullen een speciale doelgroep blijven, vooral via de scholen. In die context zal relationele en seksuele opvoeding extra aandacht krijgen.

De verschillende regeringen zullen erop toezien om **onafhankelijke mechanismen te handhaven, te creëren, en efficiënter en toegankelijker te maken, rekening houdend met de aanbevelingen van de ECRI¹⁷³, om tegemoet te komen aan de vragen of klachten van burgers die het slachtoffer zijn van discriminatie op basis van geslacht**, en dat voor het hele land, om zo een optimale juridische bescherming te verzekeren. De bewustmaking van de actoren in het veld en de onderlinge samenwerking kunnen prioritaire pijlers vormen. De wetten die zijn goedgekeurd in toepassing van de EU-richtlijnen zullen worden geëvalueerd en eventuele lacunes geïdentificeerd.

b) Wat zijn de prioriteiten en aanbevelingen van uw land om de gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen te versterken in de debatten die aan de gang zijn over de doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling en het ontwikkelingsprogramma voor na 2015?

In het post-2015 doelstellingskader moet een specifieke doelstelling in verband met de gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen worden gehandhaafd en zelfs aanzienlijk versterkt worden. Deze nieuwe doelstelling moet ambitieuzer zijn dan die van de MOD's en de structurele oorzaken van gendergerelateerde discriminatie aanpakken. De bevordering van gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen meer prioriteit krijgen, en daarbij moet de nadruk liggen op de verwezenlijking van de rechten van de vrouw. Drie onderwerpen vereisen dringend actie. Vooreerst het geweld tegen vrouwen. Elk toekomstig kader moet prioritair concrete acties bevatten om geweld te elimineren, zowel in de privésfeer als in de openbare ruimte. Vervolgens moeten de capaciteiten en middelen voortaan gelijk worden verdeeld. Om de sociale en economische zekerheid van vrouwen te verbeteren, moeten ze vaardigheden kunnen verwerven, behouden en versterken in verschillende domeinen, zoals cultuur of gezondheid, en dit o.m. via de realisatie van hun seksuele en reproductieve rechten. Gendergelijkheid kan niet doeltreffend zijn zonder de concretisering van de seksuele en reproductieve rechten en de toegang tot informatie, opleidingen en gezondheidsdiensten op dat vlak. Het is ook van primordiaal belang om ervoor te zorgen dat vrouwen gelijke toegang hebben tot middelen zoals grondeigendom, waardig werk en een redelijk inkomen, opdat ze kunnen uitgroeien tot volwaardige economische actoren. Een universele sociale bescherming tijdens de hele levenscyclus moet een van de prioriteiten vormen van het kader post-2015, zodat vrouwen en meisjes minder kwetsbaar worden en betere bescherming tegen risico's genieten. Ten slotte moet de stem van de vrouwen worden gehoord. Vrouwelijk leiderschap en participatie van vrouwen aan de besluitvorming moeten worden aangemoedigd. Een specifieke doelstelling kan evenwel niet volstaan. Het is essentieel dat het nieuwe kader gendergelijkheid op een allesomvattende manier benadert, via de integratie van een genderperspectief in alle andere doelstellingen meer bepaald geschikte doelstellingen en indicatoren die opgesplitst zijn naar geslacht. De integratie van een genderdimensie in elke doelstelling is dus een absolute noodzaak.

¹ Meer informatie over het proces voor de uitwerking van het Belgische nationale onderzoek vindt u in bijlage 1.

² Een gedetailleerde omschrijving van de beleidsniveaus in België vindt u in het gemeenschappelijke basisdocument van de internationale instrumenten met betrekking tot de rechten van de mens van juli 2012: HRI/CORE/BEL/2012.

³ Zie hiervoor het zevende periodieke verslag van België met betrekking tot de toepassing van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen – CEDAW: §133-136.

⁴ Wet van 12 januari 2007 strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de Wereldvrouwenconferentie die in september 1995 heeft plaatsgevonden, en waarbij de genderdimensie in alle aspecten van het federale beleid is geïntegreerd (B.S. van 13 februari 2007); ordonnantie van 29 maart 2012 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (B.S. van 13 april 2012). Decreet van 21 juni 2013 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van de Franse Gemeenschapscommissie. Decreet van het Waalse Gewest van 11 april 2014 houdende de integratie van de genderdimensie in alle aspecten van het beleid van het Waalse Gewest.

⁵ De toepassing van het MOC is opgenomen in het Vlaamse kaderdecreet betreffende het gelijkheids- en gelijkebehandelingsbeleid (10 juli 2008).

⁶ Artikel 11, § 2 van de wet van 19 maart 2013 met betrekking tot de ontwikkelingssamenwerking (B.S. van 12 april 2013).

⁷ Loonkloof op basis van het gemiddelde bruto-uurloon van voltijdse en deeltijdse medewerkers in de privésector en de sectoren onderwijs, gezondheidszorg en cultuur.

⁸ www.genderklik.be

⁹ In bijlage 2 vindt u een gedetailleerde omschrijving van en aanvullingen op de vooruitgang die in de wetgeving is geboekt op het vlak van de gelijkheid van vrouwen en mannen sinds 1995 (behandeld in dit hoofdstuk).

¹⁰ Ga voor meer informatie over de activiteiten van de Directie Gelijkheid van Kansen naar: <http://www.egalite.cE.be/>

¹¹ Enkele van de opdrachten en verwezenlijkingen van de Directie Gelijkheid van Kansen zijn: bestrijding van geweld tegen vrouwen; bestrijding van seksistische stereotypes in de audiovisuele en andere media; gemengdheid en gelijkheid van de geslachten in het onderwijs en de vormingssector; opleiding tot het relationele, affectieve en seksuele leven; evenwichtige deelname van vrouwen en mannen bij de besluitvorming; cultuur; voorbereiding en invoering van het decreet van de Franse Gemeenschap met betrekking tot de strijd tegen bepaalde vormen van discriminatie; en plaatselijk beleid in verband met de gelijkheid van vrouwen en mannen.

¹² Wet van 12 januari 2007 strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de Wereldvrouwenconferentie die in september 1995 heeft plaatsgevonden, en waarbij de genderdimensie in alle aspecten van het federale beleid is geïntegreerd (B.S. van 13 februari 2007).

¹³ Koninklijk Besluit tot vastlegging van de samenstelling, de opdrachten en de werkingsregels van een interdepartementale coördinatiegroep, net als van het niveau van minimale kwalificaties van zijn leden in uitvoering van artikel 8 van de wet van 12 januari 2007 strekkende tot de controle op de toepassing van de resoluties van de Wereldvrouwenconferentie die in september 1995 heeft plaatsgevonden en tot de integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen (B.S. van 8 februari 2010).

¹⁴ Ordonnantie van 29 maart 2012 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (B.S. van 13 april 2012).

¹⁵ Decreet van 21 juni 2013 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van de Franse Gemeenschapscommissie.

¹⁶ Zie bijlage 3.

¹⁷ Meer informatie over de onderzoeksdomeinen van de Vlaamse overheid vindt u in bijlage 4.

¹⁸ http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/advisory-committee/index_en.htm

¹⁹ http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/gender-mainstreaming/index_en.htm

²⁰ http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/tools/statistics-indicators/platform-action/index_en.htm

²¹ http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/good-practices/index_en.htm

²² http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/other-institutions/european-institute/index_en.htm

²³ Dit cijfer combineert drie indicatoren die worden gebruikt in het kader van de strategie Europa 2020: de armoederisicodrempel, de materiële deprivatie en de huishoudens met een lage werkintensiteit.

²⁴ De indicator 'armoederisicodrempel' geeft het percentage individuele leden van een gezin weer van wie het beschikbare inkomen lager ligt dan 60 % van het gelijkwaardige mediaaninkomen van de gezinnen.

²⁵ Er is sprake van materiële deprivatie als een persoon in een gezin leeft dat kampt met minstens vier problemen uit een lijst van negen (bv. geen onvoorziene uitgaven kunnen opvangen, zijn woning niet voldoende kunnen verwarmen enz.).

²⁶ De werkintensiteit van een gezin wordt berekend als de verhouding van het (1) totale aantal maanden dat de volwassen leden van het gezin (jonger dan 60 jaar) in de loop van het vorige kalenderjaar hebben gewerkt tot (2) het totale aantal maanden dat de volwassen leden van het gezin (jonger dan 60 jaar) in theorie kunnen werken tijdens een jaar.

²⁷ Daling met 380.000 personen 'met risico op armoede of uitsluiting' tegen het jaar 2020.

²⁸ Decreet van 17 juli 2003 met betrekking tot de steun aan het verenigingsleven op het gebied van de permanente opvoeding en de ministeriële omzendbrief van 15 mei 2001 met betrekking tot de subsidie van tijdelijke projecten van permanente opvoeding en creativiteit, en de financiering van de Centres d'Expression et de Créativité.

²⁹ Acties die zijn gevoerd op het vlak van wiskunde, wetenschappen en technologie + cijfers en percentages van mannen en vrouwen met een diploma van wiskunde, wetenschappen en technologie in de Vlaamse overheid, zie bijlage 5.

³⁰ Lijst van projecten met betrekking tot de genderdimensie in het onderwijs in de Vlaamse overheid, zie bijlage 6.

³¹ Lesbian, gay, bisexual and transgender.

³² Lijst van projecten met betrekking tot de stereotypes in onderwijsmateriaal in de Vlaamse overheid, zie bijlage 7.

³³ Bijvoorbeeld aan de Vrije Universiteit Brussel: <http://www.vub.ac.be/en/nieuws/2014/03/12/vrije-universiteit-brussel-presents-its-gender-action-plan>

³⁴ Meer informatie over die onderzoeken vindt u via de volgende link: <http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=3653> et en annexe 8.

³⁵ Meer informatie over deze hulpmiddelen vindt u via de volgende link: <http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=7674>

³⁶ Meer informatie vindt u via de volgende link: www.gdbd.be en in bijlage 9.

³⁷ Meer informatie vindt u via de volgende link: www.technogirls.be en in bijlage 9.

³⁸ Decreet van 19 mei 2006 met betrekking tot de goedkeuring en de verspreiding van schoolhandboeken, onderwijssoftware en andere pedagogische instrumenten binnen de instellingen van het verplicht onderwijs.

- ³⁹ Artikelen 3, 1° en 12, 1° van het Decreet van 19 mei 2006 met betrekking tot de goedkeuring en de verspreiding van schoolhandboeken, onderwijssoftware en andere pedagogische instrumenten binnen de instellingen van het verplicht onderwijs.
- ⁴⁰ Publicatie beschikbaar op www.egalite.cfwb.be.
- ⁴¹ Meer informatie via de volgende link: <http://www.enseignement.be/index.php?page=24712&navi=870>
- ⁴² Meer informatie over deze operatie vindt u via de volgende link: <http://www.litteraturedejeunesse.cfwb.be/index.php?id=10094>
- ⁴³ Meer informatie via de volgende link: www.egalitefillesgarcons.cfwb.be
- ⁴⁴ Meer informatie vindt u via de volgende link: <http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=3739>
- ⁴⁵ Meer informatie vindt u via de volgende link: www.avg-carhif.be/cms/index.php
- ⁴⁶ Publicatie beschikbaar op:
http://www.egalite.cfwb.be/index.php?eID=tx_nawsecured&u=0&file=fileadmin/sites/sdec/upload/sdec_super_editor/sdec_editor/document/s/Rapport_finaux_des_recherches_enseignement/Genderatwork_-_FillesGarcons-maternelle.pdf&hash=524e21907b30c5ef36570ea6d5dfff19c54d930d
- ⁴⁷ Dit percentage is tussen 2009 en 2011 stabiel gebleven. Gegevens: OESO <http://www.oecd.org/els/health-systems/oecdhealthdata2013-frequentlyrequesteddata.htm>
- ⁴⁸ <http://www.health.fgov.be/internet2Prd/groups/public/@public/@dg2/@myhealth/documents/ie2divers/19089653.pdf>
- ⁴⁹ <http://health.belgium.be/internet2Prd/groups/public/@public/@mixednews/documents/ie2faq/19089854.pdf>
<http://www.health.belgium.be/eportal/Healthcare/Specialisedcare/CancerPlan/History/index.htm>
http://www.diversite.be/diversiteit/files/File/studies/2012/2011_12_16_rapport%20final_FR.pdf
- ⁵⁰ Europees project dat bedoeld is om de komende drie jaar de toegang tot een hoogwaardige gezondheidszorg voor migranten, Roma en andere kwetsbare etnische minderheidsgroepen te verbeteren.
- ⁵¹ <http://www.seksuelevorming.be/materiaal/uw-seksuele-gezondheid> en HIV-SAM.
- ⁵² <http://www.expertisecentrum-vollemaan.be/projecten/kwetsbarevrouwen.php>
- ⁵³ Project <http://www.hivsam.be/EN/home.html>
- ⁵⁴ Campagne EVRAS (Éducation à la vie relationnelle, affective et sexuelle) voor iedereen.
- ⁵⁵ www.sireas.be
- ⁵⁶ <http://www.platfemmes.be/>
- ⁵⁷ Besluit van de regering van de Franse Gemeenschap van 30 april 2004 betreffende het vijfjarenprogramma voor de bevordering van de gezondheid 2004-2008, verlengd tot 31.12.2014.
- ⁵⁸ Besluit van 20 oktober 2005 dat het operationele gemeenschapsprogramma vastlegt, verlengd tot 30.06.2015.
<http://www.sante.cfwb.be/index.php?id=3679>
- ⁵⁹ Opname van de preventie van gendergeweld in de campagnes voor de bevordering van de gezondheid in de FWB, zie bijlage 10.
- ⁶⁰ http://www.one.be/fileadmin/user_upload/accomp/coordination_medicale/Recom_preconceptional_care_En.pdf
- ⁶¹ U kunt dit document raadplegen via de volgende link:
http://igvm-iefh.belgium.be/fr/domaines_action/violence_entre_partenaires/
- ⁶² U kunt dit document raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/domaines_action/violence/
- ⁶³ Zie http://igvm-iefh.belgium.be/fr/actualite/knelpunten_en_aanbevelingen_inzake_de_aanpak_van_seksueel_geweld.jsp?referer=tcm:337-242429-64
- ⁶⁴ Wet van 7 november 2011 tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en de wet van 22 maart 1999 betreffende de identificatieprocedure via DNA-onderzoek in strafzaken.
- ⁶⁵ Wet van 2 april 2014 tot wijziging van artikel 162 van het Wetboek van strafvordering (doc. 53 26/75).
- ⁶⁶ Wet van 30 november 2011 tot wijziging van de wetgeving wat de verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie betreft.
- ⁶⁷ Wet van 23 februari 2012 tot wijziging van artikel 458bis van het strafwetboek om het uit te breiden tot misdrijven van huishoudelijk geweld.
- ⁶⁸ Wet van 15 mei 2012 betreffende het tijdelijke huisverbod in geval van huiselijk geweld.
- ⁶⁹ Wet van 15 juni 2012 tot bestraffing van de overtreding van het tijdelijke huisverbod en tot wijziging van artikelen 594 en 627 van het Gerechtelijk Wetboek.
- ⁷⁰ Wet van 2 juni 2013 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek, de wet van 31 december 1851 met betrekking tot de consulaten en de consulaire rechtsmacht, het Strafwetboek, het Gerechtelijk Wetboek en de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen met het oog op de strijd tegen schijnhuwelijken en schijnwettelijk samenwonen.
- ⁷¹ Wet van 29 april 2013 tot wijziging van artikel 433quinquies van het Strafwetboek met het oog op het verduidelijken en het uitbreiden van de definitie van mensenhandel.
- ⁷² Wet van 24 juni 2013 houdende bestraffing van de exploitatie van bedelarij en van prostitutie, mensenhandel en mensensmokkel in verhouding tot het aantal slachtoffers.
- ⁷³ Wet van 27 november 2013 tot aanvulling van de artikelen 43bis, 382ter en 433novies van het Strafwetboek, evenals artikel 77sexies van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen met betrekking tot de bijzondere verbeurdverklaring.
- ⁷⁴ Gegevens met betrekking tot bepaalde vormen van geweld tegen vrouwen, zie bijlage 11.
- ⁷⁵ COL 3/2006 van 1 maart 2006 van het College van Procureurs-Generaal bij de hoven van beroep betreffende de definitie van intrafamiliaal geweld en extrafamiliale kindermishandeling, de identificatie en de registratie van de dossiers door de politiediensten en de parketten.
- ⁷⁶ COL 4/2006 van 1 maart 2006 van de minister van Justitie en van het College van procureurs-generaal met betrekking tot het strafrechtelijke beleid op het vlak van partnergeweld.
- ⁷⁷ U kunt deze evaluatie raadplegen via de volgende link:
http://www.dsb-spc.be/web/index.php?option=com_content&task=view&id=132
- ⁷⁸ Zie bijlage 11.
- ⁷⁹ Zie <http://www.diversite.be/rapport-annuel-traite-et-traffic-des-%C3%AAtres-humains>
- ⁸⁰ U kunt deze folder raadplegen via de volgende link:
http://igvm-iefh.belgium.be/fr/publications/breek_de_stilte_voor_je_zelf_gebroken_bent.jsp?referer=tcm:337-113879-64
- ⁸¹ Besluit van 18 januari 1995 van de regering van de Franse Gemeenschap met betrekking tot de verspreiding van educatieve gezondheids campagnes door radiozenders, B.S. 19/04/1995
- ⁸² Zie www.violencesentrepartenaires.be
- ⁸³ Meer informatie vindt u via de volgende link:
<http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/socialissues/Domesticviolence/index.htm>
- ⁸⁴

⁸⁵ Zie <http://www.violencesconjugales.be/>

⁸⁶ Zie <http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=11430>

⁸⁷ Zie www.1712.be

⁸⁸ Zie <http://www.klasse.be/leraren/ceerstelij.php>

⁸⁹ Zie www.marieetfred.be

⁹⁰ Zie www.fredetmarie.be

⁹¹ Het steunpunt voor de bestrijding van partnergeweld, dat op 5 september 2013 door de Waalse regering is opgericht, heeft de volgende opdrachten:

- 1- de preventie van geweld;
- 2- statistische gegevens uitwerken en harmoniseren;
- 3- onderzoeken, studies en analyse uitvoeren;
- 4- de betrokken partijen opleiden;
- 5- adviezen opstellen;
- 6- bijdragen leveren aan internationale rapporten en Wallonië vertegenwoordigen in verband met deze thema's.

Het centrum zal ondersteuning krijgen van een stuurcomité dat de structuur via een netwerk in verbinding zal stellen met de openbare instellingen die gezamenlijk de bevoegdheden over dit thema uitoefenen. Een vertegenwoordiger van het Instituut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique (IWEPS), van de Directie Gelijke Kansen van de Franse Gemeenschap en het Instituut voor de Gelijke Kansen van Vrouwen en Mannen zouden in dit stuurcomité worden uitgenodigd. Twee vertegenwoordigers van het kabinet van de minister van Gelijke Kansen en twee vertegenwoordigers van de algemene directie zetelen er permanent in. Uitzonderlijk kunnen vertegenwoordigers uit het verenigingsleven of academici worden uitgenodigd naargelang de behandelde thema's of – als het stuurcomité dit wenst – om de werking van het comité te vergemakkelijken.

⁹² Zie http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/SAS_rapport_fr.pdf

⁹³ U kunt dit onderzoek raadplegen via de volgende link: <http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/socialissues/excision/index.htm>

⁹⁴ Voor meer informatie: http://www.laurette-onkelinx.be/articles_docs/MGF_Etude_Prevalence_02_2014.pdf

⁹⁵ Zie <http://www.strategiesconcertees-mgf.be/>

⁹⁶ U kunt deze handleiding raadplegen via de volgende link: <http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/socialissues/excision/index.htm>

⁹⁷ U kunt deze brochure raadplegen via de volgende link: <http://www.intact-association.org/Pages/secret-professionnel.html>

⁹⁸ U kunt deze evaluatie raadplegen via de volgende link: <http://figvm->

iehf.belgium.be/fr/binaries/rapport%20final%20crime%20d%27honneur%20FR_tcm337-220966.doc

⁹⁹ U kunt deze brochure raadplegen via de volgende link: http://figvm-iehf.belgium.be/fr/binaries/67%20-%20Violence%20i%20C3%A9%20C3%A0%20honneur_FR_tcm337-225638.pdf

¹⁰⁰ Zie http://www.dsb-spc.be/web/index.php?option=com_content&task=view&id=142&Itemid=216

¹⁰¹ U kunt deze brochure raadplegen via de volgende link: <http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=1753>

¹⁰² Zie <http://monmariagemappartient.be/>

¹⁰³ Zie <http://www.mariagemigration.org/>

¹⁰⁴ Zie <http://www.strategiesconcertees-mgf.be/>

¹⁰⁵ Ministeriële omzendbrief van 26 september 2008 inzake de invoering van een multidisciplinaire samenwerking met betrekking tot de slachtoffers van mensenhandel en/of van bepaalde zwaardere vormen van mensensmokkel. U kunt deze omzendbrief raadplegen via de volgende link: http://www.diversite.be/index.php?action=wetgeving_detail&id=67

¹⁰⁶ Bron: Eurostat 2012 / leeftijdsgroep 20-64 jaar.

¹⁰⁷ Bron: Eurostat 2011 / leeftijdsgroep 55-64 jaar.

¹⁰⁸ National target: 73,2 %.

¹⁰⁹ De arbeidswet van 16 maart 1971, gewijzigd door de wet houdende diverse bepalingen van 6 mei 2009 (B.S. van 19 mei 2009).

¹¹⁰ Zie wet van 11 juni 2011 tot wijziging van de wetgeving wat de bescherming van het vaderschapsverlof betreft en de wet van 11 juni 2011 tot wijziging van de arbeidswet van 16 maart 1971 in verband met de bescherming tegen ontslag in geval van omzetting van moederschapsverlof in vaderschapsverlof.

¹¹¹ Bron:

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do;jsessionid=9ea7d07e30e214ab51afe8764799a86b84d72d2d6b6e.e34Mbx_eSahmMa40LbNiMbxaMc3uLe0

¹¹² Koninklijk Besluit van 31 mei 2012 tot omzetting van Richtlijn 2010/18/EU van de Raad van 8 maart 2010 tot uitvoering van het door BUSINESSEUROPE, UEAPME, het CEEP en het EVV afgesloten herziene raamakkoord inzake ouderschapsverlof en tot intrekking van richtlijn 96/34/EG/, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 1 juni 2012.

¹¹³ Behalve tussen 2011 en 2012, toen het aantal gebruikers van ouderschapsverlof voor het eerst sinds de invoering ervan daalde (- 3,4 %).

Deze daling is te wijten aan een lichte terugval van het aantal vrouwen. Tussen 2012 en 2013 is dat aantal weer gestegen met 4,8 %.

¹¹⁴ Op 1 oktober 2010 bijvoorbeeld raamde de Franse Gemeenschap haar dekkingsgraad op 44,5 % (rekening houdend met de gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde opvangmilieus en de aanwezigheid op school van 2,5- tot 3-jarigen).

¹¹⁵ Wet van 22 april 2012 ter bestrijding van de loonkloof tussen mannen en vrouwen (B.S. van 28 augustus 2012).

¹¹⁶ <http://www.rent-a-man-now.be/> en <http://www.cgslb.be/uploads/media/journee-internationale-de-la-femme-2012.pdf>

¹¹⁷ https://acv-csc-metea.csc-en-ligne.be/Images/brochureloonkloofFR_tcm141-224017.PDF

¹¹⁸ Vlaamse brochure uit 2012: 'Je studie nu bepaalt mee je loon later'.

¹¹⁹ www.genderklik.be

¹²⁰ http://www.gelijkekansen.be/Portals/GelijkeKansen/Brochure%20Notaris_V5_Interactief.pdf

¹²¹ Herziening van titel II van de grondwet, met de bedoeling er een artikel 11bis in te voegen betreffende het recht van de vrouwen en de mannen op gelijkheid en de bevordering van de gelijke toegang tot door verkiezing verkregen en openbare mandaten (B.S. van 21 februari 2002).

¹²² Wet van 17 juni 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van het Europees Parlement (B.S. van 28 augustus 2002); wet van 18 juli 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de federale wetgevende kamers en van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap (B.S. van 28 augustus 2002); bijzondere wet van 18 juli 2002 tot waarborging van

een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de Waalse Gewestraad, de Vlaamse Raad en de Brusselse Hoofdstedelijke Raad (B.S. van 13 september 2002).

¹²³ Bijzondere wet van 5 mei 2003 op de gewaarborgde aanwezigheid van personen van verschillend geslacht in de Vlaamse regering, de regering van de Franse Gemeenschap, de Waalse regering, de Brusselse hoofdstedelijke regering en onder de Gewestelijke Staatssecretarissen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (B.S. van 12 juni 2003); wet op de gewaarborgde aanwezigheid van personen van verschillend geslacht in de regering van de Duitstalige Gemeenschap (B.S. van 12 juni 2003).

¹²⁴ Voor meer informatie over de campagne: <http://www.gelijkekansen.be/Praktisch/Campagnes.aspx>

¹²⁵ Aantallen en percentages van vrouwen in de verschillende parlementen en regeringen van ons land, zie bijlage 12.

¹²⁶ Koninklijk Besluit tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 2 oktober 1937 houdende het statuut van het rijkspersoneel (B.S. van 8 juni 2012).

¹²⁷ Koninklijk Besluit van 19 januari 2010 tot vaststelling van de samenstelling en de werking van de Commissie voor de bevordering van de evenwichtige aanwezigheid van mannen en vrouwen in adviesorganen (B.S. van 2 februari 2010). Koninklijk Besluit van 19 januari 2010 tot vaststelling van de nadere regels bedoeld in artikel 1 van de wet van 20 juli 1990 ter bevordering van de evenwichtige aanwezigheid van mannen en vrouwen in organen met adviserende bevoegdheid, met het oog op het vaststellen, vervolledigen en actualiseren van de lijst van adviesorganen die binnen het toepassingsgebied van de wet vallen (B.S. van 2 februari 2010).

¹²⁸ Decreet houdende de bevordering van een meer evenwichtige participatie van vrouwen en mannen in advies- en bestuursorganen van de Vlaamse overheid (B.S. van 6 augustus 2007).

¹²⁹ Vlaamse Instellingen, Organen en Mandaten.

¹³⁰ Decreet van 17 juli 2002 tot de bevordering van de gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de adviesorganen (B.S. van 13 september 2002).

¹³¹ Meer informatie over de campagne 'Egalité, mixité et association' vindt u via de volgende link:

<http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=11408>

¹³² Ordonnantie van 5 juli 2001 tot wijziging van de ordonnantie van 27 april 1995 houdende de invoering van een evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de adviesorganen.

¹³³ Voor de zaken geregeld krachtens artikel 138 van de grondwet

¹³⁴ Onderwijs, educatie, wetenschappelijk onderzoek, cultuur, bevordering van de gezondheid, sport, jeugd, jeugdbijstand, audiovisueel en media.

¹³⁵ Wet van 12 januari 2007 strekkende tot de controle op de toepassing van de resoluties van de Wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen (B.S. van 13 februari 2007).

¹³⁶ Koninklijk Besluit van 26 januari 2010 tot vastlegging van de samenstelling, de opdrachten en de werkingsregels van een 'interdepartementale coördinatiegroep', alsook van het niveau van minimale kwalificaties van zijn leden in uitvoering van artikel 8 van de wet van 12 januari 2007 strekkende tot de controle op de toepassing van de resoluties van de Wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen (B.S. van 8 februari 2010).

¹³⁷ U kunt dit plan raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/binaries/Plan%20of%C3%A9d%C3%A9ral%20complet%20FR_tcm337-227037.pdf

¹³⁸ De eerste verslagen werden goedgekeurd in januari 2014. U kunt ze raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/binaries/Rapport%20de%20fin%20de%20l%C3%A9gislature%20FR_tcm337-245614.pdf

¹³⁹ Wet van 15 december 2013 houdende diverse bepalingen inzake administratieve vereenvoudiging (B.S. van 31 december 2013).

¹⁴⁰ Kader strategische en operationele doelstellingen van de Open Coördinatiemethode (OCM), zie bijlage 13.

¹⁴¹ Meer uitgebreide informatie kunt u raadplegen in de jaarverslagen van het CGVS via de volgende link: http://www.cgra.be/fr/Publications/2_Rapport_annuel/

¹⁴² Aantal toekenningen van vluchtelingenstatuut wegens gedwongen huwelijken, genitale verminking bij vrouwen en eerge relateerd geweld (2010-2013), zie bijlage 14.

¹⁴³ U kunt dat onderzoek en de bijbehorende brochure raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/publications/vrouwen_en_collectieve_opvang_bij_asiel_en_migratie.jsp?referer=tcm:337-102612-64

¹⁴⁴ Meer informatie over dit onderzoek kunt u raadplegen via de volgende link:

http://igvm-iefh.belgium.be/fr/publications/de_genderdimensie_in_het_belgische_en_europese_asiel_en_migratiebeleid.jsp?referer=tcm:337-117296-64

¹⁴⁵ In België is de JEP het zelfdisciplinaire orgaan van de reclaimsector in België, met als opdracht om toe te zien op het correcte en eerlijke karakter van reclameboodschappen voor het publiek. Meer informatie over de JEP kunt u raadplegen via de volgende link: <http://www.jep.be/nl/>

¹⁴⁶ Cijfers over de klachten in verband met seksisme in de reclame bij de Jury voor Ethische Praktijken, zie bijlage 15.

¹⁴⁷ http://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/beeldvorming_van_vrouwen_en_mannen_in_de_reclame_in_belgi.jsp

¹⁴⁸ www.genderklik.be

¹⁴⁹ <http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/rosa-s-vrouwennieuws/hot-topics/506-vlogwedstrijd-weetwa-ge-zijt-mijn-stereotype-niet>

Project van Sensoa, RoSaDoc, Mediaraven, met de steun van de Vlaamse regering (minister van Jeugd)

¹⁵⁰ Meer informatie over de studie en de campagne is beschikbaar via de volgende links

<http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=1771> en <http://www.egalite.cfwb.be/index.php?id=7606>.

¹⁵¹ Het Plan voor gelijkheid en diversiteit in de audiovisuele media, gecoördineerd door de Conseil Supérieur de l'Audiovisuel kunt u raadplegen via de volgende link: www.csa.be/diversité, zie ook bijlage 16.

¹⁵² Deze stuurgroep wordt aangestuurd door de CSA en bestaat uit vakmensen uit de media en experts op het vlak van gender- en diversiteitsbeleid; het Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding; het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, de Koning Boudewijnstichting; de Association des Journalistes Professionnels (Franstalige beroepsvereniging voor journalisten); de Direction de l'égalité des chances en de Service général de l'audiovisuel et des multimédias van het ministerie van de Franse Gemeenschap.

¹⁵³ Zie bijlage 17: Voorbeelden in verband met de gegevensbank van experts van de Vlaamse overheid.

¹⁵⁴ Meer informatie via de volgende link: www.quelgenredinfos.be

¹⁵⁵ Zie deel III.

¹⁵⁶ <http://mediawijs.be/dossiers>

¹⁵⁷ <http://eige.europa.eu/content/document/fact-sheet-gender-equality-and-climate-change>

-
- ¹⁵⁸ Voor meer informatie: <http://www.lne.be/themas/milieu-en-gezondheid>; voor de studie: <http://www.lne.be/themas/milieu-en-gezondheid/onderzoek/GENEXPRESSIEPROFIELEN.pdf>
- ¹⁵⁹ Vertrouwenscentrum Kindermishandeling: <http://www.kindermishandeling.be/website/5-www>
- ¹⁶⁰ ‘Brute pech of brute papa’ <http://www.1712.be/geweld/informatie-over-geweld/campagne-2012-filmpje>
- ¹⁶¹ <http://www.seksuelevorming.be/projecten/raamwerk-seksualiteit-en-beleid>
- ¹⁶² Onderbreking van de reeks: Voor 2011 verwees de vraag in verband met de zoektocht naar een baan niet naar een expliciet bepaalde periode. Vanaf 2011, om uniform te zijn met Europa, werd die vastgelegd op de referentiemaand. Bijgevolg zijn de resultaten van 2011 die betrekking hebben op de IAB-werkzoekenden en inactieven niet vergelijkbaar met de voorgaande jaren.
- ¹⁶³ <http://bestat.economie.fgov.be/BeStat/BeStatMultidimensionalAnalysis?loadDefaultId=54>
- ¹⁶⁴ Een individu vertoont een risico op subjectieve armoede indien de referentiepersoon van het gezin meent dat het gezin er moeilijk, zelfs zeer moeilijk in slaagt om de eindjes aan elkaar te knopen.
- ¹⁶⁵ Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium.
- ¹⁶⁶ U kunt deze brochure raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/publications/vrouwen_en_mannen_in_belgi_genderstatistieken_en_indicatoren_editie_2011.jsp?referer=tc:337-160844-64.
- ¹⁶⁷ U kunt dit rapport raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/publications/inventaris_en_analyse_van_genderspecifieke_gegevens_en_genderindicatoren_op_belgisch_federaal_niveau.jsp?referer=tc:337-236483-64.
- ¹⁶⁸ De indicatoren (in het Engels) zijn opgenomen in bijlage 18. De verantwoordelijke voor de inzameling is het Onderzoekscentrum voor het Gelijkekansenbeleid <http://www.steunpuntgelijkekansen.be/?lang=en>. U kunt het volledige rapport (in het Nederlands) raadplegen via de volgende link: <http://www.gelijkekansen.be/Portals/GelijkeKansen/OCM/Nulmeting%20Open%20Coördinatie%20Methode%202010%20-%202014.pdf>
- ¹⁶⁹ U kunt de indicatoren raadplegen via de volgende link: <http://www.enseignement.be/index.php?page=26998&navi=2264>
- ¹⁷⁰ ‘Femmes et hommes en Wallonie. Portrait statistique’ en ‘Les facteurs de précarité. Photographie statistique de la situation des femmes et des hommes en Wallonie’.
- ¹⁷¹ U kunt deze studie raadplegen via de volgende link: http://igvm-iefh.belgium.be/fr/publications/ervaringen_van_vrouwen_en_mannen_met_psychologisch_fysiek_en_seksueel_geweld.jsp?referer=tc:337-102291-64
- ¹⁷² U kunt dit onderzoek raadplegen via de volgende link: <http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/socialissues/excision/index.htm>
- ¹⁷³ De ECRI is een orgaan van de Raad van Europa voor de bescherming van de rechten van de mens dat belast is met de opvolging van problemen op het vlak van racisme, op het vlak van discriminatie op basis van etnische afkomst, nationaliteit, huidskleur, religie en taal, en op het vlak van xenofobie, antisemitisme en onverdraagzaamheid. Bovendien stelt de ECRI rapporten op en geeft ze aanbevelingen aan de lidstaten van de EU.